

UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA
FACULTATEA DE ȘTIINȚE SOCIALE
CATEDRA DE ȘTIINȚE POLITICE

R EVISTA DE ȘTIINȚE POLITICE
R EVUE DES SCIENCES POLITIQUES

Nr. 27 • 2010

-REFERENCES-

GHEORGHE VLĂDUȚESCU (Romanian Academy), ALEXANDRU BOBOC (Romanian Academy), FLORIN CONSTANTINIU (Romanian Academy), CRISTIAN PEDA (University of Bucharest), LAURENTIU VLAD (University of Bucharest), VLADIMIR OSIAC (University of Craiova), CĂTĂLIN BORDEIANU („Petre Andrei” University of Iași)

-INTERNATIONAL ADVISORY BOARD-

MIHAI CIMPOI

President of the Academy of the Republic of Moldavia

YOHANAN MANOR,

Professor, University de Jerusalem, Israel

President, Center for Monitoring the Impact of Peace (CMIP)

JOZE PIRJEVEC,

Professor, University of Trieste, Italy

PATRICIA GONZALEZ-ALDEA

Professor, University Francisco de Vitoria, Madrid, Spain

OLIVER FRIGGIERI,

Professor, University of Malta

CRISTINA BEJAN,

Wadham College, Oxford, Great Britain

SLAVCO ALMAJAN,

Professor, University of Novi Sad, Serbia

President, „Argos” Center for Open Dialogue, Novi Sad, Serbia

NICU CIOBANU

President, „Libertatea” Publishing House, Novi Sad, Serbia

SANDOR RICHTER

Senior Economist, Vienna Institute for International Economic Studies (WIIW)

JUNE TEUFEL DREYER

Professor, Department of Political Science, University of Miami, USA

-EDITORIAL BOARD-

Editor in chief: AUREL PIȚURCĂ

Deputy editor in chief: ION DEACONESCU

Editorial board: CEZAR AVRAM, VLADIMIR OSIAC, MIHAI COSTESCU, ANCA PARMENA OLIMID, COSMIN LUCIAN GHERGHE, CRISTINA OTOVESCU-FRĂSIE, CĂTĂLINA MARIA GEORGESCU, MIHAI GHIȚULESCU

NOTE of the EDITORIAL BOARD

Revista de Stiinte Politice. Revue des Sciences Politiques was evaluated and authorized by the National Council of Scientific Research in Superior Education (CNCSIS) in the B+ category – periodical publications indexed in international databases (May 2009) *Revista de Stiinte Politice. Revue des Sciences Politiques* is indexed by Proquest, Index Copernicus, Georgetown University Library, DOAJ, Elektronische Zeitschriftenbibliothek EZB, Journal Seek, Intute Social Sciences.

ADDRESS

University of Craiova, 13 A. I. Cuza Street, Craiova, 200585, Dolj, Romania, Tel/Fax: +40251418515.

© 2010- Editura Universitaria

All rights reserved. All partial or total reproduction without the author's written agreement is strictly forbidden.

ISSN: 1584-224X

<http://cis01.central.ucv.ro/revistadestiintepolitice/>

Cuprins

POLITICĂ INTERNAȚIONALĂ

Aurel PIȚURCĂ, <i>Societatea contemporană și mediul său de securitate</i>	7
Silvia Monica COJOCARU, <i>Convergență, divergență și schimbare culturală în sfera problemelor economice și politice globale</i>	14
Ramona GRUESCU, <i>Mobilitatea și dezvoltarea economică și socială</i>	21
Radu RIZA, <i>Repere istorice ale fenomenului migrațional</i>	27
Lucian PÎRVU, <i>România și Cooperarea Teritorială Europeană. Programul de Cooperare Transfrontalieră România-Bulgaria 2007-2013</i>	36

TEORIE POLITICĂ

Miron ROMAN, <i>Coordonate ale disputei dintre postmodernitate și modernitate. III. Coordonata filosofico-epistemologică</i>	49
Anca Parmena OLIMID, <i>European Personalist Model of State-Church Relations. Political and Legal Fundaments in the 16th-17th Centuries</i>	60
Constanțiu DINULESCU, <i>Politică stat și morală în gândirea iluministă</i>	69
Andreea ZAMFIRA, <i>Reflecții asupra impactului construcției simbolice a socialului și politicului prin propaganda comunistă în România</i>	83
Cătălina Maria GEORGESCU, <i>Politică și management în organizațiile publice. Perspective teoretice</i>	89

POLITICĂ ȘI DREPT

Irina Olivia POPESCU, <i>Asociația – persoană juridică de drept privat în legislația românească</i>	96
Adela PĂTRAȘCU, <i>Noțiunea, caracterele sezinii și caracterele de moștenitori sezinari</i>	101

METODE STATISTICE

Mihai-Radu COSTESCU, <i>Testul Cochran pentru compararea mai multor eșantioane. Program aplicativ</i>	108
---	-----

STUDII MEDIA

Zoltán AMBRUS, István KÓSA, Csilla ZSIGMOND, <i>The Influence of Sequence of Television News on Comprehension</i>	112
Xenia NEGREA, <i>Arhetipul renașterii în imaginea publicitară. Studiu de caz</i>	126

Societatea contemporană și mediul său de securitate

Aurel PIȚURCĂ

Abstract: *The issue of security, of its environment has been and continues to be controversial. The concurential and conflictual climate, the presence in the field of international relations of numerous groups of economic, strategic, political interests determine the absence of consensus and of a common manner of approach of world security, as well as the imposition of a unanimously accepted pattern of security. This article analyses some of the key concepts of the contemporary security system: the anarchical environment, the bipolar and multipolar environment etc., concluding that the present security environment is a new, more secure, developing and imposing environment and has the adhesion of most international actors.*

Keywords: *security, security environment, system, order, unipolar, bipolar, multipolar, international relations, USA, China, India, Japan, EU.*

Existența, evoluția, viitorul societății umane depinde atât de resursele sale materiale, energetice, umane, de aplicarea în practică a rezultatelor științei și tehnicii contemporane, dar mai ales de mediul său de securitate. În funcție de acesta, lumea se poate caracteriza prin stabilitate și echilibru și poate evolua spre progres sau dimpotrivă, într-un climat de insecuritate și instabilitate viitorul poate fi incert și poate genera confruntări sau „război tuturor împotriva tuturor”. Deși spusă cu mulți ani în urmă de Alvin Toffler potrivit căreia „Vechea hartă a lumii este perimată, suportăm în prezent cea mai profundă reasezare a puterii globale de la nașterea civilizației industriale”¹, aceasta este adevărată și mai actuală ca niciodată în viața comunității mondiale.

Problema securității, a mediului său, a fost și continuă să fie controversată. Climatul concurențial și conflictual, prezența în planul relațiilor internaționale a numeroase grupuri de interese economice, strategice, politice, determină lipsa unui consens și mod comun de abordare a securității mondiale, precum și impunerea unui model de securitate unanim acceptat. Referindu-se la acest aspect K. Waltz aprecia că „Singura preocupare a statelor în acest climat concurențial și conflictual, indiferent de opțiunile doctrinare și sistemul social-politic este creșterea puterii și securității lor ca principal factor de supraviețuire într-o lume precară. Adevărata problemă a sistemului de relații internaționale rămâne managementul corect, inteligent și etic al puterii, deoarece fără realizarea unui echilibru al puterii (balance of power) la cote

rezonabile, dănuirea umanității este amenințată².

Mediul de securitate este o necesitate și o realitate a lumii contemporane dat de „ansamblul condițiilor, proceselor și fenomenelor politice, diplomatice, economice, sociale, culturale, militare, ecologice și informaționale, interne și internaționale care condiționează nivelul de protecție al individului, comunității, statului, zonei, regiunii ș.a.m.d., pe timpul promovării propriilor interese ale acestora³. În funcție de aria de manifestare a acestuia se poate vorbi de mediu de securitate global, continental, regional, zonal, național. În marea sa măsură, actualul mediu de securitate este rezultatul marilor și profundelor schimbări produse la sfârșitul secolului al XX-lea și începutul celui următor, al dispariției sistemului bipolar prin dezintegrarea URSS, a sistemului comunist și a Tratatului de la Varșovia, a reunificării Germaniei, a extinderii Uniunii Europene, a încercării de impunere a statului de unic actor mondial al SUA, și al procesului de democratizare a relațiilor internaționale. Mediu de securitate contemporan este extrem de complex, eterogen, dinamic și greu de evaluat ca urmare a acțiunii unor factori mai degrabă impredictibili decât predictibili. În prezent ne aflăm într-o perioadă de tranziție de la sistemul bipolar în care SUA și URSS, îndeplineau rolul de superputeri, generând și impunând mediu de securitate al comunității mondiale în care celelalte puteri regionale, zonele aveau un rol minor în impunerea climatului de securitate, întrucât nu dispuneau de capacitatea și dimensiunea politică-militară, economică de a se manifesta ca mari puteri sau concurențiale, spre un sistem unipolar sau după alții multipolar.

Marea preocupare a statelor, organizațiilor internaționale, a actorilor nonstatali este aceea de a stabili direcția evoluției viitorului sistem politic internațional, a

mediului de securitate care va caracteriza comunitatea mondială. Având în vedere experiența acumulată, dar mai ales actuala realitate și tendințe ale vieții internaționale, astăzi există mai multe alternative ale mediului de securitate.

Mediul anarhic caracteristic perioadei moderne de dezvoltare până la 1918. Un asemenea model implică libera acțiune a actorilor internaționali în cea mai mare măsură aceștia fiind identificați cu statele naționale sau alianțele statale. Securitatea era data de forță, de război, politicul și diplomaticul fiind consecințe ale acestuia. Într-o lume aflată sub spectrul războiului nuclear, a proliferării armamentului nuclear, a apariției unor amenințări și pericole non-tradiționale, a reconfigurării relațiilor internaționale, a impunerii în cadrul acestora a democrației, un mediu anarhic de securitate nu poate fi acceptat și nu poate fi funcțional actualului tip de dezvoltare comunitară, nu e în corespondență cu aspirațiile și interesele lumii contemporane. El e mai degrabă un generator de insecuritate decât de stabilitate și echilibru.

Mediul bipolar a fost creat și impus în perioada Războiului Rece și a dominat relațiile internaționale până la sfârșitul secolului XX. A fost o partajare a hegemoniei între SUA-NATO, pe de o parte și URSS, sistemul comunist și Tratatul de la Varșovia pe de altă parte.

Deși a dispărut și în mare măsură a fost nefuncțional, neproductiv pentru securitatea mondială și astăzi sunt numeroși susținători ai acestui sistem, considerat stabil și durabil pentru comunitatea mondială. Așa de exemplu Mearsheimer, făcând o comparație cu sistemul multipolar, conchide: „Într-un sistem multipolar există mai multe situații cu potențial de conflict decât într-o ordine bipolară. Bipolaritatea reduce situațiile conflictuale (singura diadă cu potențial beligerant fiind cea dintre marile puteri), presupune o probabilitate

mai mare privind distribuția sensibil egală a puterii între actorii globali (adevărată sursă de stabilitate), descurajează greșelile de calcul reducând riscul unui război între marile puteri și diminuează teama care amplifică tensiunile dintre state⁴. Așa cum preciza și fostul lider sovietic M. Gorbaciov, unul dintre artizanii dispariției bipolarismului și al actualului sistem, „sistemul bipolar și-a epuizat potențialul”, de altfel el nu mai este o realitate a actualei practici politice și nici nu mai sunt posibilități ca el să reapară.

Sistemul unipolar ar constitui în cea mai mare măsură actualul sistem de securitate care domină relațiile internaționale. El are ca promotor SUA, care ar trebui să asigure securitatea mondială și să facă față provocărilor regionale și zonale ca cele din Irak, Afganistan, Iran, Orientul Apropiat sau chiar din Europa, iar mai recent dintre Coreea de Sud și Coreea de Nord. Sistemul unipolar este susținut de majoritatea analiștilor și politologilor nord-americani; ei văzând în acesta cea mai bună soluție în menținerea și consolidarea păcii. Așa de exemplu, Keahene asociază unipolarismul cu stabilitatea. „Structurile hegemonice de putere, dominante de o singură țară – precizează el – sunt cele mai eficiente pentru dezvoltarea unui regim internațional puternic ale cărui reguli sunt exacte și respectate. Cristalizarea hegemonismului determină o creștere a stabilității mondiale, iar decăderea sa induce crepusculul sistemelor economice generate și fluctuații în economia mondială”⁵.

Analiștii și politologii nord-americani aduc în susținerea ordinii unipolare o serie de argumente ca: eficiența managementului individual față de cel colectiv; unitatea în impunerea aceluiași reguli și conducere; imposibilitatea construirii unor alianțe fără asentimentul hegemonului, fapt ce nu ar pune în pericol securitatea mondială, dialogul, discuțiile, înțelegerile s-ar realiza mult

mai ușor și ar fi mult mai eficiente pentru toți competitorii mediului de securitate.

S. Huntington mergând pe linia evidențierii beneficiilor pe care le aduce ordinea unipolară promovată de SUA precizează: „Supremația internațională de durată a SUA este esențială pentru bunăstarea și securitatea americanilor și pentru viitorul libertății democrației, economiei deschise și ordinii internaționale în lume”⁶.

În schimb alți analiști politici sunt mult mai rezervați în ceea ce privește unipolaritatea și beneficiile acestea văzând în hegemonia SUA „singura putere care poate folosi forța sub egida ONU, oriunde în lume”⁷. O poziție mult mai tranșantă față de unipolaritate o are actualul prim-ministru al Federației Ruse, V. Putin. În conferința pentru probleme de securitate de la Munchen spunea „Oricât am înfrumuseța termenul, el înseamnă un singur centru de putere, un singur centru de forță și un singur stăpân... el nu are nimic în comun cu democrația... lumea a devenit mai puțin sigură, iar conflictele nu s-au rezolvat, ci s-au agravat”⁸.

Așa cum o arată actuala realitate, o lume unipolară nu este mai sigură, nu aduce stabilitate și echilibru, nu îmbunătățește climatul internațional. Ea s-a dovedit a nu fi generatoare de securitate dimpotrivă s-au menținut vechile conflicte regionale, zonale și au apărut altele noi. Mult mai important este faptul că ordinea unipolară nu este agreată și acceptată de comunitatea mondială, cel puțin dintr-un singur motiv – lipsa sa de democrație, ori din această perspectivă unipolarismul este o reîntoarcere la vechea ordine internațională bazată pe dictat, forță, centru de comandă, etc.

Tendința care se impune în securizarea vieții internaționale este cea a sistemului multipolar, creat și bazat pe **puterile regionale**. În cadrul puterilor regionale includem acele state care, ca urmare a forței lor politice, economice, militare, a prezenței în relațiile internaționale sunt capabile să

influențeze activitatea statelor naționale, a organizațiilor mondiale, precum și a altor actori nonstatali de a lua decizii în interesul lor. Așa este cazul Federației Ruse, Chinei, Japoniei, Indiei, Uniunii Europene. Multipolaritatea este sistemul de securitate ce se afirmă, agreat de marea majoritate a statelor lumii, fiind totodată în consens cu tendința de democratizare a relațiilor internaționale. Prin repartizarea geografică – SUA – continentul nord american, UE și Rusia – Europa, China, Japonia, India, Asia, prin influența politică, regională și globală, forța economică și militară, ele dau și asigură echilibru și stabilitatea mediului de securitate. Ele sunt în măsură să impună transformări, modificări substanțiale ale mediului de securitate, să-i afirme și să-i direcționeze activitatea.

În afară de superputerea SUA, de puterile regionale în actualul mediu de securitate trebuie luate în calcul și așa numitele *puteri de nișă*. Acestea sunt state, sau uniuni de state, actori nonstatali care și-au dezvoltat o mare capacitate economică, militară, nucleară, informațională într-un domeniu relativ restrâns și limitat, dar care le dă posibilitatea să influențeze uneori în mod determinant și pe termen scurt mediul internațional cum ar fi Pakistanul, Israelul, Iranul sau organizații ca Al-Qaeda, Hamas, Hesbollah. Chiar dacă se află în plin proces de configurare, de tranziție de la sistemul unipolar la cel multipolar, actualul climat de securitate este mult mai sigur, mai stabil și are susținerea majorității actorilor lumii contemporane. Noile puteri regionale sunt într-un proces de afirmare economic, politic, militar, constituind un concurent major al superputerii SUA, care în perspectivă se va confrunta cu un trend descendent atât economic cât și a susținerii politice interne și externe. Oricare dintre noile puteri ce se afirmă, UE, China, Japonia, Rusia, India doresc un rol și un loc de mare putere în sistemul interna-

țional cu contribuții majore la securitatea lumii contemporane.

Actualul mediu de securitate se deosebește mult mai mult decât vechiul climat ce a caracterizat perioada secolului XX, el cumulând elemente noi de conținut, structură, repartizare sau tendință de evoluție, cum ar fi:

- Dacă în vechiul mediu insecuritatea și instabilitatea erau cam aceleași în toate zonele geografice, în cadrul actualului mediu, spațiul european se detașează de cel din zonele Asiei, Americii sau Africii. Deși Europa a fost generatoare a două noi conflagrații mondiale și dispune de un imens potențial nuclear, ea nu este astăzi amenințată din interior de un conflict militar de proporții, iar climatul său de securitate este mult mai stabil și echilibrat. Conflictelor, tensiunilor care există în Europa ca cele din Cipru, Turcia, Israel, Orientul Apropiat, Kosovo, zona Balcanilor, nu sunt majore, pot fi controlate și aplanate. O asemenea situație ține de existența NATO, de Uniunea Europeană care generează și imprimă un alt tip de politică de securitate, un alt nivel de dezvoltare economic și o altă calitate a vieții care pot estompa și elimina multe din amenințările și riscurile securității europene.

În schimb amenințările la securitatea Europei pot veni din exteriorul ei, așa se explică trecerea de la funcția de apărare colectivă a NATO la cea de securitate colectivă, unde alături de NATO a fost admisă ca partener strategic, în realizarea scutului antirachetă și Federația Rusă.

- Se constată o creștere a procesului de regionalizare a mediului de securitate, ca urmare a faptului că organizațiile internaționale, ca ONU, OSCE, sunt tot mai mult implicate în îndeplinirea unor misiuni de menținere a păcii cu

caracter regional – ONU, în Kosovo, zona Balcani, Cipru, Bosnia Herțegovina, Macedonia; OSCE în Cecenia, Georgia etc.

- Actualul mediu de securitate a suferit schimbări și în strategia înarmării. Dacă în perioada Războiului Rece, principala caracteristică a strategiei înarmării o constituia producerea în cantități mari a armamentului clasic și nuclear, aceasta fiind justificată de multiplii dușmani, după această perioadă când au început discuții privind diminuarea cursei înarmării iar prioritatea în strategia securității a căpătat-o dezarmarea și neproliferarea tehnologiilor și armamentului nuclear, cantitatea de armament a început să cedeze în fața calității, performanțelor acestuia. Această nouă strategie a avut efect asupra diminuării contingentelor armatei, a creșterii pregătirii atât a celor ce le produc, cât și a celor ce le mânuiesc, a creșterii puterii de distrugere. Scăderea cantității armamentului a fost compensată de calitatea și performanțele acestuia.

Armamentul nuclear a avut și are pe lângă rolul de amenințare și mare pericol la adresa securității umane și unul de descurajare dat fiind consecințele folosirii sale. Aspectul descurajator al armamentului nuclear a fost și continuă să fie exagerat de unii analiști politici și militari, care văd în acesta cheia stabilității mondiale și a păcii. K. Waltz referindu-se la acest aspect preciza: „Atunci când vorbim de cele mai ridicate niveluri ale forțelor (nucleare) „puterea absolută”, în mod paradoxal, ele generează „neputința absolută”, iar cea mai performantă armă a celor mai puternice state se dovedește a fi utilizată în cel mai scăzut grad. Practic, armele nucleare nu au

fost niciodată decât niște mijloace de descurajare, nu și de atac”⁹.

În plină eră nucleară și a pericolului acestuia și astăzi unui autor ca M. Quinland consideră că „Mai bine o lume cu arme nucleare, dar fără un război major, decât un război major, dar fără arme nucleare”¹⁰.

Indiferent de pe ce poziție și din ce perspectivă vom analiza și argumenta, armamentul nuclear nu a fost și nu poate fi generator de securitate și pace. Un război nuclear poate fi oricând posibil, el se poate declanșa ca urmare a unei erori sau viziuni greșite a factorilor de decizie politici-militari, a unei erori umane sau tehnice. Nu trebuie uitat și minimalizat pericolul ce vine din partea unor organizații teroriste care pot intra în posesia armamentului nuclear. Acesta poate fi folosit și de așa numitele state ale „axei răului”.

- Astăzi locul insecurității generate de armamentul nuclear este tot mai mult luat de fenomene și procese noi cu un înalt grad de pericolozitate cum ar fi: corupția, conflictele etnice, naționale, religioase dar mai ales terorismul internațional.

Terorismul internațional nu are frontiere, el s-a generalizat la nivelul întregii planete. Indiferent de forma sa, individual, colectiv, politic, religios, statal sau sponsorizat, terorismul tinde să devină principala sursă de insecuritate, tensiuni, conflicte și de instabilitate la adresa mediului de securitate. Față de alte pericole, el se poate realiza mai ușor, fără o prea mare și îndelungată pregătire. Actele teroriste pot fi executate aproape de orice persoană cu cunoștințe minime sau chiar deloc în domeniul armamentului. Armamentul poate fi ușor procurat sau confecționat, inclusiv manual sau

artizanal. Actele teroriste nu au practic granițe sau limite, pot fi oriunde folosite, în gări, aerogări, aglomerații urbane, inclusiv în centre sau sedii militare ca la 11 septembrie 2001 la Pentagon. Teroriștii sunt greu de depistat și eliminat, ei fiind recrutați din orice grup, clasă socială, profesională, etnie, rasă, sex, iar locul celor eliminați este luat repede de alții, întrucât ceea ce contează este adeviziunea și fanatismul. Pericolul terorist este mult mai mare întrucât atacurile sale lovesc nu numai forțele de ordine sau ale armatei ci și pe civili, având astfel un impact emoțional deosebit asupra populației și pun o deosebită presiune asupra factorilor politici și militari de decizie, uneori mult mai puternic decât al unui atac militar.

Tot atât de periculoase pentru mediul de securitate sunt și confruntările etnice, religioase, naționaliste care pot mobiliza și manipula mari mase de oameni, întrețin și promovează acțiuni naționaliste, șoviniste, extremiste, secesioniste, xenofobe și se folosesc în cele mai multe situații de forță, violență asupra unor grupuri minoritare, religioase, etnice, naționale.

- Noul mediu de securitate ca urmare a globalizării, a noilor tendințe de dezvoltare impune regândirea, reconfigurarea și reinterpretarea unor concepte ca cel de securitate, suveranitate națională, independență, integritate de la forma lor clasică din perioada modernă și a secolului XX, la cea actuală. Noțiunea de securitate trebuie concepută și înțeleasă multidimensional, în care să fie incluse elemente și aspecte noi ale amenințării sociale, economice, factori de natură culturală, mediu, drepturi și libertăți cetățenești asumate noii dezvoltări și circulații a factorului uman.

Globalizarea și efectele ei, interdependența și complementaritatea dezvoltării sociale, societățile multinaționale și transfrontaliere, circulația persoanelor, a forței de muncă, internaționalizarea capitalului, activitatea organizațiilor internaționale ca NATO, ONU, OSCE sau UE, au impus o limitare a suveranității, un deficit al acestuia ce are un nou mod de înțelegere și abordare al acesteia.

În actualele condiții este greu de realizat o partajare, o precizare de unde și până unde ține o problemă de suveranitate internă sau externă, mai ales că astăzi unele aspecte, elemente de suveranitate au fost preluate de ONU, Uniunea Europeană sau alte organizații internaționale.

În noul mediu de securitate are loc o reerarhizare a dimensiunilor sale, în locul celor militare cu statut determinant odinioară, se impun tot mai mult cea economică, politică, informațională sau a influenței în relațiile internaționale. Astăzi se poate face o nouă ierarhizare a puterilor după dimensiunile ce le caracterizează astfel:

- militar, politic, economic, strategic – SUA;
- economic, militar, politic, strategic – Federația Rusă;
- economic – Japonia;
- economic-politic – India;
- economic-militar – China;
- economic-politic – UE.
- Se modifică însăși conceptul de superputere, care nu se mai rezumă numai la dimensiunea militară. Pentru a fi o națiune puternică, o superputere trebuie să fie puternică din toate punctele de vedere, economic, politic, militar, informațional, tehnologic, științific. Mulți analiști analizând SUA, consideră că în cel mult 20 de ani aceasta nu va mai fi o mare putere, locul ei va fi luat de

puterile regionale cum ar fi: China ca urmare a trendului său de creștere economică, India prin potențialul său informațional și demografic, Rusia prin resursele sale energetice și de materii prime, UE prin potențialul politic și economic etc. Are loc și o schimbare a polilor puterii despre America de Nord – SUA – spre Asia – China, India, Japonia sau Europa – UE și Federația Rusă.

Se apreciază că SUA sunt în declin ca superputere economică, militară, politică, nu ar mai avea susținerea internă și externă a acțiunilor sale internaționale, mai ales militare.

Toate puterile regionale sunt adepte ale multipolarismului întrucât tind și doresc fiecare să fie una din puteri. Ei consideră că securitatea poate fi mult mai bine apărată într-un cadru global. Este și o reacție la sistemul unipolar al SUA, la hegemonia sa.

- În actualul mediu de securitate au apărut actori internaționali noi, cu trăsături ce ies din cadrul clasic, nu dispun de un teritoriu național (Al-Qaeda), afirmă și promovează alte interese decât cele politice, economice, naționale ca secta Auom, ce își propune să instaureze o religie mondială sau zonală, sau au în vedere alte obiective decât cele clasice cum ar fi impunerea adevăratei religii islamice în forma sa tradițională (Al-Qaeda), izgonirea americanilor din statele musulmane. Toate acestea sunt generatoare de mediu de securitate.
- Cu toate oscilațiile și derapajele sale, tendința majoră, dominantă a actualei evoluții a mediului de securitate este

extinderea, stabilizarea și democratizarea sa. Actualul mediu de securitate este unul nou, în realizare și impunere, mult mai sigur și întrunește adevăratele interese ale majorității actorilor internaționali.

Note

¹ A. Toffler, *Puterea în mișcare*, Editura Antet, București, 1995, p. 12.

² K. Waltz, *Teoria politicii internaționale*, Iași, Ed. Polirom, 2005, p. 178.

³ S. Medar, „Gazele naturale și securitatea națională” în *Anuarul Științific al Facultății de Științe Politice, Relații Internaționale și Studii de Securitate*, anul II, vol I, Sibiu, 2007, p. 35.

⁴ J. Mearsheimer, *Tragedia politicii de forță*, Ed. Antet, București, 2001, p. 242 apud V. Nazarie, „Tendințe ale relațiilor internaționale în secolul XXI”, în *Anuarul Științific al Facultății de Științe Politice, Relații Internaționale și Studii de Securitate*, anul II, vol I, Sibiu, 2007, pp. 15-16.

⁵ Apud P. V. Coșcodaru, *Centrele de putere ale lumii*, Ed. Științelor sociale și politice, 2009, p. 36.

⁶ V. Buta, „Noile centre de putere și securitatea internațională” în *Impact strategic*, Nr. 3/2005, p. 23.

⁷ M. Griffiths, *Relații internaționale*, Ed. Ziua, București, 2003, pp. 92-93.

⁸ K. Waltz, *op. cit.*, p. 249.

⁹ Apud. V. Nazarie, *op. cit.*, p.20.

Convergență, divergență și schimbare culturală în sfera problemelor economice și politice globale

Silvia Monica COJOCARU

Abstract: *Globalization refers to a raising economic interdependence among countries, as it is reflected in the increasing flux across borders of the three types of entities: goods and services, capital and know-how. Globalization expects to lead to a cultural uniformization. A major argument against cultural convergence is that traditionalism and modernity can be independent. Powerful traditional values, such as group solidarity, interpersonal harmony, paternalism and familism, can coexist with modern values of individual accomplishment and competition. While convergence in some fields of international activity is easily noticeable, still in the consumer's values and way of life there is a significant divergence of cultures.*

Keywords: *globalization, cultural convergence, cultural divergence, multiculturalism, cultural change.*

Introducere

În acest nou mileniu, puțini directori își permit să închidă un ochi în fața oportunităților oferite de mediul de afaceri la nivel mondial. Directorii japonezi din industria constructoare de automobile monitorizează cu atenție ceea ce pun la cale concurenții lor europeni și coreeni pentru a obține o «bucată» mai mare din piața auto chineză. Directorii studio-urilor de film de la Hollywood trebuie să cântărească puterea de atracție a unui film costisitor în Europa și Asia la fel de mult ca și Statele Unite înaintea unui angajament ferm. Vântul globalizării a lărgit mentalitatea directorilor, a extins zona de influență geografică a firmelor și a înghiontit cercetarea în domeniul problemelor internaționale înspre noi traiectorii.

O problematică de o importanță teoretică considerabilă privește schimbările culturale și transformările care au loc în diferite părți ale lumii. De fapt, de la studiul de reper al lui Haire *et al.* (1966) și publicarea cărții *Industrialism and Industrial Man* de către Kerr *et al.* (1960), cercetătorii au continuat să caute asemănări în credințele și atitudinile specifice culturii în diverse aspecte ale atitudinilor și comportamentelor legate de muncă, modele de consum și altele asemenea. În cazul în care culturile mai multor locații ale lumii sunt într-adevăr convergente, practicile legate de problemele internaționale ar deveni într-adevăr din ce în ce mai asemănătoare. Practicile afacerilor standard, fără cultură, ar apare în cele din urmă, iar ineficiența și complexitățile asociate cu convingerile și practicile divergente din epoca trecută ar dispărea. În următoarea secțiune vom ana-

liza dovezile pe această temă și vom concludiona că o astfel de perspectivă referitoare la convergența diferitelor practici internaționale este prea optimistă.

Evoluția globalizării

Globalizarea se referă la o „interdependență economică în creștere în rândul țărilor, așa cum este reflectat în fluxul transfrontalier crescător al celor trei tipuri de entități: bunuri și servicii, capital și know-how (Govindarajan și Gupta, 2001, 4). Puțini vorbeau de “economia mondială” acum 25 de ani, iar termenul prevalent era „comerț internațional” (Drucker, 1995). Cu toate acestea, astăzi, comerțul internațional a culminat cu apariția unei economii globale, constând în fluxuri de informații, tehnologie, bani și oameni și se desfășoară prin intermediul organizațiilor internaționale guvernamentale, cum ar fi Acordul Nord American de Comerț Liber (NAFTA) și Comunitatea Europeană; organizații mondiale precum Organizația Internațională pentru Standardizare (ISO); companii multinaționale (CMN) și alianțe transfrontaliere sub formă de joint venture, fuziuni internaționale și achiziții. Aceste inter-relații au sporit participarea în economia mondială și au devenit un element-cheie pentru creșterea economică și prosperitate (Drucker, 1995, 153).

Totuși, globalizarea nu este lipsită de remușcările și nemulțumirile sale. O imagine vie asociată cu summit-urile G8 o reprezintă protestele aprinse împotriva globalizării în mai multe părți ale lumii, așa cum este arătat la televiziune și raportat în mass-media populară. Opoziția puternică față de globalizare provine de obicei din partea țărilor în curs de dezvoltare care au fost afectate de efectele destabilizatoare ale globalizării, dar în ultimul timp, am văzut, de asemenea, dezbateri aprinse în economiile occidentale declanșate de pierderile semnificative de locuri de muncă ca ur-

mare a offshoring-ului în țările cu salarii mici. Într-adevăr, muncitorii în industria prelucrătoare și agricultură din economiile avansate devin din ce în ce mai precauți în ceea ce privește globalizarea, pe măsură ce veniturile lor continuă să scadă semnificativ. În paralel cu protestele furioase împotriva globalizării, fluxul de bunuri, serviciile și investițiile în afara granițelor naționale a continuat să scadă după câștigurile rapide din anii 1990.

În plus, crearea de blocuri comerciale regionale, cum ar fi NAFTA, Uniunea Europeană și Asociația Națiunilor din Asia de Sud-Est a stimulat discuții despre crearea altor zone comerciale ce implică țări din Asia de Sud, Africa și alte părți ale lumii. Deși de multe ori se presupune că țările care fac parte din Organizația Mondială a Comerțului (OMC) au adoptat globalizarea, în realitate lumea este doar parțial globalizată, în cel mai fericit caz (Schaeffer, 2003). Multe părți din Asia Centrală și Europa de Est, inclusiv fostele republici ale Uniunii Sovietice, părți din America Latină, Africa și părți din Asia de Sud au fost sceptici în ceea ce privește globalizarea (Greider, 1997). De fapt, mai puțin de 10% din populația lumii este complet globalizată (adică este participantă activă în consumul de produse și servicii globale) (Schaeffer, 2003). Prin urmare, este imperativ să analizăm aspectele divergenței și convergenței culturale în această lume parțial globalizată.

„Cultura universală” se referă adesea la ipotezele, valorile și practicile oamenilor din Occident și a unor elite din culturile non-occidentale. Huntigton (1996) a sugerat că aceasta provine de la elitele intelectuale dintr-un grup selectat de țări care se întâlnesc anual în cadrul Forumului Economic Mondial de la Davos, Elveția. Aceste persoane sunt extrem de educate, lucrează cu simboluri și numere, vorbesc fluent engleza, sunt foarte implicate în angaja-

mentele internaționale și călătoresc frecvent în afara țării lor. Ei împărtășesc valoarea culturală a individualismului și cred cu tărie în economia de piață și democrația politică. Deși cei care aparțin grupului Davos controlează practic toate instituțiile internaționale importante ale lumii, multe din guvernele lumii, și o mare majoritate a capacităților economice și militare ale lumii, valorile culturale ale grupului Davos sunt, probabil, îmbrățișate doar de o mică parte din cele șase miliarde de oameni din lume.

Cultura populară, din nou de origine din Europa de Vest și America în cea mai mare parte, contribuie de asemenea la o convergență a modelelor de consum și la activitățile de agrement din întreaga lume. Cu toate acestea, convergența poate fi superficială, și să aibă doar o mică influență asupra problemelor fundamentale precum convingerile, normele și ideile despre indivizi, grupuri, instituții și alte agenții sociale care ar trebui să funcționeze. De fapt, Huntigton (1996, 58) a remarcat că „esența civilizației occidentale este Magna Carta, și nu Magna Mac. Faptul că non-occidentalii pot fi duși de nas de aceasta din urmă nu are implicații pentru acceptarea celei dinainte”. Acest argument este evident dacă schimbăm situația tipică și punem europenii din vest și americanii în pielea beneficiarilor influenței culturale. De exemplu, în timp ce chinezescul Kung Fu domină scenele de luptă ale filmelor de la Hollywood precum *Matrix Reloaded*, iar restaurantele chinezești abundă în Occident, pare neverosimil ca americanii și europenii să fi acceptat mai multe valori chinezești datorită pasiunii lor pentru Kung Fu și mâncarea chinezească.

Un argument major împotriva convergenței culturale este că tradiționalismul și modernitatea pot fi independente. Valorile tradiționale puternice, cum ar fi solidaritatea de grup, armonia interper-

sonală, paternalismul și familismul, pot coexista cu valorile moderne de realizare individuală și concurență. Un caz în acest sens este reprezentat de chinezii din Singapore și din China care au aprobat într-adevăr, atât valorile tradiționale cât și cele moderne (Chang *et all*, 2003). Este de asemenea imaginabil ca, așa cum vorbim despre occidentalizarea valorilor culturale din întreaga lume, să putem vorbi și despre esternalizarea valorilor ca răspuns la forțele modernității și ale consumului impuse de globalizare.

Deși argumentul că lumea devine o singură cultură pare de neconceput, există unele zone care nu prezintă semne de convergență. Vom explora în continuare rolul mai multor factori, care determină simultan ca anumite culturi din lume să se apropie sau să difere, în încercarea de a identifica mai multe căi productive pentru cercetările viitoare.

Rolul comunicării în cazul folosirii tehnologiei informației

Tehnologia, în special comunicarea mediată de computer, a fost aclamată ca o forță majoră în crearea de convergență culturală în întreaga lume și în facilitarea comunicării interculturale. Unitățile de afaceri autonome ale corporațiilor globale sunt conectate în permanență, nu neapărat în structurile fizice mari, ci în rețelele globale electronice funcționând interdependent. Unii autori susțin chiar că distanța fizică nu mai este un factor major în răspândirea afacerilor la nivel global (Govindarajan și Gupta, 2001). Comunicarea mediată de computer permite utilizatorilor să acceseze o cantitate uriașă de informații concrete la nivel mondial; cu toate acestea, ea nu crește neapărat capacitatea acestora de a absorbi informații în același ritm în care informația este diseminată sau difuzată. În plus, informațiile și cunoștințele sunt interpretate prin lentile

culturale, iar transferul sau difuzarea de cunoștințe organizaționale nu este ușor de realizat peste granițele culturale.

Hofstede (2001) a observat că nu numai diversitatea culturală între țări va persista, dar și că noile tehnologii ar putea chiar intensifica diferențele culturale dintre și în cadrul țărilor. După cum s-a menționat anterior, răspândirea de informații despre viața oamenilor în diferite părți ale lumii a afectat unele minorități care compară soarta lor în viață cu cea a altora cu un standard de viață mai ridicat. Grupurile etnice din întreaga lume observă stilurile de viață și valorile culturale ale altor țări, iar unele sunt interesate în adoptarea unei părți a stilului de viață și a valorilor, dar alții o resping complet. Efectele noilor tehnologii privind îmbunătățirea eficienței corporațiilor multinaționale și globale sunt bine cunoscute, dar nu se știe modul în care aceste noi tehnologii, mai ales comunicarea mediată de computer și internetul, ar putea crea schimbări semnificative în modelele culturale ale diferitelor grupuri etnice.

Pentru a rezuma, comunicarea mediată de computer are efecte simultane de creștere atât a convergenței cât și a divergenței culturale. Trebuie să explorăm modul în care răspândirea sa afectează progresul globalizării în diferite părți ale lumii prin încorporarea rolului sindromurilor culturale, culturilor organizaționale, și al altor procese. Din păcate, munca empirică cu privire la aceste procese este insuficientă, și este nevoie de mai multă cercetare înainte să fie formulate afirmații teoretice cuprinzătoare.

Rolul multiculturalismului și al identității culturale

Cadrul ideologic larg al unei țări, corporații, sau situații este cel mai important determinant al identității culturale pe care oamenii o dezvoltă într-o anumită locație

(Triandis, 1994). Ideologia “melting pot” sugerează faptul că fiecare grup cultural își pierde o parte din caracteristicile sale dominante pentru a deveni curent principal: aceasta este *asimilarea*, sau ceea ce Triandis (1994) numește *multiculturalism subtractiv*. În opoziție, atunci când oamenii dintr-un grup cultural adăuga abilități și caracteristici adecvate ale altor grupuri, acest lucru poate fi numit *integrare*, sau *multiculturalism aditiv*.

Ambele procese sunt esențiale pentru continuarea convergenței culturale. Cu toate acestea, în cazul în care există o anamneză semnificativă a conflictelor între grupurile culturale, este greu să se inițieze aceste procese, ca și în cazul israelienilor și palestinienilor. În general, deși au existat unele cercetări cu privire la tipologia animozităților împotriva altor națiuni, nu știm prea multe despre modul în care antagonismul emoțional față de alte grupuri culturale afectează șabloanele comerciale și cooperarea interculturală în contextul unei afaceri. Problematicile referitoare la identitatea culturală și reacțiile emoționale față de alte grupuri culturale într-un context al relațiilor internaționale constituie un decalaj semnificativ în efortul nostru de cercetare în acest domeniu.

Implicațiile problemelor de convergență și divergență

Un mesaj este clar: în timp ce convergența în unele domenii ale activității internaționale este ușor de observat, în valorile și stilul de viață al consumatorului, persistă totuși o divergență semnificativă a culturilor. De fapt, Hofstede (2001) afirmă că programele mentale ale oamenilor din întreaga lume nu se schimbă rapid, ci rămân mai degrabă constante în timp. Constatările sale indică faptul că schimbările culturale sunt relative, spre deosebire de absolut. Deși clusterelor unor țări din locații geografice date (de exemplu,

Argentina, Brazilia, Chile) ar putea indica schimbări culturale semnificative înspre acceptarea valorilor anglo, modificările nu diminuează diferențele absolute dintre aceste țări și cele din țările anglo (adică SUA, Canada, Marea Britanie). Huntington, în lucrarea sa *The Clash of Civilizations* (Ciocnirea civilizațiilor, 1996), prezintă punctul de vedere conform căruia există într-adevăr o renaștere a culturilor non-occidentale din întreaga lume, care ar putea duce la redistribuirea puterii naționale în desfășurarea relațiilor internaționale. Încercarea grupului Davos de a determina practici uniforme în diverse aspecte ale problemelor internaționale și ale culturii muncii, susținând prin urmare eforturile globalizării, cu siguranță merită. Cu toate acestea, analiza noastră sugerează că nu există nici o garanție că o astfel de convergență se va înfăptui cu ușurință, sau fără lungi perioade de rezistență.

Oamenii de știință din domeniul problemelor economice și politice internaționale trebuie să înțeleagă că, deși unele țări ar putea expune puternice tendințe spre convergență culturală, așa cum se găsește în țările occidentale, există țări care vor respinge globalizarea, nu numai din cauza efectelor sale negative economice (Greider, 1997), dar și pentru că globalizarea tinde să introducă distorsiuni (în opinia lor) în sindroamele culturale profunde care caracterizează caracterul lor național. În plus, reacțiile la globalizare pot lua alte forme. Bhagat *et al.* (2003) au afirmat recent că *adaptarea* este o altă abordare care ar putea caracteriza tendințele unor culturi în fața presiunilor de globalizare. Alte abordări ar fi *respingerea*, *sinteza creativă*, și *inovarea* (Bhagat *et al.*, 2003). Aceste abordări diferite subliniază încă o dată dinamica complexă care stă la baza convergenței și a divergenței culturale într-o lume parțial globalizată. De asemenea, în discutarea problemelor de convergență și

divergență, este necesar să se recunoască faptul că schimbarea în valori nu este întotdeauna *dinspre* societatea occidentală către alții, ci poate de asemenea rezulta din schimbarea valorilor culturale occidentale. De exemplu, accentul pe calitate și munca în echipă în Occident este parțial un rezultat al popularității managementului japonez de acum două decenii.

Oamenii de știință din domeniul politicilor internaționale ar trebui să recunoască faptul că problema privind convergența și divergența în această eră a globalizării parțiale va rămâne ca o problemă persistentă și complexă a cărei direcție ar putea fi evaluată numai pe o bază regiune cu regiune. De asemenea, este înțelept să se adopte o perspectivă interdisciplinară în înțelegerea forțelor care creează atât convergența cât și divergența culturilor în diferite părți ale lumii. De exemplu, în *Understanding Globalization*, Schaeffer (2003) a oferit o discuție profundă cu privire la consecințele sociale ale schimbărilor politice, economice și de altă natură, care au implicații semnificative pentru problemele internaționale. Relațiile de tip cauză-efect ale globalizării și rezultatele sale diverse, în special rezultatele culturale, nu numai că sunt caracterizate prin săgeți bidirecționale, dar sunt încorporate într-o rețea complexă de relații. Cum sunt jucate pe scena problemelor economice și politice internaționale, aceste procese și relații complexe, rămân să fie descoperite de către cercetătorii în domeniu.

Procesele schimbărilor culturale

În secțiunea precedentă, scoteam în evidență că, prin procesul de globalizare, culturile se influențează reciproc și se schimbă, dar dacă aceste schimbări vor duce sau nu la convergență culturală rămâne încă de văzut. În această secțiune, vom delimita un model general care descrie și explică procesele complexe care stau la

baza schimbării culturale. Așa cum s-a explicat înainte, relațiile internaționale sunt atât un agent, cât și un destinatar al schimbării culturale, și pentru ca afacerile internaționale să se dezvolte, este important să se înțeleagă relațiile sale complexe, reciproce cu schimbarea culturală.

În conformitate cu viziunea lui Hofstede (2001), potrivit căreia cultura se schimbă foarte încet, cultura a fost tratată ca o caracteristică relativ stabilă, reflectând o structură de cunoștințe comune care atenuază variabilitatea în valori, norme comportamentale, și modele de comportament.

Stabilitatea culturală ajută la reducerea ambiguității, și duce la un mai mare control asupra rezultatelor comportamentelor așteptate. De exemplu, majoritatea modelelor de cultură existente și de comportament la locul de muncă presupun stabilitate culturală și pun accentul pe potrivirea dintre o cultură dată și anumite practici manageriale și motivaționale. Această potrivire reprezintă adaptarea practicilor manageriale la o cultură dată și, prin urmare, o eficiență ridicată. Presupunerea unei stabilități culturale este valabilă atâta timp cât nu există schimbări de mediu care să precipite adaptarea și schimbarea culturală. Cu toate acestea, sfârșitul secolului al XX-lea și începutul noului mileniu au fost caracterizate de schimbări politice și economice turbulente, care instigă schimbări culturale. Potrivit acestui argument se poate face distincție între teoriile conduse de presupunerea că adaptarea este mecanismul de a face față schimbărilor, și teorii conduse de presupunerea selecției și supraviețuirii celui mai adaptat, sugerând că formele de organizare ineficiente dispar, și apar forme noi. Cu toate acestea, deși schimbările organizaționale ca o reacție la schimbările de mediu au fost supuse la considerabile analize conceptuale, problematica schimbării culturale la nivel național a fost rareori abordată.

Există relativ puține teorii ale culturii care se referă la aspectul ei dinamic. O excepție este modelul ecocultural al lui Berry *et al* (2002), care vede cultura ca o adaptare evolutivă la influențele ecologice și socio-politice, și vede caracteristicile psihologice individuale ale unei populații ca adaptive contextului lor cultural, dar și influențelor socio-politice și ecologice. În mod similar, se propune și o *perspectivă a sistemului* pentru a înțelege natura dinamică a culturii, spre deosebire de *perspectiva entității* care vede cultura ca pe o entitate statică. Această *perspectivă a sistemului* sugerează că procesele psihologice ale fiecărei persoane sunt organizate prin efortul activ de a coordona propriile comportamente cu sistemele culturale pertinente ale practicilor și ale semnificațiilor publice. Cu toate acestea, în același timp, multe aspecte ale sistemelor psihologice se dezvoltă destul de flexibil, din moment ce acestea sunt sensibile la mediul înconjurător socio-cultural, și sunt susceptibile de a fi configurate în diverse moduri de la diferite grupuri socio-culturale la altele.

Aceste perspective adaptative ale culturii sunt susținute de dovezi empirice. De exemplu, Van de Vliert *et al.* (1999) a identificat relațiile curbilinii dintre temperatură, masculinitate și violența politică domestică în 53 de țări. Descoperirile lor au arătat că masculinitatea și violența în familie sunt mai mari în țările moderat calde decât în țările cu temperaturi extreme. Inglehart și Baker (2000) au examinat schimbările culturale după cum se reflectă prin modificările în valorile de bază în trei valuri de Sondaje de Valori Mondiale, care au inclus 65 societăți și 75% din populația lumii. Analiza lor a arătat că dezvoltarea economică a fost asociată cu trecerea de la normele și valorile tradiționale către valori care sunt din ce în ce mai raționale, tolerante, de încredere, și participative. Cu toate acestea, datele au arătat, de ase-

menea, că patrimoniul cultural al unei societăți, fie că este protestantă, romano-catolică, ortodoxă, confucianistă, sau comunistă, lasă o amprentă durabilă pe valorile tradiționale, în ciuda eforturilor de modernizare.

Procesul de globalizare descris mai înainte a introdus cea mai importantă schimbare în problemele internaționale, efectele sale infiltrându-se până la nivel național, organizațional, de grup și individual. Reciproc, schimbările la micronevelurile culturii, atunci când sunt împărtășite de membrii societății, culminează în fenomene la nivel macro și schimbă macronevelurile culturii. În lipsa unor modele de cercetare care pot face lumină asupra acestui proces complex de schimbare culturală, Erez și Gati (2004) au propus ca modelul general de analiză multi-nivel să poată fi adoptat pentru înțelegerea dinamicii culturii și a schimbării culturale.

Bibliografie

- Berry, J.W., Poortinga, Y.H., Segall, M.H. and Dasen, P.R. (2002) *Cross-Cultural Psychology: Research and Application*, Cambridge University Press: New York.
- Bhagat, R.S., Baliga, B.R., Moustafa, K.S. and Krishnan, B. (2003) „Knowledge in Cross-Cultural Management in Era of Globalization: Where Do we Go from Here?”, *Cross-Cultural Management: Foundation and Future*, Ashgate: England, p.155-176.
- Chang, W.C., Wong, W.K. and Koh, J.B.K. (2003) „Chinese values in Singapore : traditional and modern”, *Asian Journal of Social Psychology*: p.5-29.
- Drucker, P.F. (1995) *Managing in a Time of Great Change*, Truman Talley Books/Dutton: New York..
- Erez, M. and Gatti, E. (2004) „A dynamic, multi-level model of culture: from the micro level of the individual to the macro level of global culture”, *Applied Psychology: An International Review*, p.583-598.
- Govindarajan, V. and Gupta, A.K. (2001) *The Quest for Global Dominance: Transforming Global Presence into Global Competitive Advantage*, Jossey-Bass: San Francisco.
- Greider, W. (1997) *One World: Ready or Not*, Crown Business: New York..
- Haire, M., Ghiselli, E.E. and Porter, L.W. (1966) *Managerial Thinking: An International Study*, Wiley: New York..
- Hofstede, G. (2001) *Culture's Consequences*, Sage: Thousand Oaks, CA.
- Huntington, S.P. (1996) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon & Schuster.
- Inglehart, R. and Baker, W.E. (2000) „Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values”, *American Sociological Review*: p.19-51.
- Kerr, C., Dunlop, J.T., Harbison, F.H. and Myers, C.A. (1960) *Industrialism and Industrial Man*, Harvard University Press: Cambridge, MA.
- Schaeffer, R.K. (2003) *Understanding Globalization: The Social Consequences of Political, Economic, and Environmental Change*, Rowen & Littlefield: Lanham, MD.
- Triandis, H.C. (1994) *Culture and Social Behavior*, McGraw-Hill: New York.
- Van de Vliert, E., Schwartz, S.H., Huisman, S.E., Hofstede, G. And
- Daan, S. (1999) « Temperature, cultural masculinity, and domestic political violence : a cross-national study », *Journal of Cross-Cultural Psychology*, p. 291-314.

Mobilitatea și dezvoltarea economică și socială

Ramona GRUESCU

Abstract: *The general and often too optimistic approach of the international migration effects (especially for work) gives people the feeling that there are significant benefits of migration, highlighting the less overwhelming intelligent use of opportunities caused by integration and free movement of workforce, as well as the related internal economic and social risks. The internal risks appear mainly due to the negligence of a key factor – institutions, where the quality is decisive in establishing the effects of migration, because it influences the quality and amount of investments, economic increase and stability, the economic effect external incomes, the effects upon poverty and inequality.*

Keywords: *migration, development, remittances, potential, workforce.*

Introducere

Apariția unor modele de migrație contemporane este strâns legată de dezvoltarea capitalismului, globalizare și poate fi asociată economic și demografic cu transformarea socială sau de tranziție atât în zonele de origine cât și în zonele de destinație. În sudul și nordul globului, migrația a fost parte integrantă asociată proceselor de creștere capitalistă, industrializare, urbanizare și tranziții demografice.

Migrația este o parte intrinsecă a acestui proces, mai degrabă decât o cauză independentă sau consecință a acesteia. Astfel, este atât o cauză (printre multe altele) și o consecință (printre multe altele) a proceselor de transformare socială, care stau la baza dezvoltării umane.

Migrația reprezintă o componentă tot mai importantă a societății contemporane, factor al stimularii globalizării piețelor, instrument de reglare a dezechilibrelor de

pe piețele muncii regionale/locale. Migrația pentru muncă (asociată sau nu cu mobilitatea teritorială) constituie în prezent cea mai dinamică formă de circulație a populației potențial active.

Unul din marile vise ale integrării europene constă în a crea o piață a muncii total unificată, dar această speranță s-a dovedit dificilă să se concretizeze. Integrarea în 2004 și 2007 a unui grup mare, de 10 și respectiv 2 state, care au devenit membre ale Uniunii Europene, ridică din punct de vedere al pieței unice a muncii noi probleme. Cele mai multe dintre țările nou integrate sunt foste economii de comandă care acum funcționează ca economii de piață, cu piețe ale muncii caracterizate prin salarii mici și un grad ridicat de insecuritate socială.

Chiar și în Uniunea formată din 15 țări obstacolele în recunoașterea calificărilor, libertatea circulației persoanelor, accesul neîngrădit la piața muncii și accesul la

ajutorul social pentru asigurarea subzistenței au reprezentat o realitate.

Construcția în continuare a Uniunii Europene nu se poate realiza fără a elabora o politică migratorie comună, libera circulație a persoanelor și a forței de muncă fiind o componentă a formării pieței interne, în corelație cu libera circulație a capitalurilor, a mărfurilor și a serviciilor. Cunoașterea determinărilor migrației și a dimensiunii fluxurilor migratorii permite ajustarea echilibrelor în mediul economic și social.

Câștiguri și pierderi asociate migrației

Câștiguri și pierderi există pentru toți cei care sunt implicați în migrația externă, însă în proporții diferite.

- **Pentru țările în tranziție, noi membre,** caracterizate deseori prin rate înalte ale șomajului, migrația forței de muncă este un fenomen pozitiv în măsura în care emigranții sunt muncitori mediu calificați. Plecarea lor reduce forța de muncă, scade rata șomajului și are impact pozitiv asupra consumului, cererii și veniturilor.
- Emigrarea persoanelor cu calificare înaltă erodează competitivitatea țărilor pe piața Uniunii Europene. Se adâncesc astfel diferențele regionale, cu riscul instabilității economice care, pe termen lung, poate duce la probleme sociale.
- Indiferent de forma de migrare externă, exportul de capital uman în care s-au făcut investiții importante constituie o pierdere de valoare adăugată care s-ar fi putut realiza în țară.
- Este afectată cantitativ oferta de muncă, contingentele tinere, cu potențial superior de muncă dispărând de pe piața națională a muncii, în condițiile unei prognoze pesimiste privind evoluția resurselor de muncă naționale la ori-

zontul anului 2025. În timp ce întregul continent european se confruntă cu declinul demografic, în multe cazuri, valoarea migrației nete determină dacă populația unei țări este în creștere sau în este deja în declin.

- Societatea nu poate compensa reducerea potențialului de muncă prin utilizarea altor mecanisme – utilizarea unor tehnologii performante, imigrație etc.
- Țările membre ale Uniunii Europene – 15, marcate de îmbătrânirea accelerată a populației câștigă forță de muncă tânără, ceea ce atenuează procesul de îmbătrânire demografică și tensiunile create la nivel bugetar (lucrătorii migranți fiind de regulă tineri, 18-35 ani, cu potențial de muncă ridicat).
- Se reduce deficitul de forță de muncă fie în profesii de înaltă calificare, fie cu calificare redusă sau necalificată pentru care forța de muncă autohtonă manifestă reticențe.
- Nivelul scăzut al veniturilor emigranților determină dereglarea pieței muncii țării gazdă: înlocuirea propriilor muncitori cu cei sosiți din est duce la creșterea ratei șomajului; scade nivelul veniturilor salariale; are loc o redistribuire inegală a veniturilor, în favoarea capitalului.
- Crește presiunea asupra sistemelor de asigurări sociale, deja o problemă pentru guvernele statelor membre.
- Are loc creșterea producției, inclusiv a exportului.

Comportamentul migrator al forței de muncă în prima parte a anilor 90 dinspre centrul și estul Europei către vest se explică printr-o multitudine de cauze, printre care: diferențele la nivelul veniturilor și al oportunităților economice, prezența unei diversități etnice, localizarea geografică, particularitățile regionale și reglementările

de politici. Uniunea Europeană a cunoscut procese de extindere în cursul cărora migrația internațională nu a cunoscut modificări semnificative. Astfel de cazuri sunt cele ale aderării Greciei în 1981 și a Spaniei și Portugaliei în 1986. Situația noilor membri ai Uniunii Europene este însă diferită. Extinderea UE cu încă 10 și apoi 2 noi membri reprezintă cel mai vast proces de extindere al Uniunii de la înființarea sa, astfel că și impactul procesului de aderare este major, modificând indicatorii economici și sociali ai Uniunii formate din 15 state. Populația Uniunii extinse crește la peste 480 de milioane de locuitori, depășind-o cu mult pe cea a SUA, care este de 292 de milioane de locuitori, astfel că este de așteptat să se producă mișcări importante pe piața muncii.

Confruntate cu deficitul de calificări, declinul populației și îmbătrânirea acestora, vechii membri ai UE își reorientează poziția asupra migrației forței de muncă, prin promovarea, cu precauție a unor măsuri de acceptare a lucrătorilor străini îndreptate spre: simplificarea și flexibilizarea schemelor actuale de acces pe piața muncii UE și crearea unor noi canale de migrare, însă majoritatea favorizează accesul forței de muncă înalt calificată.

Referindu-ne la apropierea geografică trebuie remarcat că multe din țările incluse în extinderea din 2004 au granițe comune cu țări membre mai vechi ale Uniunii Europene (Germania, Italia, Franța), ceea ce face schimbul fezabil, mai ales că regiunile de frontieră sunt relativ dens populate. Primirea țărilor din Centrul și Estul Europei în Uniunea Europeană a modificat fundamental condițiile migrării, datorită faptului că libera circulație reprezintă una din cele patru libertăți fundamentale acordate. Marile discrepanțe cu privire la veniturile pe cap de locuitor și salarii existente între țările membre ale Uniunii Europene-15 și cei nou veniți

furnizează stimulente ridicate pentru migrația forței de muncă, care vor continua să existe destul de mult timp.

De asemenea, apropierea geografică și legăturile istorice și culturale stabilite ușurează fluxurile migratoare, astfel că au loc numeroase dezbateri despre consecințele economice și sociale ale emigrării pe scară largă; există temeri că fluxurile de muncă est-vestice vor duce la deteriorarea poziției și a nivelului de viață ale muncitorilor necalificați, asociate cu înlocuirea slujbelor și pierderi salariale pentru forța de muncă indigenă.

Procesul migrației se diferențiază ca forță de impact între membrii vechi ai Uniunii, țările cele mai apropiate geografic de noii membrii, cum sunt Austria și Germania suferind cel mai mare impact. Estimăm, de asemenea, că vor fi afectate într-un mod semnificativ Belgia, Danemarca, Finlanda, Grecia și Suedia, datorită unui nivel mediu al salariilor ridicat.

România nu are frontieră comună cu nici una din țările Uniunii formate din 15, însă influența pe care această poziționare geografică o va avea asupra evoluției tipurilor de mobilitate este greu de prevăzut. Dacă pentru fluxurile de navetiști distanța este importantă, pentru lucrătorii migranți, relevanța distanței este estompată față de cazul navetiștilor. Țările de destinație și distribuția în cadrul țărilor Uniunii a imigranților din țările ECE au dovedit faptul că sunt determinate în principal de existența oportunităților economice, a efectelor de aglomerare (orașe și suburbii) și de prezența rețelelor, și într-o mică măsură de factorii geografici și de distanțe.

Criteriul distanței devine minor, fapt pentru care fluxurile spre continentele mai îndepărtate câștigă teren. Sunt preferate zonele cu perspective mai mari de realizare profesională și condiții relativ facile de integrare în noile comunități (politicile

din ultimii ani promovate de Canada și SUA pentru atragerea tinerilor familisti).

Principalele elemente care se desprind în urma analizei problematicei pieței forței de muncă în contextul lărgirii europene sunt:

- decalajul dezvoltării economice dintre țările membre mai vechi ale Uniunii este principalul motor al orientării fluxurilor migratoare ale forței de muncă;
- datorită diferențelor de dezvoltare economică dintre țările membre UE/27, cel mai probabil va continua exportul de capital (investițiile) dinspre țările vest-europene către cele din Europa Centrală și de Est, deoarece costurile de producție sunt mult mai mici, forța de muncă este mai ieftină, sporind astfel competitivitatea pe piața europeană;
- în țările receptoare de noi tehnologii și de investiții se va accentua considerabil procesul de formare profesională pentru creșterea gradului de calificare la locul de muncă al angajaților;
- politicile pieței forței de muncă trebuie să țină seama mai mult de particularitățile culturale specifice;
- beneficierea de către noile țări membre de Fondurile Structurale, va duce la o dezvoltare considerabilă a pieței muncii în aceste țări;
- reducerea decalajelor de dezvoltare economică dintre statele membre, sporirea competitivității produselor, creșterea concurenței pe piața europeană, conduc per ansamblu la creșterea competitivității economiei Uniunii.

Problematika migrației în România

România este una dintre cele mai populare țări care s-au alăturat Uniunii Europene. România rămâne singura țară dintre cele care au vizat integrarea în UE din Europa Centrală și de Est (ECE) care nu are frontieră comună cu una din țările

UE-15. Influențele pe care aceasta poziționare geografică le va avea asupra evoluției tipurilor de mobilitate sunt dificil de prevăzut.

După renunțarea la controlul emigrării specific perioadei comuniste, România a devenit un câmp extrem de complex al fenomenului de migrare. Principala caracteristică a constat în trecerea de la emigrarea pe considerente dominante etnice, la o migrație de tip circulator, derulată pe termen scurt și mediu, în principal de către cei interesați în obținerea unui venit mai mare. Aceasta este adeseori caracterizată de acțiuni informale sau ilegale în diferitele etape ale ciclului migrator (intrări legale urmate de prestarea de muncă ilegală, intrări ilegale urmate de conformarea la mediul legal din respectivele țări.

Migrația internațională a populației României reprezintă cel mai adesea reacția capitalului uman la politicile dezarticulate, uneori neadecvate, promovate în România în primii ani ai tranziției. Procesele de restructurare și de privatizare au fost insuficient susținute cu măsuri de răspuns pe piața muncii și în mediul de afaceri, care să permită absorbția populației disponibilizate. Stocul de cunoștințe și aptitudinile forței de muncă rămas parțial nevalorificate; de asemenea, se înregistrează o rată importantă a șomajului în rândul tinerilor care dovedește dezechilibrul existent între cererea de muncă a economiei și așteptările forței de muncă disponibile.

România nu poate fi considerată o sursă permanentă a migrației în masă către Uniunea Europeană. Preferința evidentă pentru imobilitate ne așteptăm a se intensifica în continuare. De altfel, în estimarea fluxurilor migratoare diferiți cercetători au obținut rezultate care se diferențiază foarte puțin, chiar dacă metodologiile de predicție utilizate sunt diferite: emigrația în țările UE va atinge aproape 3-4% din populația României în decurs de o decadă sau două

după introducerea liberei circulații pentru țara noastră.

În comparație cu populația din multe alte țări populația României are o înclinație naturală relativ redusă spre migrare. Mobilitatea relativ redusă este determinată de o serie de factori:

- Primul factor îl reprezintă beneficiile non-bănești importante. Unii oameni prețuiesc prietenii și familia suficient încât să stea în țara lor proprie și să speră la un potențial venit mai mare.
- Un al doilea factor îl reprezintă barierele lingvistice. Nu toată lumea vrea să plătească costul învățării unei noi limbi suficient de bine încât să locuiască și să muncească în altă țară, chiar dacă ar beneficia de salarii mai mari. Este evident, de altfel, că diferitele limbi vorbite în UE constituie un obstacol care frânează mobilitatea forței de muncă și atenuarea diferențelor salariale dintre emigranți și populația națională.
- Al treilea factor îl reprezintă diferențele substanțiale de calificare a forței de muncă. Cu toate că UE făcut progrese în convingerea țărilor să accepte calificări și din alte state, procesul este departe de a fi complet. Aceasta este o altă barieră considerabilă în calea mișcării libere a forței de muncă.
- Al patrulea factor este *comunicarea*. Cu cât nivelul comunicării este mai mare, cu atât este mai probabilă mobilitatea. Există, de asemenea, o problemă privind *transportul*. Cu cât costul de transport este mai ieftin, cu atât este mai mare deplasarea forței de muncă. Doar dacă nu au un caracter gratuit, costurile de transport inhibă, în general, deplasarea forței de muncă.

Având peste 15 milioane populație cuprinsă între 15-64 de ani îi o rată de cuprindere în învățământul obligatoriu de cca. 65%, România dispune atât de un

important potențial de muncă cât și de unul competitiv, tot mai apreciat pe piețele externe ale muncii. Interesul major al României constă însă în pregătirea unei forțe de muncă competitive pe care s-o utilizeze prioritar pe piața internă și abia apoi pe piața Uniunii sau pe alte piețe. Capitalul uman din România s-a dovedit competitiv în domenii de vârf ale științei, tehnicii și mai ales al tehnologiei informației, astfel că putem aprecia că prin nivelul său de competență, capitalul uman poate substitui în parte lipsa capitalului financiar.

Ca tendință actuală se observă o oscilație anuală mai redusă și o stabilizare relativă a contingentului de forță de muncă care se deplasează pe baza acordurilor guvernamentale, a acordurilor la nivel de ministere, a contractelor de plasament de forță de muncă prin agenții specializate și a contractelor directe între persoane sau firme din România cu persoane sau firme din străinătate.

Una din cele mai importante caracteristici ale potențialilor migranți este nivelul educațional, precum și aptitudinile dobândite înainte de migrație. Migranții potențiali ilustrează un nivel înalt de educație: ponderea celor care au absolvit liceul și universitatea depășește, de regulă, media națională. Obținem rezultate asemănătoare pentru datele oficiale: emigranții români permanenți care au absolvit învățământ secundar și universitar reprezintă aproximativ jumătate din totalul emigranților.

Efectele migrației sunt multiple, globale, comunitare, naționale, individuale. Pe termen scurt și mediu, migrația din România va afecta în primul rând cantitativ forța de muncă și astfel va avea o influență asupra salariilor și ocupării. În al doilea rând, influențează piața forței de muncă prin intermediul modificării alocării la nivel regional și sectorial a forței de muncă și distribuției relative a producției. În al treilea rând, în funcție de destinație, plățile

migranților români către cei din țară vor influența regiunile de emigrare. Un aspect mai puțin analizat de teoria economică românească îl constituie remiterile sau transferurile de bani efectuate între țările de destinație și România, unul dintre efectele cele mai vizibile și cuantificabile ale migrației și, mai ales, potențialul acestor remiteri de a stimula dezvoltarea economică. În cele din urmă, modificarea disponibilității forței de muncă în România poate induce modificări în structura producției și să altereze termenii schimbului. Datele disponibile arată că migrația are deopotrivă efecte pozitive și negative atât în ceea ce privește mentalitățile cât și în plan social. Un studiu al Fundației Soros (Migrație și dezvoltare) apreciază în cadrul efectelor pozitive dezvoltarea economică locală, stimularea spiritului antreprenorial și toleranță crescută în zonele cu indice ridicat de migrație și asociază fenomenului migraționist efecte negative precum dependența comunităților de veniturile provenite din migrație, copii abandonati, trafic de persoane.

Bibliografie

1. Beine, Michel; Docquier, Frédéric; Rapoport, Hillel (2006), *Measuring International Skilled Migration: New Estimates Controlling for Age of Entry*, World Bank Research Report.
2. Cora Maria, Vasilescu Bogdan (2006), Migrația forței de muncă scindează Europa, *Curierul Național*, 23 februarie 2006.
3. Doquier L. (2005), *Brain drain in developing regions*, IZA, Bonn, Germany.
4. Global Commission on International Migration, 2005 "Migration in an interconnected world: New directions", www.gcim.org.
5. Institutul European din România (2003), *Studiu de impact Libera circulație a persoanelor și serviciilor: Implicații pentru România și procesul de negociere*.
6. Page și Paza, 2005, *Migration and Economic Development: A Review of Global Evidence*, Human Movement Science, Springer Publishers.
7. Perț Steliana, Vasile Valentina, Pavelescu Marius, Vasile Liviu (2004), *Circulația forței de muncă, scenarii, posibile evoluții, Probleme economice*, Institutul Național de cercetări economice, Academia Română, vol. 102-103, p.56.
8. Perț Steliana, Vasile Valentina, Negruț Raluca, Mazilescu Petru (2003), *Procese, fenomene caracteristice și tendințe ale circulației forței de muncă în România*, *Studii și cercetări economice*, Academia Română, vol. 6-7.
9. Popescu Cristina (2005), *Imigrații români în statisticile europene*, *Curierul Național*, 6 decembrie 2005
10. Ratha D, *Workers' remittances: An important and stable source of external finance*, Global Development Finance Report 2003, World Bank, Washington D.C.

Repere istorice ale fenomenul migrațional

Radu RIZA

Abstract: *From the information we have presented we can draw a conclusion that migration is a well known phenomenon in all society evolution and it has influenced, in certain historical periods, taking place both nationally and internationally. People's migration from one place to another, from a geographical area to another and from one continent to another was not, in former ages, an unbreackable obstacle, despite the distances and natural borders, as long as they could use all means of transport that existed at that time.*

Keywords: *migration, population, territory, borders, civilization.*

Migrația internațională din zilele noastre se realizează sub câteva forme mai importante: migrația forței de muncă, migrația membrilor familiilor lucrătorilor anterior emigranți, migrația forțată de calamități naturale, de persecuții politice sau religioase, de războaie etc. Dacă, în ceea ce privește migrația internă, nu intervin decât arareori aspecte de ordin juridic, migrația internațională este, într-o măsură importantă, determinată de politicile materializate în reglementări specifice în raport cu emigrația și, mai ales, cu imigrația. Determinarea nu este însă totală căci, alături de migrația legală – cea realizată prin respectarea normelor respective – se înregistrează și o migrație clandestină, ale cărei dimensiuni sunt adesea greu de evaluat. Fenomenul de migrație la scară planetară nu este unul nou, specific societăților moderne sau contemporane, aserțiune care se poate argumenta amintind doar migrațiile de popoare din Evul Mediu sau comerțul cu sclavi.

Abordarea istorică a fenomenului migrațional ne permite identificarea cauzelor favorizante, precum și a fluxurilor de migrație. Procesul de dezvoltare economică a

țărilor din Europa de Vest a favorizat o amplă mișcare teritorială a populației din diferite țări. Această mișcare s-a produs, pe de o parte, dinspre societățile sărace spre cele înfloritoare economic, iar, pe de altă parte, din țările bogate ale continentului european spre alte spații și continente ale lumii. Astfel, mișcarea geografică, pe glob, a grupurilor umane a devenit un fenomen de proporții internaționale. Aceasta nu ar fi fost posibilă fără schimbările economice, politice, sociale și tehnologice care au cuprins lumea europeană în decursul veacurilor XVI-XX. Fluxurile migrației internaționale sunt intim legate de evoluția raporturilor dintre diverse societăți, de frământările vieții social-politice din anumite țări, de acțiunea factorilor tehnico-economici, precum și de dorința oamenilor de a trăi mai bine și mai sigur.

Desigur, mișcarea fluxurilor de oameni pe distanțe mari a fost puternic influențată de evoluția mijloacelor de transport (sub aspectul volumului de călători, al rutelor accesibile de deplasare și al vitezei de mișcare). Perfecționarea și diversificarea permanentă a mijloacelor de transport au favorizat creșterea continuă a frecvenței

contactelor dintre diferite comunități umane și, implicit, a fenomenului de migrație pe plan continental și intercontinental.

Repartiția spațială a populației pe glob a fost influențată, în decursul istoriei umanității, de numeroase schimbări produse de evoluția factorilor naturali, politici, militari, economici ș.a. Bunăoară, în perioada Imperiului Roman s-au făcut deliberat imense dislocări de mase umane. Descoperirea Americii (sfârșitul secolului al XV-lea) a antrenat o emigrație masivă spre această lume nouă, în special din Europa. Nevoia de forță de muncă ieftină pe plantațiile sud-americane a încurajat comerțul cu sclavi, fiind aduși din Africa circa 12 milioane de negri. În cursul secolelor al XIX-lea și al XX-lea s-au amplificat fluxurile migratorii. Astfel, din Europa, în special vestică, s-au deplasat circa 30 milioane oameni spre S.U.A., 2 milioane spre Canada, 12 milioane spre America Latină.

Populația Americii și cea a Oceaniei provine în cea mai mare parte din rândul imigranților. Aproape întreaga populație a S.U.A. și a Canadei este de proveniență străină (se apreciază că descendenții amerindienilor ar constitui doar 4% din actuala populație a S.U.A., iar populația aborigenă din Australia reprezintă 8% din totalul populației actuale, ceilalți 92% fiind urmașii imigranților europeni). S.U.A. au un total de 19,6 milioane imigranți, fiind urmată de India (8,6 milioane), Pakistan (7,2 milioane), Franța (5,8 milioane), Germania (5 milioane), Canada (4,2 milioane). Peste 90% din populația Emiratelor Arabe este alcătuită din imigranți. În perioada 1990-1998, imigranții constituiau peste 79% din populația statului Andorra, circa 72% din cea a statului Kuweit și 67% din cea a statului Monaco etc.¹

Datele istorice atestă faptul că statele puternice din partea occidentală a continentului nostru și-au promovat timp de circa patru secole propriile valori economice, politice și culturale astfel încât, la sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul veacului al XX-lea, se putea constata o dominație evidentă a Europei asupra celei mai mari părți a globului. Anumiți cercetători ai problemei evidențiază faptul că, în trecut, activitatea industrială prosperă din țările europene mai bogate (situate în partea de nord-vest) a condus la o supremație a acestora în cadrul economiei mondiale. De pildă, Germania, Regatul Unit al Marii Britanii, Franța ș.a. asigurau, în anul 1913, 44% din producția industrială mondială, în timp ce S.U.A. contribuiau cu 35.8%, iar Canada cu doar 2%, ceea ce demonstra superioritatea europeană în cadrul economiei mondiale. De asemenea, 91% din capitalurile investite în lume erau tot europene: britanice, franceze, germane, belgiene, olandeze și elvețiene².

Deși continentul european are un teritoriu care reprezintă doar 2% din suprafața globului (pe care, în prezent, se află 48 de țări – Rusia fiind cea mai mare și Vaticanul, cea mai mică), totuși, evoluția sa demografică și economică a înregistrat, de-a lungul epocilor trecute, un parcurs rapid și tumultuos. Statisticile demografice ne arată că populația Europei a crescut constant și spectaculos până la sfârșitul veacului al XX-lea, după care a intrat pe un trend descendent. Actualmente, Europa se află pe locul trei în privința numărului de locuitori – 710 milioane, situându-se după Asia – aproape 4 miliarde și Africa – circa 900 milioane. În iulie 2007, populația globului număra peste 6,6 miliarde locuitori.

Anii	1750	1800	1850	1900	1950	1999	2008 (ian.)	Estimări	
								2050	2150

POLITICĂ INTERNAȚIONALĂ
Repere istorice ale fenomenului migrațional

Dinamica populației din Europa (milioane)	163	203	276	408	547	729	710	628	517
% din populația globului	20.6	20.8	21.9	24.7	21.7	12.2	11	7	5.3

Sursa: Date interpretate din *World Population Prospects: The 2006 Revision Population Database* – United Nations (www.wikipedia.org/wiki/world_population)

Dacă în anul 1900, populația continentului nostru ajunsese la circa un sfert (24.7%) din populația globului, înregistrând o creștere în tot cursul veacului al XX-lea (atingând un maxim în anul 1999 – 729 milioane), ulterior, a intrat într-o fază de declin, care va continua și în viitor, așa cum prevăd studiile de demografie, în perspectiva anilor 2050 și 2150.

Puterea economică a Europei s-a bazat pe factorul demografic, al cărui rol a fost decisiv pe toate planurile: de dezvoltare a tehnicii și înfăptuire a procesului de industrializare; de creștere rapidă a comunităților urbane și, implicit, a densității populației; de expansiune colonială și dominație pe arii geografice întinse; de inaugurare a unor rute de transport și comunicații intercontinentale. De subliniat faptul că, în anul 1914 (la începutul primului război mondial), populația Europei era de 460 milioane de locuitori, care trăiau pe un teritoriu de circa 10 milioane km² (suprafață mică, în comparație cu alte continente) și constituiau 27% din populația mondială. Cu toate acestea, europenii din partea de nord-vest reușiseră să își împartă lumea, aproape în întregime, până în anul 1914, iar asemenea fapt nu s-a putut împlini fără migrația de proporții a acestora în diverse zone de pe glob. Dinamismul economiilor occidentale a condus la cucerirea unor noi piețe de desfacere, impunând astfel apariția sistemului colonial și amplificarea fenomenului de migrație a populației pe plan internațional.

Primul imperiu colonial a fost cel britanic (cu o suprafață de 30 milioane km² și o populație de 400 milioane de locuitori), apoi imperiul colonial francez (10 milioane km² și 48 milioane locuitori). Portugalia, Spania, Olanda aveau zone „foarte întinse (Indonezia, bunăoară) din imperiile pe care și le constituiseră începând cu secolul al XVI-lea. Belgia a moștenit regatul Congo de la regele său Leopold II. Germania și Italia, care au intrat mai târziu în competiție, n-au obținut decât puțin: prima, câteva arhipelaguri din Pacific și teritorii răspândite în Africa Orientală, Occidentală și Australă, Tanganyka, Togo și Camerun, deșertul Kalahari”. Italia și-a exercitat puterea colonială în „Tripolitania, Eritreea și Somalia, în părțile deșertice ale Africii, pe seama Etiopiei, asupra căreia n-a mai putut să-și extindă dominația din cauza înfrângerii suferite în bătălia de la Aduwa/Adoua, în 1896. Rusia posedea și ea un imens imperiu colonial în Siberia, Asia Centrală, Caucaz (...). În sfârșit, dintre marile state europene, doar Austro-Ungaria, cu atenția îndreptată spre Balcani, n-a căutat să cucerească teritorii coloniale”³. Să precizăm, pentru a avea o imagine completă asupra sistemului imperial mondial, că și în alte zone geografice de pe glob întâlnim dominația colonială: a Japoniei (asupra coloniilor Formosa și Coreea), a S.U.A. (asupra teritoriului Filipine) și a Imperiului Otoman (asupra țărilor arabe).

Organizarea și funcționarea puterilor imperiale s-au axat pe relațiile dintre me-

tropole și colonii, relații care au antrenat o mișcare a populației în ambele sensuri. Dacă în secolul al XIX-lea, tendința precumpănitoare a fost de deplasare dinspre metropolă spre teritoriile aflate sub dominație, ce corespundea unui proces de colonizare (educare, culturalizare, civilizare a popoarelor considerate incapabile să se guverneze singure), în cursul veacului al XX-lea, odată cu prăbușirea imperiilor țarist, german, austro-ungar, otoman (după 1918), britanic și francez (după 1945), asistăm implicit la un proces de decolonizare, care a antrenat o mișcare masivă a populației din fostele teritorii dominate spre metropole și țările occidentale. Astfel, migrația teritorială a devenit un proces internațional cu caracter permanent, care se derulează și în zilele noastre, cu deosebire din țările sărace spre cele bogate.

Expansiunea economică europeană în toată lumea s-a desfășurat concomitent cu creșterea generală a populației continentului nostru. Dezvoltarea industrială a provocat exodul populației rurale spre orașe și apariția marilor aglomerări urbane, care au schimbat radical raporturile dintre lumea satelor și lumea orașelor (de pildă, în anul 1910, populația rurală din Anglia ajunsese la 12% din totalul populației acestei țări). Industrializarea și urbanizarea au determinat migrația de la sat la oraș, în plan național, în timp ce dezvoltarea accelerată a metropolelor (sub aspect economic, al serviciilor și, în genere, al nivelului ridicat de trai) a devenit un pol de atracție pentru cetățenii din țările înapoiate, ceea ce a alimentat migrația în plan internațional.

Dominația și influența statelor europene occidentale în lume s-au desfășurat prin diferite forme (cucerirea de teritorii coloniale, concesionarea de ținuturi și activități economice, aplicarea unor modele de educație și guvernare etc.) și reprezintă un factor major al istoriei moderne și contemporane, generând, printre altele, formarea

unor societăți de tip european, în diverse zone de pe glob. Anumiți cercetători apreciază că aceste societăți „au fost create de valul de emigranți care, de-a lungul secolului al XIX-lea, au părăsit Europa. Se estimează că numărul acestora se ridica între 1840 și 1914 la 30 sau 35 milioane”⁴ (plecați mai ales din spațiul anglo-saxon, irlandez, german, scandinav).

Alți autori, pornind de la ipoteza că „europenii secolului al XIX-lea au fost rasa campioană la capitolul invazie demografică”, subliniază că în decurs de mai bine de un secol, în intervalul 1821-1924, un număr de aproximativ 55 milioane europeni „au migrat peste mări, dintre care 34 milioane în Statele Unite. Occidentalii au cucerit și uneori au șters de pe fața pământului alte popoare, au explorat și au colonizat teritorii mai puțin populate. Exportul de oameni a fost probabil unica dimensiune mai importantă a progresului Occidentului între secolele XVI și XVII”⁵. Trebuie reliefat faptul că nu peste tot unde au ajuns în lume europenii au și reușit să constituie societăți propriu-zis europene (bunăoară, în Africa și în Asia).

Al doilea moment istoric important, de plecare în lume a unor emigranți europeni se întâlnește la începutul veacului al XX-lea. Aceștia proveneau din regiunile orientală, centrală și meridională a Europei: „Peste 1 milion de plecări în 1905, iar între 1909 și 1911, câte 1.400.000 în fiecare an! În 1913, un nou val de 1 milion de emigranți. Trebuie să subliniem că acestui val i se adaugă cel al polonezilor și cehilor ce se vor instala în Germania, cel al slovenilor, sârbilor și grecilor care se așează în partea de nord a monarhiei austro-ungare și, mai ales, uriașul curent migrator italian, cu precădere spre Franța. Dintre cei 8 milioane de italieni care părăsesc peninsula între 1900 și 1914, 3 (milioane – n.ns.) rămân în Europa”⁶ (cei alți 5 milioane s-au îndreptat, îndeosebi, spre SUA).

Între anii 1900 și 1914, America de Nord și, în special SUA, au primit aproximativ 10 milioane de imigranți europeni, care s-au așezat, mai ales, pe coasta de est. „Emigrația portugheză și spaniolă s-a orientat cu precădere spre Brazilia și Argentina (mai ales după 1905), ca, de altfel, și o parte din emigrația germană și italiană. Popularea Australiei și a Noii Zeelande a fost în întregime europeană și anglo-saxonă, înregistrându-se și un puternic curent migratoriu originar din Regatul Unit în ultimul deceniu dinaintea războiului. Popularea europeană n-a fost neglijabilă nici în nordul Africii (750.000 de europeni în Algeria, în 1911, 45.000 de francezi și 100.000 de italieni în Tunisia în aceeași perioadă, iar în Africa de Sud, peste 1 milion de europeni, britanici și buri). În schimb, colonizarea în Africa Neagră n-a fost însoțită de constituirea unor adevărate societăți europene. Același lucru este valabil și în Asia, cu excepția Siberiei: peste 10 milioane de coloniști se instalaseră până în 1914 la est de Ural, iar ritmul anual de imigrație era de peste 500.000 de indivizi”⁷.

Deplasări masive de populație pe glob s-au produs și în timpul sau în urma unor evenimente istorice de mare anvergură, cum au fost: primul război mondial (1914-1918) și al doilea război mondial (1939-1945), prăbușirea regimurilor comuniste în Europa Centrală și de Est. De asemenea, războaiele locale constrâng mulți oameni să își părăsească teritoriile și țara pentru a se stabili în alte țări, unde domnește pacea și să se bucure de securitatea individuală și familială.

„Sfârșitul secolului al XX-lea este martorul unui val diferit și chiar mai numeros de emigranți. În 1990, emigranții legali internaționali erau în număr de aproape 100 milioane, refugiații – 19 milioane, iar emigranții ilegali, probabil cel puțin 10 milioane. Acest nou val de emigrare a fost

în parte produsul decolonizării, al stabilirii de noi state și al politicilor de stat care i-au încurajat sau i-au forțat pe oameni să se deplaseze. A fost totuși și rezultatul modernizării și al dezvoltării tehnologice. Perfecționările din domeniul transportului au făcut emigrarea mai ușoară, mai rapidă și mai ieftină; perfecționările din domeniul comunicațiilor au sporit stimulentele de a urma împrejurări economice favorabile și au încurajat relațiile dintre emigranți și familiile acestora, aflate în țara lor de origine. În plus, așa cum creșterea economică din Occident a stimulat emigrarea în secolul al XIX-lea, dezvoltarea economică din societățile non-occidentale a stimulat emigrarea în secolul al XX-lea. Emigrarea devine un proces de autoîntărire. Myron Weiner argumentează că « există o singură lege în emigrație, aceea că fluxul de emigrație, odată început, cauzează propriul său flux »⁸.

Grupurile de imigranți europeni de pe alte continente au adus cu ei o serie de modele de gândire și acțiune din societățile pe care le-au abandonat, fiind agenții unei noi ordini economice, politice, religioase (creștine) și culturale. Astfel, procesul de colonizare a ținuturilor îndepărtate ori izolate, a teritoriilor locuite de popoare înapoiate din punct de vedere economic și educațional, a dezvoltat celor dintâi europeni ajunși acolo mentalitatea că au o misiune civilizatoare și, deci, un rol salvator, în special pe linia educației creștine. Însușirea limbii vorbite de coloniștii europeni, a obiceiurilor alimentare și vestimentare, a unor norme morale și educaționale, a unor deprinderi ocupaționale specifice acestora de către populațiile autohtone cu care au venit în contact, este o realitate care s-a perpetuat în timp și a contribuit la comunicarea valorică între popoare.

Dacă în secolul al XIX-lea marile puteri europene au avut nevoie de pose-

siunile coloniale pentru a-și promova interesele economice și dominația în lume, în secolul al XX-lea, numeroși cetățeni din țările devenite independente au migrat spre metropolele occidentale, având nevoie de acestea pentru a putea trăi. Procesul de decolonizare, derulat și încheiat, în linii generale, pe parcursul a două decenii⁹ (față de cel de colonizare, care a durat circa patru secole), a fost important pe plan mondial, conducând la apariția țărilor din lumea a treia („subdezvoltate”), la schimbarea raportului de forțe interstatale, însă pe plan economic și social a avut consecințe dureroase pentru populația din fostele colonii. Aceasta s-a văzut curând decimată de sărăcie și boli, în absența oricărei securități sociale, și lipsită de orice perspectivă istorică optimistă. Așa se face că proporții însemnate de tineri și locuitori ai orașelor, în special, au luat calea migrației spre țările occidentale, în speranța ameliorării propriilor condiții materiale și familiale de viață.

După cel de-al doilea război mondial, lumea s-a împărțit în două mari blocuri politice și militare: cel al statelor capitaliste și cel al statelor comuniste. În curând cele două forțe mondiale vor intra în ceea ce s-a numit „războiul rece”, menit să aducă legitimarea ori superioritatea unui sistem în raport cu celălalt. Partidele comuniste au scos de pe scena politică celelalte partide politice, rămânând singure la putere, astfel încât partidul s-a identificat cu statul și a acumulat prerogative oficiale nelimitate. Abia după 1989, când sistemul politic comunist din Europa s-a destrămat, cetățenii fostelor țări comuniste au avut posibilitatea să circule liber în Europa, ca și în întreaga lume.

Societățile occidentale dezvoltate au fost supuse, în ultimele trei decenii, unor presiuni puternice de către forțele imigraționiste, rezultate, pe de o parte, în urma procesului de decolonizare, iar, pe de altă

parte, în urma triumfului forțelor democratice anticomuniste în fosta Uniune Sovietică, în Germania de Est, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, România, Bulgaria, Iugoslavia, Albania. În fața valului de imigranți, statele occidentale au fost nevoite să impună restricții severe.

De notat că, după pierderea dominației coloniale și a influenței exercitate în diverse zone de pe glob, țările din Europa Occidentală și-au revenit treptat, înregistrând „un adevărat *revirement*, ce a îmbrăcat două aspecte: dezvoltarea individuală a statelor care o compuneau și evoluția lor spre unitatea europeană”¹⁰. „Trei mari state au constituit simbolul dezvoltării Europei Occidentale: Franța, Republica Federală a Germaniei și Italia.”¹¹ Deși urmările celui de-al doilea război mondial au fost foarte grele – infrastructuri feroviare, rutiere și portuare distruse, orașe și întreprinderi aflate în ruină din cauza bombardamentelor, forță de muncă masculină sensibil diminuată (pierită pe front), produse alimentare deficitare, condiții de viață mizere etc. – totuși, în decurs de circa două decenii, cele trei țări au reușit să se relanseze economic. Urmare a dezvoltării producției industriale și exporturilor, a întăririi monedei naționale, Germania, începând cu anul 1956, redevine prosperă și ajunge în rândul primelor economii din lume, obligând la recunoașterea a ceea ce s-a numit „miracolul german”.

Deși în cazul Franței nu se agreează expresia de „miracol”, ci cea de „Cei treizeci de ani de glorie” (1945-1973), după anii '60 a înregistrat o creștere economică remarcabilă, care a adus-o în rândul celor mai mari puteri industriale contemporane. „Chiar și Spania, care mai putea fi socotită la sfârșitul războiului o țară subdezvoltată, e pe cale să devină o țară industrială modernă datorită unor creșteri economice dintre cele mai puternice din lume, în anii 60”¹².

Realizările economice prospere și condițiile civilizate de viață din Europa occidentală se datorează, în bună parte, și capitalului uman dobândit prin imigrație.

După anul 1990 a avut loc o creștere semnificativă a volumului de persoane care au emigrat din Europa Centrală și de Est spre țările occidentale de pe continentul nostru. Numărul mediu anual al acestora s-a ridicat la circa 850 mii persoane, cifră care este de două ori mai mare decât cea din cele trei decenii anterioare. Principalele cauze ale emigrației celor care nu s-au mai întors în țările lor de origine a fost de natură economică și culturală, de evoluție profesională și securitate familială.

În ultimul deceniu al secolului al XX-lea, s-a produs o amplificare a mobilității spațiale internaționale. Plecărilor din țările de origine și intrările succesive în țările de destinație, consecințele sociale, economice și culturale asupra acestor țări, generate de emigrație și imigrație, caracterul legal ori clandestin al imigrației și tendințele de evoluție ale acestora, au impus cerința unui control asupra fenomenului migratoriu de către statele interesate. Ca atare, statele din societățile supuse unei presiuni imigraționiste permanente au fost obligate să adopte măsuri legislative clare pentru limitarea efectelor negative create de intrarea străinilor, și, totodată, pentru maximizarea efectelor pozitive, luând naștere astfel, politici speciale în domeniul migrației, susținute de un suport instituțional adecvat.

În politica lor de după cel de-al doilea război mondial, statele occidentale din societățile capitaliste avansate au promovat constant anumite valori universale, precum pacea, democrația, drepturile și libertățile omului, inclusiv dreptul la liberă circulație. În consecință, lumea occidentală (europeană și americană) – care a intrat în epoca „războiului rece” cu statele membre ale blocului comunist mondial – a afișat o atitudine îngăduitoare față de imigranți,

explicabilă politic prin cultivarea valorilor menționate, ideologic prin susținerea virtuților societății capitaliste, iar, economic, prin nevoia de forță de muncă. Astfel, ne putem explica de ce refugiații politic din țările comuniste au găsit întotdeauna adăpost și sprijin în societățile occidentale. Această deschidere a porților naționale pentru venirea imigranților a durat, însă, până prin anii '90, după care se înregistrează și atitudini ostile sau potrivnice, venite din partea unor forțe politice și a unor publicații cu caracter naționalist.

Examinarea istorică a fenomenului de imigrație a oferit unor autori posibilitatea să remarce că: „Până în anii '70, țările europene au fost în general favorabile imigrării și, în multe cazuri, cum ar fi Germania Federală și Elveția, au încurajat-o pentru a remedia insuficiența forței de muncă. În 1965, Statele Unite au suprimat cotele de emigrație, datând din anii '20, stabilite pentru a opri aflulul de europeni și și-au revizuit drastic legile, făcând valabile creșteri extraordinare ale imigranților în anii '70 și '80. Totuși, la sfârșitul anilor '80, ratele ridicate ale șomajului, numărul de imigranți și caracterul lor covârșitor « non-european » au produs schimbări foarte severe în atitudinile și politica europenilor. Câțiva ani mai târziu, îngrijorări similare au dus la o modificare comparabilă în Statele Unite”¹³.

La sfârșitul deceniului al 9-lea al secolului al XX-lea, circa 50 de milioane de oameni își părăsiseră țara de origine (emigranți) și erau în căutarea altor țări, unde să se stabilească (imigranți), fie doar temporar (pentru a munci și a se reîntoarce acasă), fie pentru totdeauna. Creșterea alarmantă a aflulului de imigranți în societățile occidentale a sensibilizat opinia publică și instituțiile non-guvernamentale, mijloacele de comunicare în masă – care au prezentat cetățenilor autohtoni o serie de aspecte sociale nocive și degradante

provocate de străini. Astfel s-a ajuns la necesitatea unor intervenții stricte din partea statului, pentru a calma temerile populației și a evalua situația fluxului de imigranți pe termen lung.

La toate acestea se adaugă și faptul că imigranții veneau în marea lor parte din țările asiatice (fiind, deci, purtătorii altor civilizații, credințe – musulmane – și moduri de viață), îndeobște cunoscute pentru natalitatea lor ridicată – capabilă să schimbe în timp compoziția etnică a unei societăți. Altfel spus, valul imigranților non-europeni era potențial în măsură să îl depășească pe cel al imigranților de pe continentul nostru ori din alte societăți occidentale. De exemplu: „În Germania, rezidenții străini turci erau în număr de 1.675.000 în 1990, contingentele cele mai mari provenind, în continuare, din Iugoslavia, Italia și Grecia. În Italia, principalele surse de emigrație erau Marocul, Statele Unite (probabil americani de origine italiană ce se întorceau acasă), Tunisia și Filipine. Pe la jumătatea anilor '90, aproximativ 4 milioane de musulmani trăiau în Franța și mai mult de 13 milioane în toată Europa Occidentală. În anii '50, două treimi din imigranții aflați în Statele Unite proveneau din Europa și Canada; în anii '80, aproape 35% din mult mai marele număr de imigranți proveneau din Asia, 45% din America Latină și cel puțin 15% din Europa și Canada. Creșterea naturală de populație este scăzută în Statele Unite și efectiv zero în Europa”¹⁴.

Cercetările sociologice, efectuate în unele societăți occidentale, evidențiază faptul că ostilitatea oamenilor față de străini este selectivă, în funcție de comportamentul și integrarea acestora în viața socială, în funcție de țările de proveniență, de religia și cultura lor. Bunăoară, un cetățean polonez sau un negru venit din Africa nu provoacă unui occidental sentimente de frică ori de dispreț, pentru că cel dintâi este european și catolic, în timp ce cel african,

deși aparține altei rase, nu este primit cu ostilitate. „Ostilitatea este direcționată în general împotriva musulmanilor”. Francezii „au acceptat africani care vorbesc perfect limba franceză în parlamentul lor, însă nu acceptă fetele musulmane care poartă baticuri în școli. În 1990, 76% din opinia publică franceză afirma că sunt prea mulți arabi în Franța, 46% că sunt prea mulți negri, 40% că sunt prea mulți asiatici și 24% că sunt prea mulți evrei. În 1994, 47% din germani afirmau că ar fi preferat să nu aibă arabi în vecinătatea lor, 39% nu doreau polonezi, 36%-turci și 22%-evrei. În Europa Occidentală, antisemitismul direcționat împotriva arabilor a înlocuit pe scară largă anti-semitismul direcționat împotriva evreilor”¹⁵.

În concluzie, apreciem că structura fluxurilor migratorii actuale este o continuare a celor istorice, dar cu diferențierea motivațiilor. De exemplu, evadarea din sărăcie sau din fața pericolelor multiple care afectau oamenii de rând, favorizată de întinderea marilor imperii în care se putea călători fără restricții, au fost posibile în perioada medievală și modernă. Aceste motivații au fost urmate de cele specifice perioadei în care multe state europene s-au aflat în sfera de influență a URSS, fiind conduse de guverne comuniste. Valorile occidentale, precum libertatea și democrația au constituit o justificare suficientă a deciziei de emigrare a populației. Deschiderea statelor occidentale spre cetățenii acestor țări au încurajat un flux migratoriu extins, care a presupus, totuși, și o importantă componentă economică. Democratizarea fostelor societăți comuniste a amplificat curentul migratoriu, fundamentat de această dată de interesele economice ale populației. Deși până în secolul al XX-lea majoritatea emigranților proveneau din părțile sărace ale societăților, după cele două războaie mondiale s-a modificat structura acestora, datorită unui număr destul de

ridicat de persoane cu un nivel superior de pregătire, care au părăsit țările de origine în căutarea unui trai mai bun și a unor condiții mai avantajoase de practicare a profesiei.

Eforturile de limitare a emigrației din țările sărace sunt caracterizate de un dublu standard: un număr ridicat de persoane cu un nivel scăzut de studii întâmpină greutăți în încercarea de a emigra spre țările dezvoltate, în timp ce emigranții cu specializări superioare, în special din domeniile de vârf ale economiei naționale, beneficiază de sprijin pentru emigrare.

Procesul de selecție al populației emigrante de către țările dezvoltate, observat în prezent, poate fundamenta în viitor noile direcții de derulare a migrației contemporane.

Note

¹ George Erdeli, Liana Dumitrache, *Geografia populației*, ed. a 2-a, Editura Corint, București, 2004.

² Jean Carpentier, François Lebrun (coord.), *Istoria Europei*, Editura Humanitas, București, 1997, p. 345.

³ *Ibidem*, p. 347.

⁴ *Ibidem*, p. 348.

⁵ Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Editura Antet, București, 1998, p. 290.

⁶ J. Carpentier, Fr. Lebrun (coord.), *op. cit.*, p. 348.

⁷ *Ibidem*, p. 349

⁸ Samuel P. Huntington, *op. cit.*, p. 290-291.

⁹ În mai puțin de 20 de ani (1945-1964), statele puternice din Europa (în primul rând Anglia și Franța, care erau cele mai însemnate puteri coloniale) și-au pierdut coloniile din Asia și Africa. Menționăm că cele mai mari zone de colonizare au fost Asia meridională și Africa – fiind ultimul continent ieșit de sub dominația

europenă. În Asia meridională erau implicate trei puteri europene: Anglia, Olanda și Franța. Decolonizarea a început mai întâi în Orientul Mijlociu, prin renunțarea englezilor la influența pe care o aveau asupra Egiptului și Irakului, state care au devenit oficial independente în anul 1922 și, respectiv, în 1932. De asemenea, Franța a trebuit să acorde, în anul 1946, independența Siriei și Libanului. La rândul ei, Olanda, după încercarea repetată de a relua controlul asupra Indoneziei, a fost nevoită să-i recunoască independența, proclamată în august 1945, dar devenită totală abia în decembrie 1949. În luna august 1947 se proclama independența Indiei față de Anglia.

¹⁰ J. Carpentier, Fr. Lebrun (coord.), *op. cit.*, p. 423.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 425.

¹³ Samuel P. Huntington, *op. cit.*, p. 291.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 293-294.

România și Cooperarea Teritorială Europeană

Programul de Cooperare Transfrontalieră

România-Bulgaria 2007-2013

Lucian PÎRVU

Abstract: *Cooperation is not a voluntary act, but a duty of states. It concerns all countries, regardless of size, political situation, level of development, participation in an international organization, having regard to all areas of international life: peace and security, economic, social and cultural cooperation, science and technology. This principle includes both the right and duty of every State to take part in international cooperation. In this concept, each State has the freedom to participate in those actions and forms of cooperation as it deems appropriate to its interests, according to their object, their purpose, conditions and other matters. They can choose cooperation partners in one or another of the concrete fields of international relations.*

Keywords: *Cross-border Cooperation, UE cohesion policy, Romanian-Bulgarian Partnership, European Structural Funds, socio-economic development.*

1. Însemnătatea politicii de coeziune a Uniunii Europene

Fiind caracterizată de o bază culturală și istorică comună, Europa se găsește într-un permanent proces de construcție. Decisive pentru această construcție europeană, pentru dinamica și definirea granițelor acestei vii realități, a cărei istorie se întinde până la grecii, care i-au dat și denumirea ce astăzi o poartă, au fost secolele XIX și XX, perioadă în care s-au născut și s-au consolidat statele națiuni și marcată de numeroase conflicte care au avut ca sursă tocmai definirea frontierelor naționale, care de multe ori nu au concis cu cele etnice sau naturale.

Uniunea Europeană a fost creată cu scopul de a se pune capăt acestor surse conflictuale, dar mai ales, războaielor sângeroase dintre țările vecine, care au culminat cu cel de al Doilea Război Mondial. Anii '50, a fost perioada în care statele europene încep să găsească puncte comune, din punct de vedere economic și politic în ceea ce s-a numit sugestiv *Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului*, propunându-și astfel să asigure o pace durabilă, la nivel internațional.

Oamenii politici au început să conștientizeze tot mai mult că stabilirea de relații economice interne și internaționale de durată, bazate pe încredere, precum și manifestarea solidarității cu indivizi și/sau națiuni mai slab dezvoltate au devenit

indispensabile pentru atingerea bunăstării generale.

În ultimele decenii, creșterea producției și a consumului, progresul tehnologic, dezvoltarea serviciilor, precum și frecvențele crize (mai ales în domeniul resurselor), au dus la intensificarea relațiilor comerciale dintre țări și la accentuarea dependenței între națiuni, asigurând un grad cât mai ridicat de coeziune economică, care, pe termen lung, poate duce la obținerea de beneficii economice pentru toți cei implicați.

Coeziunea ar putea fi definită ca reprezentând acea caracteristică a elementelor ce compun un sistem, care realizează coerența și unitatea ansamblului și permite *funcționarea și perpetuarea sistemului*. D. Tarschys¹ distinge patru niveluri la care poate fi surprinsă coeziunea: *economic, social, cultural și politic*.

Coeziunea economică reprezintă suportul atingerii obiectivului general urmărit de fiecare națiune, cel al creșterii bunăstării. În Europa, cei treizeci de ani care au urmat războiului, cunoscuți și sub numele de „cei treizeci de ani glorioși”, au fost urmați de alți douăzeci de ani de creștere încetinită, pentru ca, în ultimul deceniu, procesul de creștere să fie reluat. *Specialiștii în istorie economică subliniază rolul esențial jucat în secolul al XX-lea de cei trei „i”: inovare, instituții și investiții*².

Coeziunea socială este un alt criteriu important pentru dezvoltarea unui sistem economic. Încă din secolul al XIX-lea, odată cu revoluția industrială, s-a făcut simțită necesitatea atingerii coeziunii economice, deoarece problemele cu caracter social au reprezentat prețul plătit de societate pentru progresul tehnologic realizat. Din cauza faptului că aceste probleme afectau mai ales anumite categorii sociale, fie cele mai vulnerabile (femei, copii, bătrâni etc.), fie cele mai expuse modificărilor economice (persoane necalificate sau slab calificate, șomeri, etc.), a devenit

tot mai stringentă nevoia unei politici inovatoare, având ca scop reducerea diferențelor dintre indivizi, regiuni sau state.

Coeziunea culturală reprezintă o a treia trăsătură specifică societăților industriale dezvoltate, caracteristică ce evidențiază o creștere a comunicării și propagarea sistemelor de valori culturale comune, procese ce au fost favorizate atât de progresul tehnologic cât și de intensificarea relațiilor economice internaționale.

Coeziunea politică – reprezintă o trăsătură specifică evoluțiilor politice de-a lungul ultimelor veacuri, dar și perioadei contemporane, evidentă mai ales în ultimele decenii pe fondul revoluției tehnologice și comunicaționale, coeziunea politică a fost reprezentată de oficializarea normelor și instituțiilor internaționale. Numeroasele manifestări (religioase, politice, civile, profesionale etc.) la care statele din Europa și nu numai, au fost martore, mai ales începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au avut ca scop primordial consolidarea coeziunii politice atât în planul intern, cât și în cel internațional. La nivel internațional, urmărirea unor interese și scopuri comune a contribuit la apariția unor alianțe, organizații și alte categorii de entități, având un grad mai ridicat sau mai redus de coeziune politică.

Termenului de **coeziune**, la nivel european, a căpătat un înțeles mult mai restrictiv și anume, acela de coeziune economică și socială. Pentru Comunitatea Europeană, coeziunea rămâne unul dintre pilonii importanți, fiind totodată obiectivul acțiunilor întreprinse în ceea ce privește dezvoltarea regională.

Politica de coeziune economică și socială înglobează o sumă de intervenții la nivel comunitar, ce cuprinde atât politica de dezvoltare regională (orientată, în principal, către diminuarea decalajelor teritoriale și revitalizarea zonelor industriale aflate în declin), anumite caracteristici ale

politicii sociale (combaterea șomajului, sprijinirea procesului educațional și de formare continuă), precum și asistență acordată dezvoltării rurale. Însă cea mai impor-

tantă componentă o reprezintă, politica de dezvoltare regională (PDR).

Programele operaționale prin care România și Bulgaria implementează politica de coeziune

În cadrul obiectivului „Convergență” în ambele țări, în paralel:

1. Programul Operațional Sectorial pentru Creșterea Competitivității Economice
2. Programul Operațional Sectorial pentru Transport
3. Programul Operațional Sectorial pentru Mediu
4. Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane
5. Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Capacității Administrative
6. Programul Operațional Regional
7. Programul Operațional de Asistență Tehnică

În cadrul obiectivului „Cooperare teritorială europeană”:

1. Programul Operațional de Cooperare Transfrontalieră România– Bulgaria
2. Programul Operațional de Cooperare Transfrontalieră Ungaria – România
3. Programul de Cooperare Transfrontalieră România – Serbia
4. Programul Operațional de Cooperare Transfrontalieră România – Ucraina – Moldova
5. Programul Operațional de Cooperare Transfrontalieră Ungaria – Slovacia – România – Ucraina
6. Programul Operațional de Cooperare Transfrontalieră Bulgaria – Serbia
7. Programul Operațional de Cooperare Transfrontalieră Bulgaria – Grecia
8. Programul Operațional de Cooperare Transfrontalieră Bulgaria – Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei
9. Programul Operațional de Cooperare Transfrontalieră Bulgaria – Turcia
10. Programul Operațional de Cooperare Transfrontalieră în Bazinul Mării Negre
11. Programul Operațional de Cooperare Transnațională – Europa de Sud-Est
12. Programe Operaționale Interregionale: Interreg IVC, URBACT II, ESPON 2013, Interact II

2. Istoricul Cooperării Teritoriale Europene

Politica de Coeziune (sau de cooperare regională) a Uniunii Europene nu a avut o viață ușoară. Încă de la începuturile sale, a fost supusă constant unor critici fără precedent în istoria Uniunii Europene.

Când Fondul European de Dezvoltare Regională (FEDR) a fost creat pentru prima dată la mijlocul anilor 1970, can-

celarul german Helmut Schmidt l-a blamat pe motiv că această politică nu avea nimic de-a face cu interesul comunitar și că aceasta “se stabilește ferm în mâinile guvernelor naționale. “3 Comentatorii academici au fost la fel de sceptici în această perioadă de fundamentare a noii politici, criticând domeniul de aplicare limitat al fondului și amploarea acestuia, trivial im-

pact, precum și dependența statele membre privind organizarea și funcționarea acestuia⁴.

Politica de coeziune actuală nu a fost imună la această perioadă de lungă durată a criticilor ce i s-au adus. În multe feluri, politica de coeziune rămâne “sub amenințare”⁵, că o serie de academicieni, analiști, practicieni și guverne europene continuă să-și pună întrebări în privința rațiunii, a organizării și a eficienței acestei politici. De exemplu, printre criticile-cheie care au apărut în perioada premergătoare celei mai recente reforme (2005/6), sunt următoarele: că s-a dezvoltat într-o politică “catch-all”, fără o misiune clară, că este insuficient axată pe dezvoltare și progres; că are instrumente inadecvate de politică și că este excesiv de complexă și birocratică pentru a putea fi administrată⁶. În ciuda introducerii mai multor schimbări importante pentru perioada 2007-2013, obiecții similare au început să iasă la suprafață în contextul dezbaterii actuale privind viitorul politicii de coeziune post-2013⁷.

Una dintre cele mai mari probleme pentru apărătorii politicii de coeziune este dificultatea de a oferi un caz credibil pentru politica economică, bazat pe dovezi concludente ale rezultatelor eficiente. După mai mult de treizeci de ani de intervenție, contribuția politicii de coeziune la dezvoltarea economică și la dezvoltare, rămâne în litigiu și nesigură⁸.

O gamă largă de rezultate sunt raportate într-o vastă literatură de specialitate, pe această temă, variind în cel mai bun caz, de la corelații pozitive între intervenția fondurile structurale și de creștere, la cel mai rău caz, impacturile negative⁹.

Această incertitudine a condus adesea pledoarii în favoarea politicii pentru a sublinia efectele benefice asociate cu “valoarea adăugată” calitativă, generată de implementarea modelului de politică de coeziune¹⁰. Se spune că, cerințele de planificare multi-aniuale au încurajat adoptarea

pe termen lung și abordări mai strategice pentru dezvoltarea economică prin diferitele niveluri de guvernare. O gamă largă de monitorizare, evaluare și condițiile de control sunt considerate a fi contribuit la îmbunătățirea culturii și a proceselor administrației publice. Cerința de a implica diferite tipuri de parteneri în proiectarea și punerea în aplicare a programelor, se consideră, a fi încurajat politica mai incluzivă de luare a deciziilor și de livrare, și a contribuit la tendințele de descentralizare mai largă în întreaga Europa. Din punct de vedere financiar, este raportat că resurse suplimentare pentru dezvoltarea economică au fost de îndatorare prin principiul suplimentar și necesitățile de finanțare. Mai general, se susține că politica de coeziune a avut un efect de direcție în preferințele la nivel național față de obiectivele europene, printr-un proces continuu de europenizare a instituțiilor naționale și răspândirea valorilor europene. Din nou, cu toate acestea, criticii pun problema contribuției fondurilor structurale la aceste diferite elemente, arătând spre variabilitatea efectelor în timp și spațiu, nemai menționând posibilitatea de a atinge obiective similare prin intermediul mijloacelor mai puțin costisitoare și birocratice.

În cele mai recente discuții cu privire la viitorul politicii de coeziune, cu toate acestea, atât criticii și suporterii au avut tendința să fie de acord cu privire la necesitatea unei “modernizări” a politicii, în recunoașterea slăbiciunilor existente în abordarea actuală a noilor provocări cu care se confruntă economia europeană, societatea și procesul de integrare lărgită. Acest proces al construcției europene, în forma lui actuală, a început imediat după cel de-al doilea război mondial. Inițial, SUA, prin “Planul Marshall” și prin prelungirea lui instituțională (O.E.C.E., apoi O.C.D.E. ca și prin NATO), au organizat Europa sub egida lor, dar era o Europă “atlantică”, nu

o Europă “europeană”. Reacțiile nu au întârziat să apară, construcția unei Europe “europene” realizându-se treptat, fără ca legătura cu SUA să fi dispărut¹¹.

Până în 2007 cooperarea teritorială europeană nu reprezenta decât un punct în arhitectura politicii de coeziune a Uniunii Europene. Chiar dacă abia acum a devenit un obiectiv de sine-stătător, cooperarea în interiorul Uniunii nu a fost neglijată, ea începând a se desfășura la sfârșitul anilor 1980.

INTERREG I

Astfel, Comisia Europeană a oferit suport unor proiecte pilot, în scopul dezvoltării inter-regionale, pentru prima dată în anul 1989, când unui număr de 14 proiecte le-a fost alocată suma de 21 mil. Euro. Aceste proiecte au fost concepute în ideea de a combate dificultățile dezvoltării structurale din zonele de graniță. Ele au fost baza creării de către Comisia Europeană, în anul 1990, a Inițiativei Comunitare Interreg I, inițiativă care s-a derulat prin 31 de programe operaționale în valoare de 1082 mil Euro. Interreg I, care își are originea în contextul completării Pieței Unice, a fost un program orientat spre dezvoltarea economică și restructurarea zonelor de graniță.

INTERREG II

Pentru perioada 1994-1999, Comisia Europeană a lansat inițiativa Interreg II. Aceasta s-a manifestat sub forma a 59 de programe operaționale. Programul a avut 3 subdiviziuni:

- Interreg II A: cooperare transfrontalieră.
- Interreg II B: completarea rețelelor energetice;
- Interreg II C: cooperarea în domeniul planificării regionale, în special administrarea apei.

O sumă de aproximativ 260 mil Euro a fost alocată cooperării transfrontaliere, aceasta fiind la acea vreme cea mai importantă inițiativă comunitară.

În 1996 o nouă inițiativă a fost aprobată de către Comisie pentru o nouă formă de cooperare. Aceasta a fost Interreg II C, căreia i-a fost alocată suma de 413 mil Euro și a înglobat acțiuni comune în lupta împotriva inundațiilor și a secetei, și, de asemenea, pentru dezvoltarea planificării teritoriale pentru regiuni geografice extinse din cadrul Uniunii.

În contextul cooperării și prin asistența proiectelor pilot, cooperarea s-a dezvoltat și a implicat regiuni de pe teritoriul UE cu privire la transferul noilor procedee, noilor tehnologii și a tehnicilor de tip know-how, în particular între regiunile prospere ale UE și cele care sunt mai puțin favorizate din aceste puncte de vedere.

INTERREG III

Interreg III a fost inițiativa care a stimulat cooperarea în Uniunea Europeană între anii 2000 și 2006 și a fost finanțată din Fondul European de Dezvoltare Regională. Începând cu Interreg III au fost introduse condiții minime de implementare. Acestea au vizat:

- proiectele să fie exact transnaționale și de natură transfrontalieră, acțiuni referitoare la dezvoltarea endogenă a regiunilor rămase în urmă nu au mai fost considerate eligibile;
- implementarea proiectelor trebuia să fie bazată pe corpuri comune de cooperare, și anume: o autoritate de management, comitete de monitorizare și un secretariat comun;
- accesul și participarea din partea autorităților locale și regionale și al partenerilor socio-economici să fie o condiție fără de care nu se poate valida structura corpurilor comune create de Interreg.

Comisia a întâmpinat dificultăți în legătura cu instrumentele legale și financiare, pe de o parte cu FEDER, iar pe de altă parte cu PHARE, TACIS (Technical Ade to the Common Welth of Independent States) și MEDA în scopul implementării aceluiași programe. Pe aceste dificultăți s-a pus accentul la Consiliul European de la Berlin cât și pe soluțiile propuse pentru fiecare situație, și astfel acestea au constituit priorități pentru Comisie pe parcursul implementării Interreg III.

Principiile care au stat la baza creării acestei inițiative au fost:

1. coeziunea economică și socială;
2. dezvoltarea echilibrată și sustenabilă a teritoriului european;
3. integrare teritorială cu țările candidate și alte țări învecinate.

Interreg III a fost conceput pe trei platforme care se împart după cum urmează:

- Interreg III A: cooperare transfrontalieră (67% din fondurile alocate);
- Interreg III B: cooperare transnațională (27% din fondurile alocate);
- Interreg III C: cooperarea inter-regională (6% din fondurile alocate).

În ceea ce privește finanțarea, pentru perioada 2000-2006, Interreg III a avut un buget de 4.875 mil Euro. Inițiativa a primit co-finanțare din partea Comisiei și a statelor membre, contribuția FEDER nu a depășit 75% din costul programului în regiunile Obiectivului 1 și 50% în alte regiuni. Comisia a propus o alocare financiară pe fiecare stat membru. Aceasta s-a bazat în principal pe factorii demografici din interiorul granițelor Uniunii Europene, a regiunilor periferice sau a regiunilor învecinate cu țări din Europa Centrală și de Est.

Începând din 2007 cooperarea teritorială europeană a fost ridicată la gradul de obiectiv de sine stătător, ceea

ce îi dă mai multă vizibilitate și o bază legală mai importantă.

INTERREG IV

Programul Interreg IV este al treilea mare obiectiv al noilor fonduri structurale, fiind oficial cunoscut ca și Programul European de Cooperare Teritorială. Interreg IV se bazează pe programul anterior Interreg III. Interreg IV se bazează pe programul anterior Interreg III. Interreg este prescurtarea de la *inter-regional* și un criteriu cheie pentru acest program este cooperarea între parteneri din cel puțin două țări, tehnic este vorba despre Fonduri Structurale, prin urmare împărtășește multe caracteristici ale fondurilor trans-naționale.

Există trei direcții principale în cadrul Interreg IV, și un număr de sub-componente, în primele două dintre acestea. Fiecare dintre aceste grupuri de sub-componente grupează împreună un anumit set de țări și regiuni. Organizațiile din țările sau regiunile din această grupare au nevoie să lucreze împreună la un proiect comun, deși normele care reglementează modalitățile de a lucra împreună variază de la o sub-componentă la alta.

COMPONENTA A: Cooperare transfrontalieră

Această componentă se concentrează asupra cooperării peste granițele dintre statele membre ale UE. Accentul este pus pe dezvoltarea activităților transfrontaliere economice, sociale și de mediu - și aceasta ar putea include:

- Efectuarea utilizării deplină a potențialului de integrare a sectorului cultural, în special pentru tineri.
- Facilitarea activităților economice transfrontaliere din sectorul cultural și a industriilor creative, inclusiv educație continuă, platforme comune de piață, și a organismelor de profit comune utilizarea prețurilor la nivel de potențial;

- Sprijinirea activităților de rețea.
  - Integrarea de mijloace culturale în comunicarea transfrontalieră a proiectelor de cooperare.
  - Dezvoltarea proiectelor transfrontaliere, pentru a facilita artiști și activitățile din sectorul cultural “în afara granițelor”;
- Există patru părți ale Regatului Unit eligibile pentru această componentă: Sudul Angliei (excl. Londra), West Wales, Irlanda de Nord, Vestul Scoției.

COMPONENTA B: Cooperare transnațională

Există 10 sub-axe în cadrul acestei componente, fiecare reprezentând o grupare de diferite țări și regiuni din Europa. Scopul este de a sprijini proiectele de cooperare între organizații din țări sau regiuni din cadrul aceleiași grupări. Părți din Marea Britanie sunt eligibile pentru a participa la 4 din cele 10 sub-componente.

COMPONENTA C : Cooperare interregională

Nu există sub-componente în această componentă – toate cele 27 de state membre ale UE, plus Norvegia și Elveția, sunt eligibile. Pe scurt, scopul este de a îmbunătăți eficiența politicilor de dezvoltare regională care să permită agențiilor locale și regionale din întreaga UE să facă schimb de experiență și cunoștințe. Aceasta ar putea include, de exemplu, o potrivire a regiunilor mai puțin experimentate, într-un anumit domeniu de politică, cu regiunile mai avansate. De asemenea, este important cum ar trebui să asigure transferul de bune practici în programele de fonduri structurale *mainstream*.

3. Obiectivele politicii de coeziune a Uniunii Europene

Pentru perioada 2007-2013 politica de coeziune are trei mari obiective: con-

vergența, competitivitate regională și ocuparea forței de muncă, cooperare teritorială europeană.

- **Obiectivul “Convergență”**. Acest obiectiv urmărește dezvoltarea economică pentru regiunile defavorizate, prin investiții în dezvoltarea competitivității pe termen lung, ocuparea forței de muncă, dezvoltare durabilă și dezvoltarea eficienței administrației publice.

- **Obiectivul “Competitivitate Regională și Ocuparea Forței de Muncă”**. În cadrul acestui obiectiv se urmărește anticiparea și promovarea schimbărilor economice din zonele industrializate, prin sprijinirea întreprinderilor (cu scopul de a anticipa și de a promova schimbărilor ce se produc în zonele industriale, urbane și rurale) și persoanelor (pentru a anticipa și a se adapta la schimbări, prin combaterea șomajului, îmbunătățirea calității și productivității muncii și incluziunea socială)

- **Obiectivul “Cooperare Teritorială Europeană”** (pentru regiuni, județe și zone transnaționale). Se are în vedere întărirea cooperării la nivel transfrontalier, transnațional și interregional.

4. Cooperarea transfrontalieră în context dinamic

Fenomenul transfrontalier a apărut înainte de anii '60 sub forma relațiilor și activităților solidare între comunități sociale situate de o parte și de alta a frontierelor (mai precis între unele țări membre ale UE). Filosofia cooperării transfrontaliere se bazează pe ideea că cel puțin două regiuni de frontieră consideră oportună rezolvarea în comun a unor probleme, decât abordându-le în mod unilateral. Realizări transfrontaliere au existat și în blocul comunist european și se vorbea în acest context despre decizii luate la nivel central al statelor decise să pună în valoare anumite potențialități sau resurse a căror exploatare eficientă să fie făcută în comun

și avem ca exemplu în acest sens Porțile de Fier I și II, ce evidențiază colaborarea dintre România și Iugoslavia.

Imediat după constituirea statelor-națiuni cooperarea tranfrontalieră europeană a rămas puțin aplicată date fiind diferențele și rivalitățile, mai noi sau mai vechi, existente între state. Apoi, statele naționale erau mai preocupate de consolidarea unității interne, coerențelor sociale, economice și culturale, în scopul acestei consolidări, prioritare fiind măsurile ce au tins să împingă fracturile interne către margini, către frontiere.

Începuturile fenomenului de cooperare tranfrontalieră în Europa Centrală sunt diferite din Europa Occidentală, aici existând frontiere durabile ca cele între Spania și Portugalia, între Franța și Spania sau între Suedia și Norvegia. Fâșia mediană a continentului european a cunoscut modificări repetate ale frontierelor, evoluția-i fiind ca un spațiu tampon cu structură internă în permanentă schimbare.

Au existat în acest spațiu geografic diverse imperii cu „vocație” central-europeană (habsburgii, Imperiul German), puterile ruse sau dominațiile turce, care au strălucit episodic în interiorul acestui spațiu central fiecare spre diverse orizonturi și fiecare aducând cu sine schimbări din cele mai diverse. Toate aceste episoade s-au succedat peste aceleași populații autohtone (sârbi, bulgari, români, maghiari, cehi, slovaci, polonezi), popoare ce au trăit pe această cale o istorie comună, însă variată prin forma de manifestare dat fiind faptul că unele popoare jucau un rol dominant în regiune (polonezii și ungurii), în timp ce altele purtau lupte în scopul menținerii și supraviețuirii lor (sârbi, români). În acest mod, devin înțelese cele trei caracteristici ale acestui spațiu care au influențat direct atât experiența, cât și percepția frontierelor și avem în vedere existența unei pături relativ subțiri a familiilor nobiliare autohtone

a căror strălucire era în strânsă legătură cu puterea politică, fiind lipsită de autonomia necesară rolului său în societate și în istorie. Mai vorbim în același context de mai devreme de o reprezentare foarte slabă a clasei de mijloc capabilă să formeze structuri sociale intermediare între puterea politică ce se confrunța cu clasa nobiliară și bazele largi ale societății care nu manifestau interes pentru apărarea proprietăților și libertăților, astfel că și lupta pentru apărarea frontierelor devenea una îngreunată. Și o a treia caracteristică arată că frontierele în Europa Mediană au reieșit, adeseori, din exercitarea puterii de către entități politice mai mult sau mai puțin externe acestei regiuni.

Marile linii de demarcație neținând cont de omogenitatea sau eterogenitatea populațiilor pe care le separau și, fiind totodată percepute ca venind de sus, din exterior, erau ignorate de nobili, armate comercianții din alte zone europene, astfel, afirmația ca Europa Centrală era un spațiu de tranziție, iar frontierele traversabile și intens traversate, nu este una greșită.

Secolul XX a fost cel în care continentul european a fost puternic devastat de cele două conflagrații mondiale, care au determinat și destrămarea mai multor regiuni cu îndelungate tradiții multiculturale, iar prin sistemul de pace a fost redesenată harta sa politică. Fenomenul frontierelor nu s-a manifestat întotdeauna și peste tot cu aceleași dimensiuni și semnificații. Era adusă în discuție, în acea perioadă, necesitatea desființării barierelor impuse de frontiere. Aceste acțiuni, multe dintre ele individuale, au fost inițiate având ca principal scop ridicarea standardelor vieții și asigurarea unui climat de pace și înțelegere între comunități. Scopul major al cooperării tranfrontaliere l-a constituit, așadar, desființarea barierelor impuse de frontieră, restricțiile precum și alți factori

ce au contribuit la separarea comunităților din regiunile frontaliere.

Evident au intrat în discuție și elemente foarte concrete ca de pildă construcțiile de poduri și tuneluri peste barierele naturale. Populația din câteva arii de frontieră, ca cele de la frontiera dintre Germania și Franța, dintre Germania și Olanda sau dintre țările scandinave, au înțeles că dacă doresc să trăiască întocmai ca și compatrioții lor din centrul țărilor lor, atunci trebuie să folosească, ba chiar să îndepărteze efectele negative ale frontierei. Totodată s-a început un proces de asociere cu scopul de a ameliora cooperarea transfrontalieră. La finele anilor '80, stabilirea unei piețe economice unice în cadrul UE, dar și evoluția democratică din țările Europei Centrale și de Est au deschis multe dintre frontierele naturale și au adăugat multe noi regiuni de frontieră. Între țările UE, controlul la frontiere a ajuns desființat, spațiul Schengen permițând (din 1985) libera circulație a bunurilor și a persoanelor între statele semnatare ale acordului.

La limitele exterioare acestui spațiu Schengen, frontiera și spațiul transfrontalier sunt încă trăite în dimensiunea lor de ruptură, barieră. Fenomenul transfrontalier se accentuează în pofida obstacolelor datorate voinței UE de a stăpâni fluxurile migratorii legale și clandestine de la frontierele sale. Pentru aceasta, UE solicită noilor state aderente sau aderente un control al frontierelor, aceste țări aflându-se în poziția de triplu front pionier, adică pentru UE în extindere spre est, pentru țările candidate doritoare de o integrare mai rapidă și pentru cei din Europa Orientală, Asia și Africa ce încearcă a se instala în UE.

Europa contemporană se dorește din nou a fi inovatoare și revoluționară prin promovarea procesului de apropiere între state naționale, care, până nu demult, erau animate de o întregă istorie de conflicte și

rivalități. Mai mult, Europa rămâne continentul imprevizibil și novator ce trebuie să facă față presiunilor interne și extreme guvernate de componente sociale și economice și nu numai.

Obiectivele Programului de Cooperare Transfrontalieră România-Bulgaria

Scopul strategic general al programului este apropierea dintre cetățenii ambelor țări implicate în program, dintre comunitățile și economiile zonei de graniță dintre România și Bulgaria, în vederea participării la dezvoltarea comună a zonei de cooperare, prin utilizarea durabilă a resurselor și avantajelor sale umane, naturale și de mediu.

România și Bulgaria au stabilit ca și obiective specifice, de comun acord, pentru acest program, următoarele:

1. îmbunătățirea accesului la infrastructura de transport în cadrul ariei eligibile, pentru a facilita circulația bunurilor și persoanelor;
2. îmbunătățirea disponibilității și diseminării informațiilor privind oportunitățile comune în cadrul zonei de frontieră;
3. durabilitatea valorii intrinseci a resurselor naturale ale zonei, prin exploatarea prudentă și protejarea efectivă a mediului înconjurător;
4. dezvoltarea economică durabilă a regiunii de frontieră prin inițiative comune, în vederea identificării și întăririi avantajelor comparative și reducerii dezavantajelor;
5. consolidarea coeziunii sociale și culturale prin acțiuni de cooperare între oameni și comunități.

Programul de Cooperare Transfrontalieră România-Bulgaria este complementar celorlalte programe operaționale cu finanțare europeană. Transportul, de exemplu, beneficiază de un program operațional propriu, atât în România, cât și în Bulgaria, având

ca scop dezvoltarea rețelelor de importanță națională; în același timp, infrastructura de transport la nivel regional și local este finanțată prin Programul Operațional Regional; toate aceste programe finanțează proiecte majore de investiții, la nivel național și regional. Programul de Cooperare Transfrontalieră România-Bulgaria sprijină conectarea acestor investiții peste graniță și susține o abordare unitară a dezvoltării infrastructurii, în vederea urgentării procesului de dezvoltare a regiunilor de graniță și împiedicării rămânerii lor în urma celorlalte regiuni.

Rezultatele ce se preconizează a fi atinse

Programul este concentrat asupra întăririi legăturilor de colaborare dintre comunitățile aflate în zona de frontieră, cu scopul de a stabili parteneriate prin care scopurile comune să poată fi atinse. Ca urmare, principalul indicator al succesului este numărul și calitatea rețelelor, legăturilor și proiectelor. Acestea vor fi măsurate la sfârșitul programului.

Programul urmărește ca până în anul 2015¹²:

- să fie stabilite 385 de parteneriate și rețele transfrontaliere pentru dezvoltarea comună a zonei de colaborare;
- să fie active 40 de parteneriate permanente și rețele transfrontaliere stabilite între comunitățile de graniță;
- 70% dintre proiectele finanțate să respecte două din cele patru criterii „comune”: dezvoltare comună, implementare comună, personal comun, finanțare comună;
- 20% din proiectele finanțate să respecte trei dintre criteriile menționate mai sus;
- 10% din proiectele finanțate să îndeplinească toate cele patru criterii menționate mai sus;
- 39 de proiecte să contribuie la îmbunătățirea accesului la transport, rețele ICT și servicii;
- 150 de proiecte să încurajeze și să îmbunătățească protecția și managementul comun al mediului.

Deasemenea parteneriatul româno-bulgar își propune :

- reducerea cu 30% a timpului de călătorie între așezările situate de o parte și de alta a graniței;
- asigurarea accesului la rețeaua ICT (tehnologia informației și comunicațiilor) pentru cel puțin 3 milioane de oameni;
- dezvoltarea unor sisteme comune de prevenire a inundațiilor și activități comune de avertizare în caz de inundații pe 70% din cursul Dunării;
- crearea a 20 de parteneriate pentru activități de avertizare timpurie și răspuns în situații de urgență;
- facilități de afaceri de care să beneficieze 500 de IMM-uri (întreprinderi mici și mijlocii);

- dezvoltarea a 30 de materiale/ evenimente de promovare;
- crearea a 10 produse turistice integrate;
- 15 parteneriate care stimulează cooperarea transfrontalieră între universități, institute de cercetare și afaceri;
- 360 000 de persoane informate despre oportunități de angajare;
- 3500 de persoane absolvente ale cursurilor de instruire în zona transfrontalieră;
- crearea a 30 de parteneriate între instituțiile de învățământ și instruire;
- 4500 de persoane participante la acțiuni de cooperare “people-to-people”.

5. Rolul României și al Bulgariei în cadrul Programului de Cooperare 2007-2013

În implementarea acestui program, România are rolul de Autoritate de Management, instituția abilitată să se ocupe de buna desfășurare și de derularea activităților corespunzătoare fiind Ministerul Dezvoltării, Lucrărilor Publice și Locuințelor (MDLPL).

Printre atribuțiile Autorității de Management se numără: elaborarea, în strânsă legătură cu Autoritatea Națională din Bulgaria și cu reprezentanții Comisiei Europene, unui document oficial care să stea baza activităților desfășurate în cadrul Programului Operațional România-Bulgaria 2007-2013, document care a primit aprobarea Comisiei Europene, în decembrie 2007; asigurarea dialogului și schimbului de informații cu Autoritatea Națională, Secretariatul Tehnic Comun și Comisia Europeană, asigurarea vizibilității fondurilor europene prin activități de promovare a programului, consilierea potențialilor beneficiari cu scopul obținerii finanțării prin întocmirea unor proiecte eligibile; deasemenea Autoritatea de Management se preocupă ca activitățile desfășurate în cadrul programului să fie în concordanță cu legislația în vigoare și totodată de corectitudinea acestora, facilitează derularea acestor activități și, nu în ultimul rând, asigură transferul eficient al fluxului financiar de la Comisia Europeană până la beneficiari.

Bulgaria ocupă rolul de Autoritate Națională în cadrul programului mai sus amintit. Autoritatea Națională se află în subordinea Ministerului Dezvoltării Regionale și Lucrărilor Publice de la Sofia, fiind responsabilă de organizarea și desfășurarea activităților din cadrul programului, pe teritoriul statului vecin. Ca și în cazul Autorității de Management din țara noastră, această instituție bulgară are trasate o serie de atribuții bine definite, cum ar fi implicarea în elaborarea și revizuirea documentelor tehnice necesare pentru derularea programului, menținerea unui dialog permanent cu statul partener (România) și Comisia Europeană, asigurarea promovării programului la nivel național prin diverse metode și procedee cu caracter informativ, susținerea beneficiarilor de proiecte din Bulgaria în toate etapele derulării acestora prin consiliere și gestionarea activităților de control¹³.

Concluzii

„Conștiință de patrimoniul său spiritual și moral, Uniunea Europeană se bazează pe valorile individuale și universale ale demnității umane, ale libertății și ale solidarității; are la bază principiul democrației și principiul statului de drept. Pune persoana în centrul acțiunii sale, instituind cetățenia Uniunii și creând un spațiu al libertății, securității și justiției. Uniunea contribuie la apărarea și dezvoltarea acestor valori comune în respectul diversității culturilor și al tradiției popoa-

relor Europei, ca și al identității naționale a statelor membre și al organizării puterilor publice ale acestora la nivel național, regional și local."¹⁴

Scopul primordial al politicii de cooperare teritorială europeană (de coeziune) se definește prin susținerea dezvoltării economice în toate zonele și regiunile UE. Însă, pentru regiunile slab dezvoltate sau în curs de dezvoltare economică, aceasta poate părea un obiectiv greu de atins, neavând capacitatea necesară absorbției fondurile europene, acesta rămânând un obstacol în procesul reducerii disparităților existente între statele membre.

Astfel, zonele și regiunile dezvoltate au o mai mare capacitate de absorbție și gestionare a fondurilor europene în timp ce zonele defavorizate sau nevoiașe sunt deseori pune în incapacitatea de a le atrage și utiliza, sau cel puțin le accesează cu o mai mare dificultate decât statele dezvoltate, ele fiind nevoite să se confrunte cu provocarea de a realiza un cadrul capabil să absoarbă și să gestioneze fondurile. În unele regiuni, aceste provocări vor impune noi constrângeri în ceea ce privește dezvoltarea economică.

Însă abordarea acestor provocări necesită o analiză solidă, o capacitate de anticipare, precum și răspunsuri politice creative, adaptate nevoilor regionale. Reducerea acestor decalaje nu se poate realiza decât prin acțiunile individuale ale Uniunii Europene, ale statelor membre, sau ale regiunilor, ci dezvoltarea economică pretinde și o cooperare strânsă între toate acestea.

Procesul integrării regionale în cadrul Uniunii Europene continuă, actuala etapă neavând, ca și cele anterioare, decât un caracter de tranziție spre un etaj superior. Perfecționarea instituțională și creșterea numărului membrilor sunt provocările cărora trebuie să li se găsească soluția la acest început de mileniu.

Evoluțiile contemporane ale organizării politice și juridice ale societății nu pot și nu trebuie să ocolească România. Țara noastră trebuie să se adapteze tuturor transformărilor în curs, să evolueze împreună cu celelalte țări membre UE, evitând imobilismul și marginalizare, nefiind doar spectatori sau observatori, ci trebuie să demonstrăm că suntem un actor activ pe scena relațiilor internaționale, capabil să exprime și să promoveze o concepție unitară, inovatoare, propice atât nouă cât și celorlalți. În acest proces România trebuie și să dea, și să primească.

Dar despre implicarea efectivă a țării noastre în acest proces al integrării regionale europene, vom discuta pe larg, într-un număr viitor al revistei.

Note

¹ Tarschys, D., 2003, *Reinventing Cohesion, The Future of European Structural Policy*. SIEPS, Sept 2003.

² *Ibidem*.

³ Bulmer S., and Paterson W., (1987), *The Federal Republic of Germany and the European Community*, London, Allen and Unwin, p. 202.

⁴ Wallace H., (1977), *The establishment of the Regional Development Fund: Common Policy or Pork Barrel?* in Wallace H, Wallace W and Webb C (eds.), *Policy-making in the European Community*, Oxford University Press, Oxford, pp. 137-63; Martins R.M., and Mawson J., (1982), *The Programming of Regional Development in the EC: Supranational or International Decision-making?*, in *Journal of Common Market Studies*, Vol. 20, No. 3, pp. 229-244; Meny Y., (1982), *Should the Community Regional Policy be scrapped?*, in *Common Market Law Review*, Vol. 19, No.3, pp. 373- 88; Armstrong H. W., *The reform of the European Community Regional Policy*, in *Journal of Common Market Studies*, Vol.23, No.4, pp 319-343; De Witte B., (1986), *The reform of the European Regional Fund*, in *Common Market Law Review*, pp. 419-440.

⁵ Hooghe L., (1988), *EU Cohesion policy and competing models of EU capitalism*, in *Journal*

of Common Market studies, Vol.36, No.4, pp. 457-77.

⁶ Sapir A., Aghion P., Bertola G., Helwig, M., Pisany-Ferry J., Rosati D., Viñals J., and Wallace H., (2004) *An Agenda for a Growing Europe*, Oxford University Press, Oxford. For similar criticisms see: Tarschys D., (2003) *Reinventing cohesion: the future of European Structural Policy*, in *SIEPS*, Stockholm. Among national governments' contributions to the debate, the UK's *A modern regional policy for the United Kingdom* of March 2003 has been the most advanced in calling for a radical revision.

⁷ Bachtler J., Mendez C., and Wishlade F., (2009), *Ideas for Budget and Policy Reform: Reviewing the Debate on Cohesion Policy 2014+*, European Policy Research Papers, No. 67, European Policies Research Centre, University of Strathclyde, Glasgow.

⁸ Bachtler J., and Gorzelak G., (2007), *Reforming EU Cohesion Policy*, in *Policy Studies*, Vol. 28:4, p. 309.

⁹ Beugelsdijk M. and Eijffinger S., (2005), The effectiveness of Structural policy in the European Union: an empirical analysis for the EU15 in 1995-2001, in *Journal of Common Market Studies*, Vol. 43, No. 1, pp. 37-51; Ezcurra R. and Rapu N., (2006), Regional disparities and national development revisited: the case of Western Europe, in *European Urban and Regional Studies*, Vol. 13, No. 4, pp. 355-369; Lopez-Rodriguez J. and Faiña A., (2006), Objective 1 regions versus non-Objective 1 regions: what does the Theil Index tell us?, in *Applied Economics Letters*, Vol. 13, pp. 815-820. For a more critical view see: Boldrin M. and Canova F., (2001), Inequality and Convergence in Europe's regions: reconsidering European regional policies, in *Economic Policy*, Vol. 32, pp. 207-245; Miderlfart K, and Overman H, (2002), Delocation and European integration: is structural spending justified?, in *Economic Policy*, Vol. 17, No. 35, pp. 321- 259; Martin

P., (1999), Are European regional policies delivering?, in *EIB Papers*, Vol. 4, No. 2, pp. 10-23.

¹⁰ Bachtler J. and Taylor S., (2003), The added value of the Structural Funds, in *IQNetSpecial Paper*, European Policies Research Centre, University of Strathclyde; (2006), The "added value" of European Union Cohesion policy, in *Regional Studies*, Vol. 40, No. 2, p.167-177.

¹¹ Corneliu-Liviu Popescu, *Autonomia locală și integrarea europeană*, Editura "All-Beck", București, 1999, pag.69-72;

¹² www.euredirect.ro, Ghidul Complet al Fondurilor Structurale, 2010.

¹³ „Programul de Cooperare Transfrontalieră România-Bulgaria 2007-2013”, p. 3 (http://www.mdlpl.ro/_documente/publicatii/2008/brosura_ro_bg_20088.pdf).

¹⁴ *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene*, Nisa , 7 decembrie 2002

Coordonate ale disputei dintre postmodernitate și modernitate

III. Coordonata filosofico-epistemologică

Miron ROMAN

Abstract: *The article continues the measures undergone in issue 24/2009 and 25/2009 of this Revue, on the coordinates of manifestation of the general paradigm of post-modernity, with the approach of the philosophical-epistemological coordinate. One analyses Nietzsche's heretical conception over philosophy (an avant la lettre postmodern man); the approaches of the representatives of the "second wave" of the logical anti-positivism, as an overture of logical postmodernism; the de-normativization of the discourse promoted by the French post-structuralism (mainly the one launched by Barthes 2, referring to the practice of writing); J. Derrida's deconstructive project of grammatology, axed on the barthesian concept of writing.*

Keywords: *epistemological postmodernism, post-structuralism, grammatology, deconstruction, writing.*

Dacă în ceea ce privește coordonata economico-socială și, în anumite domenii, inclusiv cea culturală, ne sunt oferite, pentru a avansa conceptul postmodernității caracteristici obiective, chiar indicatori calitativ-cantitativi, în schimb, componentele spiritual-filosofică și epistemologică, deși prezintă unele teme specifice și chiar unele abordări relativ unitare ale acestora, nu justifică o racordare efectivă, operațională la respectivul concept. Cadrul filosofico-epistemologic încă nu a conturat identitar o paradigmă coerentă a postmodernității propriu-zise, ci mai mult o virulentă detașare critică față de paradigma generală a modernității – de pe poziții tematice și teoretice fragmentare, nu suficient de unitare în interiorul lor și, cu

atât mai mult, între ele. Vom surprinde cu precădere „postmodernisme” care anunță o postmodernitate filosofică și epistemologică, dar aflate încă în procesul elaborării respectivului concept.

Este motivul pentru care nu putem opera o analiză la nivelul unei abordări generale a postmodernismului filosofic, ci – poate chiar în baza metodologiei compozite și a „colajului” promovate de acesta – asupra unei diversități de repere tematice, de discursuri critice la adresa unora sau altora din conceptele paradigmei moderne și de soluții mai mult sau mai puțin realiste de conturare a unei noi paradigme.

*a. Cazul Nietzsche: un postmodern
avant la lettre*

Până la conturarea postmodernismului filosofic, Nietzsche era cunoscut ca un filosof rebel, iraționalist, nihilist, care făcea o notă discordantă în raport cu mesajul și limbajul filosofici moderne, precum și cu paradigma generalizată și acceptată a acesteia și a întregii modernități. Romanticismul german și, ulterior, ideologia nazistă păreau a fi, prin trimitere mai mult sau mai puțin voalată la Nietzsche, singurele revolte axiologice față de axionormativitatea rece a raționalismului modern. Existențialismul fenomenologic religios al lui Heidegger – ivit din acuitatea meditației asupra precarității condiției umane spirituale, dezvăluită după drama primului război mondial și, apoi, reconfirmată în preajma celui de al doilea – ar mai putea fi încadrat aici, dar de pe un cu totul alt plan decât cel nietzschean, cu un alt tip de discurs și cu alte finalități.

După conturarea postmodernismului filosofic, criteriile evaluative și evaluarea propriu-zisă a semnificațiilor rebelelor scrieri nietzscheane (conținut, mesaj, stil narativ) se modifică substanțial, autorul lor nemaifiind judecat din interiorul paradigmei moderne și de către aceasta, ci din afara ei, și de către o alta; ba, chiar o judecată din interiorul respectivei paradigme acum este nevoită să țină cont de excesele și iluziile generalizate ale modernității, care justificau reacții, dacă nu demolatoare, cel puțin critice. Concret, în prezent, Nietzsche nu mai este receptat drept un rebel nihilist de profesie, drept o persoană neintegrată și neintegrabilă chiar neadaptată și neadaptabilă în universul axionormativ al socialului (indiferent de textura acestuia), care ar fi dat frâu liber exprimării propriei matrice alienate, ci drept un filosof autentic care a surprins (cel mai adesea, pe calea intuiției) și a criticat sever (chiar prea sever) „mitul” rațiunii și al raționalizării ca fond al unei paradigme spirituale alienante prin ea însăși și, cu atât mai mult, prin consecințele

omniobiectivării sale; este receptat drept cel dintâi teoretician-practician filosofic al discursului postmodernist, un postmodern „avant la lettre”.

Speranțele raționalismului iluminist, preluate într-un fel sau altul de marii filosofi ai modernității, erau însoțite *ab initio* de sindromul utopiei, din moment ce ele reprezentau o reacție excesivă de sens opus față de excesul stimulului iraționalismului premodern dominant.

David Lyon sesiza, pe bună dreptate, legătura dintre tema și teza postmodernistă relativistă a realității ca lipsă de realitate sau ca pluralitate de realități și conceptul nietzschean al nihilismului: „Când atitudinea mereu neîncrezătoare a rațiunii moderne se întoarce împotriva rațiunii înseși, rezultă nihilismul. Raționalismul (...) este atacat de nihilism”¹. Nietzsche scoate la iveală, prin nihilismul său – înțeles în semnificația mai sus evidențiată –, tocmai iluzia rațiunii universalizate, formal-logicizate și desprinse de umanul concret, automăgălită ca descoperitoare de adevăr unic și obiectiv; or, gândirea nietzscheană nu permitea desprinderea rațiunii de subiectul uman și a umanului de unitatea dintre „manipulare” și „voința de putere”. „Așa-numitele sisteme ale rațiunii sunt, de fapt, sisteme de persuasiune. Astfel, pretențiile de a fi descoperit adevărul sunt demascate drept ceea ce Nietzsche a numit «voința de putere». Cei care emit asemenea pretenții se situează pe ei înșiși deasupra celor în fața cărora se emit aceste pretenții, în acest fel dominându-i”².

Conceptul iluminist-modern de rațiune și pretențiile apreciate drept utopice ale accesului rațiunii la Adevăr l-au determinat pe Nietzsche să avertizeze asupra faptului că, în cele din urmă, rațiunea va ajunge să se îndoiască de ea însăși, deci că „nihilismul bate la ușă”. Adevărul nu ar aparține conceptelor rațiunii arogante și biruitoare în și ca modernitate, ci „vechilor

metafore”. Filosoful postmodern din miezul istoric al modernității, deși era orientat paseist ea promova o epistemologie (speculativă) axată pe restabilirea absolută a premodernității, el admitând că respectivele vechi metafore trebuie „retopite pentru a li se dezvălui sensul de credințe ale oamenilor și opinii ale unui grup social sau ale altuia”³.

Teza filosofică principală desprinsă din ansamblul opereii nietzscheene, este cea a inconsistenței și a perspectivei disolutive a valorilor (și, în general, a axionormativității) modernității oferite de inevitabilul traiect al relativismului nihilist.

Modernitatea raționalistă a instituit „moartea lui Dumnezeu”. Nietzsche preia teza, o analizează și constată că, într-adevăr, Dumnezeu a murit; nici nu ar mai fi existat „rațiuni” pentru ca el să supraviețuiască în exprimările semnificatoare ale metaforelor sale tradiționale. Omorându-l pe Dumnezeu, modernitatea a crezut că funcțiile lui („Adevăr”, „Bine”, „Temei”, „Esență”, „Mântuire”, „Emancipare”) pot fi preluate de rațiunea umană, devenită, prin aceasta, Rațiune. În fapt, a fost vorba doar de o substituție funcțională: Dumnezeu nu a fost nicidecum omorât, ci a fost metamorfozat într-o rațiune ce nu s-a putut dovedi a fi Rațiune. Nietzsche constată respectiva substituție funcțională (criză ce va fi diagnosticată de postmodernism); dar moartea lui Dumnezeu, însoțită și de moartea orgoliului său substituit, vor conduce la moartea respectivelor valori în slujba cărora atât Dumnezeu, cât și rațiunea ca (pseudo) Rațiune au fost puse, ceea ce echivalează cu chiar moartea metafizicii moderne.

Soluția este găsită în reactualizarea și resemnificarea gândirii mitice și a metaforelor acesteia (deci, într-o *soluție pre-modernă, dar nu integral pre-modernă*).

Receptată în și de contemporaneitatea sa istorică drept apariție ciudată și izolată a unui aisberg vremelnic plutitor în imensi-

tatea oceanului raționalist și desprins din banchiza pre-modernității, opera nietzscheană se dovedește acum a fi sincronă post-modernismului filosofic. Singura problemă care se pune este dacă Nietzsche poate fi evaluat drept un pre-postmodern sau un postmodern autentic.

Conceptul fundamental al postmodernității – prin raportare la modernitate – este cel al „disoluției” („deconstrucției”), ceea ce implică respingerea valorilor absolute, atacarea noțiunii fundamentului și, deci, a discursurilor întemeietoare, moartea subiectului (istoric sau epistemic), autonomizarea pluralității identităților particulare, viața ca spectacol interactiv în beneficiul hedonic al *loisir*-ului (inclusiv al „industriei” acestuia), gustul pentru relativitate și valorizarea pozitivă a acestuia.

Nietzsche le-a prevăzut, iar postmodernității actuali le sanctifică.

b. „Al doilea val” al antipozitivismului logic, ca uvertură a postmodernismului epistemologic

Pozitivismul logic, de factură empirică, a reprezentat apogeul proiectului epistemologic al modernității. Nucleul dur al acestuia a fost conturat pe axa B. Russell - Wittgenstein 1 - Cercul de la Viena. Tezele sale „fundamentaliste”, circumscrise unui puritanism formal-logist, la scurt timp după puternica atracție exercitată inițial – în baza originalităților orientate spre detașarea radicală față de tematica clasică a filosofiei în genere și a teoriei cunoașterii în particular, precum și spre reconfigurarea filosofiei limbajului –, au început să fie privite cu suspiciune și să piardă din teren. Se impunea o anumită calmare a lor, iar calea utilizată a fost aceea a unei relative reconceptualizări a nucleului respectivei paradigme. Relativa reconceptualizare – tocmai în baza atributului relativității ei – nu putea fi operată, însă, decât din

interiorul pozitivismului logic. Este vorba de ceea ce fost numit „primul val” de critici (Quine sau Popper, de exemplu).

La scurt timp – iar, în anumite cazuri, chiar concomitent – „acestuia i-a urmat un „al doilea val”, mult mai radical, care și-a propus nu doar reconceptualizarea, ci chiar dezintegrarea pozitivismului logic și a pozitivismului în genere. Un astfel de proiect nu putea fi lansat decât din exteriorul paradigmei pozitivistice. Îi avem în vedere pe Wittgenstein 2, Th. Kuhn, P. K. Feyerabend, St. Toulmin, R. Trigg, P. Bourdieu sau E. Morin. Respectiva critică la adresa pozitivismului avea să se dovedească, la scurt timp, a fi fost mult mai radicală decât părea la vremea respectivă, ea deschizând calea epistemologiilor asociabile postmodernismului.

În articolul de față vom enunța, global și sintetic, principalele demersuri antipozitivistice promovate de exponenții celui de-al doilea val:

- antihipernormativism logicist și relansarea virtuților *axionormativității* în cunoaștere, în baza încriminării pretențiilor de universalizare a exigențelor normativiste ale științelor tari;
- implicarea criteriilor rațiunii practice în desfășurarea și evaluarea performanțelor cunoașterii teoretice;
- cuplarea cunoașterii la cadrele socialului și la factorii diacroniei acestuia;
- reabilitarea raportului dintre cunoaștere, finalitate axiologică și interes;
- reabilitarea limbajului natural ca suport pentru semnificare conceptuală;
- afirmarea virtuților epistemologice ale cunoașterii comprehensive;
- promovarea conceptului de „joc de limbaj” și, pe această bază, afirmarea pluralității acestuia ca temei pentru justificarea diversității formelor cunoașterii în genere și a formelor cunoașterii științifice în particular;
- circumscrierea statutului cunoașterii comandamentelor activităților cu funcționalitate socială, desfășurate în cadrul unor sisteme sociale instituționale care angajează structuri determinate ale comunității științifice;
- ca rezultat a respectivelor demersuri, emanciparea cunoașterii socioumanului de paradigma științelor tari, fără afectarea de fond a statutului științific al acesteia.

Raportându-ne strict la epistemologia politicului, putem considera că antipozitivismul logic este cel care îi reconfirmă, în pragul postmodernității, cadrele principale de reafirmare.

c. Barthes 2 și lansarea conceptului de „scriitură”

Franța structuralistă a fost un lăcaș temporar al raționalismului într-o expresie pozitivistă particulară. Momentul de cotitură este reprezentat de climatul cultural-spiritual și politico-ideologic intrat în stare de criză în urma revoltei studențești din mai 1968 (mișcare distructivă, în mare măsură anarhică, policromă, având ca unic element unitar finalitatea implicată în sloganul „jos structurile!”) și în urma începutului manifestării crizei ideologice și de sistem a comunismului (concretizată prin invazia asupra Cehoslovaciei).

Printre consecințele respectivelui climat crizic a fost și abandonarea proiectului strategic modern al emancipării generale în baza principiilor întemeiate pe conceptele rațiunii, raționalității și raționalizații – înlocuit cu microproiecte care urmăreau rezultate imediate și programatice, deplasate spre cu totul alte zone –, precum și abandonarea rolului macrosubiectilor sociali racordați modernității (clase, și chiar partide politice), întemeiate ideologic. Respectivii macroagenți sociali erau suspecți de utilizare alienantă a puterii, misiunea funcțională de subiect social, de „agent” al schim-

bării fiind transferată asupra criticismului intelectualității culturale și filosofico-speculative.

Produsul spiritual francez al respectivei crize a raționalismului francez și a proiectelor sale a fost *poststructuralismul* („neostucturalismul” sau „structuralismul subiectiv”).

Demult se manifesta în Europa o tentație (e adevărat, timidă) spre „dezvrăjirea” critică a paradigmei cultural-științifice moderne (am amintit, deja, numele lui Nietzsche și al lui Heidegger). Intelectualitatea franceză și, prin ea, spiritualitatea franceză – atât de încrezătoare anterior în virtuțile rațiunii, raționalității și raționalizării –, sunt invadate de scepticism. Revolta este îndreptată împotriva structuralismului dominant și auster și împotriva lumii academice care îl susține.

Teza morții unui anumit gen de filosofic și de filosofare este veche: a fost promovată de filosofia modernă în raport cu cea pre-modernă, de pozitivismul logic în raport cu filosofia modernă anterioară. Acum, în Franța de după 1968, ea este relansată prin raportare la ansamblul filosofiei moderne. Și, întrucât în Franța pozitivismul modern era dominant exprimat în paradigma structuralistă, proiectul și sloganul „morții filosofiei moderne” avea în vedere „moartea” structuralismului francez ortodox; de aici, afirmarea – ca negare a structuralismului modern – a poststructuralismului (un „structuralism” de factură speculativă), asociat spiritualității simultan post-moderne și postmoderne. M. Foucault, Barthes 2, Derrida, Baudrillard, Lyotard, din perspective tematice câtuși de puțin unitare, își afirmă consensul prin diferențierea radicală de structuralismul ortodox. Pesimismul și relativismul devin coordonatele noii gândiri filosofice.

*
*   *

Asemănător devenirii gândirii lui Wittgenstein – dar nu atât de frapant ca în cazul acestuia – R. Barthes este identificat în două ipostaze divergente: una efemeră, neopozitivistă (Barthes 1) și alta realmente poststructuralistă și postmodernă, circumscrisă analizei de text și a procedurii construcției acestuia (Barthes 2)*. Pe acest din urmă Barthes îl avem în vedere.

Tema predilectă a pozitivismului – cu deosebire, în cazul lui Wittgenstein 1 și al reprezentanților Cercului de la Viena –, afirmată drept unica justificativă pentru filosofie, a fost cea a limbajului (a unui limbaj eminent conceptual, formalist-logicist până la artificializare). Barthes se va orienta spre aceeași temă, dar cu scopul de a o ataca într-o manieră pe măsura durității cu care pozitivismul logic atacase tematica și limbajul filosofiei pre-moderne și ale celei moderne din secolul al XIX-lea.

Idealul științific al pozitivismului (inclusiv structuralist) se concretiza, printre altele, în practicarea unui discurs hiperconceptualizat, hiperlogicizat, hiperformalizat și, prin toate acestea, hipernormativizat, deci total opus celui metaforic, spontan, semnificativ simbolico-axiologic, practicat în literatură. Acest ideal, însoțit de tematica și problematica limbajului și de normativitatea discursului pozitivist nu sunt doar puse sub semnul întrebării, ci unei critici severe.

Soluția preconizată de Barthes este cea unei radicale inovări (re-conceperii) paradigmatică (un fel de paradigmă non-paradigmatică) a „rostirii” discursive: dacă structuralismul pozitivist modern era orientat către limbajul în sine și către *structura sa stabilă*, revolta împotriva standardizării rostirii discursive a acestuia se va concretiza în orientarea prioritară asupra *practicării limbajului ca „scriitură”* (sau „rostire”) fluidă, creativă, spontană, axiologico-nonnormativă. Discursul ca „scriitură” va fi orientat spre satisfacerea principiului hedonist. Impunerea spre generalizare a conceptului lax al scrii-

turii vine în sprijinul depășirii (unilaterale) a opoziției rigide instituită de modernitate între „știință” și „literă” (adică între real și fantezie, între obiectivitate și subiectivitate, între adevăr și efectele acestuia). „Scriitura” este împinsă în a detrona discursul modern al științificității orientate către adevăr (a se vedea corespondența cu discursurile-mesaj ale campaniilor electorale actuale).

Obiectivul promovat în *Critică și adevăr* (impunerea și generalizarea scriiturii ca formă postmodernă a discursului, non-standardizată și nonstandardizabilă) este urmărit și în *S/Z*, cu referire directă la cultura literară, dar extensibilă la ansamblul discursurilor-scriitură. Științificitatea – în sensul său modern – ajunge să fie decupată, chiar spulberată – odată cu întregul său cod normativ-paradigmatic – din *corpusul* epistemologiei (cu sau fără ghilimele) postmoderne.

Critica (literară) nu ar avea nimic comun cu noțiunea de „științificitate”: prin ea doar *se clasifică* și *se interpretează*, ambele demersuri având un profund caracter axiologic și dinamic. Dar, în fond, ce clasifică și ce interpretează ea axiologic? Răspunsul este: nicidecum ceea ce pozitivismul structuralist modern numea, în mod pretențios, „operă literară” (sugerându-se o construcție rațională, coerentă, unitară, durabilă semnificant și identitar), ci o „scriitură” sau un „text” care ar reprezenta nimic altceva decât o micronarațiune fragmentară, dinamică, noncoerentă, construită nonnormativ sau, mai exact, doar efemer sau aparent construită.

Corespondentul postmodern al noțiunii moderne de „operă” (literară, dar, prin extensie, și filosofică sau chiar „științifică”) este noțiunea de „text”; iar textul, ca produs (niciodată încheiat, definitiv), este o „*practică a scriiturii*”, adică o practică a semnificării și a re-semnificării permanente. Semnificarea primară aparține, într-adevăr, autorului textului, dar ea este urmată de o

multitudine de re-semnificări secundare care aparțin lectorilor (astfel încât și aceștia devin producători sau co-producători de text). În consecință, unul și același text devine pluralist sub aspect semnificant (al „practicării semnificante”), el fiind expresia unei obiectivări provizorii a „jocului” liber, spontan al limbajului.

În consecință, ***interpretarea*** unui text nu ar avea nimic comun cu finalitatea decodificării adevărului unic încifrat în el sau cu atribuirea acestuia unei unice semnificații, ce s-ar exprima în discursul asupra pluralității semnificate a textului (ceea ce echivalează cu propria lui pluralitate); în plus, interpretarea însăși va fi pluralistă (expresie a jocurilor libere, ne-univoce, „stereofonice”), fapt ce amplifică pluralismul semnificant primar al autorului nemijlocit al textului.

Teza lui Barthes privind modul de înțelegere a pluralității (deci, a relativității) semnificante în și prin critica unui text literar este extensibilă și asupra înțelegerii practicării științei, căci de la practicarea criticii literare la practicarea științei propriuzise (sau, invers) nu este de făcut decât un singur pas.

Dan-Eugen Rațiu găsește, în traiectul realizat de Barthes dinspre afirmarea inițială a științificității în genere (deci, inclusiv, în critica literară) spre dizolvarea acesteia în relativismul pluralității semnificante și al dinamismului, următoarele patru principale implicații asupra altor coordonate ale discursului postmodern:

- (1) *Raportul obiectivitate/subiectivitate*: „dacă în prima fază sacrificase (subiectivitatea – *n.n.*) în numele științei, în etapa Textului el a ajuns să proclame triumful intuiției sensibile asupra rigidității codurilor, ierarhizate după un principiu ce nu pretinde nici o calitate științifică – principiu gustului”⁴.
- (2) *Raportul autor/text din perspectiva raportului activ/pasiv*: „statismul primei

semiologiei (din faza „științifică” a gândirii lui Barthes - *n.n.*), care își propusese regăsirea de structuri-produse, a fost înlocuit de încercarea de a descoperi productivitatea infinită a limbajului, întreaga atenție critică deplasându-se de la autor la text (...). Scopul (criticii – *n.n.*) nu mai e explicarea, ci urmărirea textului pe măsura constituirii sale și, în acest fel, rescrierea sau diseminarea, risipirea lui într-o diferență infinită (...)⁵.

- (3) *Raportul adevăr morală/plăcere*. Disputa postmodernismului cu modernitatea „are drept scop subversiunea limbajului științific și a valorilor tradiționale”, deci să se „împiedice reinstaurarea criteriilor adevărului sau moralei”. Mijlocul utilizat este cel al „reabilitării unei estetici a plăcerii, adoptând în chip explicit «plăcerea» ca principiu al scriiturii”. Textul ar răspunde unor comandamente hedonice („*Plăcerea textului*”, „erotică a limbajului”, „textul de desfătare”) care nu au nimic în comun cu „temeiurile” istorice, culturale sau cu consistența valorilor sociale și chiar individuale ale autorului primar și ale autorilor secundari (cititori, critici) ai textului⁶.
- (4) *Raportul autor/text (subiect/construct al acestuia)*. Pulverizând subiectul (autorul) într-o principială infinitate de co-subiecți (co-autori) participanți la crearea/recrearea semnificant-resemnificantă a scriiturii-text, Barthes omoară chiar subiectul propriu-zis. În paralel – de fapt, complementar –, deși, formal, scriitura-text este afirmată ca perpetuă prin permanenta sa semnificare pluralist-sincronică și resemnificare pluralist-diacronică, în fondul său – ca urmare a relativizării până la efemeritate și totală incoerență semnificantă –, este și ea omorâtă.

Tema morții subiectului este generală pentru cultura, filosofia și epistemologia postmodernă (anunțată fiind, din perspectivă structuralistă, de Althusser și, din perspectivă neo-structuralistă, de M. Foucault). Ea își găsește corespondentul pe plan socialist-historic în dispariția macrosubiectelor „națiune” sau „clasă socială” (în semnificațiile lor moderne) prin dezagregarea lor în organizări microcomunitare, microculturale (etnice, religioase, sexuale, *loisir*-iste etc., sau în straturi sociale și grupuri de interese).

Moartea subiectului-autor este, la Barthes, o consecință derivată din „polisemia textului (începând cu chiar contribuția autorului propriu-zis, devenit formal - *n.n.*), din promovarea lectorului într-o poziție privilegiată și din libertatea absolută a comentariului”⁷.

Barthes nu și-a elaborat discursul postmodern asupra limbajului în afara unui obiectiv programatic. Foucault denunțase deja complicitatea dintre cunoaștere și putere. Revolta împotriva acestei complicități se acutiza în mediile intelectual-culturale și filosofice. Barthes constată și el că dincolo de inocularea puterii în mecanismele instituțiilor, relațiilor, opiniilor sociale, aceasta penetrează o structură trans-socială deosebit de conservativă și uzitată universal: limbajul (mai corect, limba ca expresie structural-normativă a acestuia). Aici, în normativitatea expresivă a limbajului structurat s-ar inocula perfid și normativitatea opresivă a puterii. Funcția comunicativă a limbajului (ca vorbire sau ca discurs rațional), doar aparent este principială; în realitate, trans-structural, prin el vorbește puterea care, infiltrată în normele limbajului, solicită supunerea.

Revolta împotriva puterii opresive va trebui, deci, orientată spre o altă modalitate – nonopresivă, nonnormativă, spontană – de practicare a limbajului, anume cea a „scriiturii”. Barthes tutelează o revoltă pe care o dorește generalizată împotriva ori-

cărei opresiuni normative: din partea puterii, din partea structurilor limbajului și, cu atât mai mult, din partea cuplării acestora.

Instrumentele eficace ale revoltei împotriva oricărei opresiuni mediate prin limbaj ar trebui să fie lăuntrice practicării limbajului însuși. În opinia lui Barthes, acestea ar fi *Mathesis*, *Mimesis* și *Semiosis*, dar nu în semnificațiile lor tradiționale, ci resemnificate în sens nonnormativ. Astfel, *Mathesis*-ul va exprima universalizarea genului literar de „scriitură” (caracterizat de plăcerea practicării jocurilor de cuvinte, pluralism, permanentă deschidere semnificativă, expozeu fragmentar, spontaneitate, metafore – deci nimic normativ, nimic general, unic, univoc și închis), subordonarea din partea literaturii – chiar asumarea de către aceasta – a celorlalte forme și domenii ale cunoașterii, inclusiv a celei științifice, deosebit de opresoare prin normativitatea rigidă a producției de cunoștințe și a discursului său raționalist. Este motivul pentru care și *Semiosis*-ul își va modifica semnificația modernă (de știință „pozitivă” a semnelor) în sensul de practică semnificativă a scriiturii racordate genului literar.

Vom conchide asupra consecințelor, relativizante până la disoluție, ale discursului barthesian cu privire la tematica epistemologică, citând concluzia aceluiași Dan-Eugen Rațiu: „pe plan științific, esența demersului barthesian constă în abandonarea oricărei hermeneutici a sensului, în respingerea semnificatului ultim și a fixării în sistem, în sustragerea de la ideologia plenitudinii simbolice, specifică metafizicii tradiționale. El revendică, în schimb, jocul deschis și continuu al conceptelor sau opozițiilor conceptuale (lizibil/scriptibil, operă/structură, autor/scriptor, autor/cititor, scriitor/inventor etc), care nu sunt însă niciodată definitive, ci «moi», precare, revocabile,

reversibile, fiind introduse pentru a fi imediat ambiguate”⁸.

Practic, postmodernismul francez de factură poststructuralistă nu doar se susține unui angajament științific, ci chiar pune între paranteze cunoașterea științifică, o neantizează prin axiologia superfluă a improviatației hedonice.

d. J. Derrida și deconstrucția metafizicii moderne

Sub aspect filosofico-epistemologic, Jacques Derrida este cel mai apropiat coechipier postmodernist al lui R. Barthes, în unele aspecte mai radical decât acesta. Este un avangardist al anilor '60-'70, orientat către „deconstrucția” („diseminarea”) oricărui construct rațional care incumbă atribuite de ordine și universalitate, în speță, a conceptelor de bază ale metafizicii moderne și, prin aceasta, a filosofiei moderne în ansamblul său.

Trei lucrări ale lui Derrida atrag în mod deosebit atenția asupra demersului său întreprins deconstructivist în raport cu paradigma generală a filosofiei moderne: *Scriitura și diferența*, *Gramatologia* și *Diseminarea*.

Critica sa radicală, îndreptată asupra metafizicii moderne, vizează *iluzionarea de factură raționalistă* a acesteia privind optimismul în ceea ce privește dobândirea adevărului și manipularea raționalizatoare a acestuia, „*logocentrismul*” (fundarea adevărului pe un transcendent identificat cu *logos*-ul rațiunii sau divinității) și „*fonocentrismul*” (credița nemăsurată în codificările raționale și transparente ale unui limbaj uniformizator, generalizator și manipulator prin privilegierea inteligibilității în raport cu sensibilitatea, a „vorbirii” discursive – față de scriitură –, a semnificatului ontic – față de semnificant).

Iluzia asupra adevărului obținut și cuprins în întregime prin cadrele rațiunii, asupra omnipotenței acesteia ar fi făcut din

filosofia modernă un instrument al opresiunii întemeiat pe hipernormativitatea limitativă a „logicii exclușiunii”. Respectivei iluzii, Derrida îi opune *conceptul gramatologiei* – în spiritul deconstructivismului său, „conceptul” și cu atât mai mult „conceptul conceptului”, posedând semnificații generale și normative, ar trebui respinse. Gramatologia implică un demers fundamental critic, *deconstructiv*, în raport cu normativitatea elaborată și promovată de metafizica modernă. Un astfel de concept ar trebui însoțit de un altul complementar, simultan logic și de succesiune istorică: cel de *reconstrucție*, care, principial, ar fi secundar (nu doar „istoric”, ci ca semnificație, în raport cu cel al deconstructivității). În cele din urmă, scrierile avangardistului postmodernist radical anunță că reconstrucția ar fi efectiv inoperantă în urma caracteristicilor avansate pentru înlocuitorul ivit din deconstrucție: *scriitura*. Aceasta pentru că Derrida refuză semnificațiile conceptuale rigide, care implică implementarea normativității. Argumentul este că orice normă are un caracter limitativ-exclusivist și discreționar; or, „numele” scriiturii, lui îi semnifică chiar nonnormativismul limitativ-exclusivist, nonlogocentria și nonocentria, deschiderea și reversibilitatea.

Conform a ceea ce deja tinde să devină „tradiție” postmodernistă, obiectul principal al analizei derridiene este *limbajul*. Întrucât paradigma modernă dominantă în filosofia limbajului era cea structuralistă, aceasta va fi propulsată în avanscena criticii contestatarului postmodernist. În opinia lui, normativitatea dură și exclusivist-limitativă a structuralismului s-ar face vinovată de unilateralizarea, univocitatea și unideterminarea rigidă a relației dintre semnificat și semnificant, concretizate în teza „un semnificat specific pentru fiecare semnificant”. Or, constată Derrida, relațiile reale dintre semnificat și semnificant nu sunt nicicum identificabile prin atribu-

tele mai sus enunțate din perspectiva structuralist-pozitivistă, ci sunt relații vii, dinamice, polimorfe și reversibile, pluralitatea semnificațiilor și a semnificanțelor cuplându-se, decuplându-se și recuplându-se permanent și în maniere originale. „Autonomia sensului”, ceea ce implică unicitatea și perpetuarea acestuia, ar fi o iluzie raționalistă.

Conceptul fundamental al semioticii moderne (indiferent de coordonatele semantică, sintactică sau pragmatică ale acesteia) este cel de „*semn*”. În opinia lui Derrida, acest concept corespunde întocmai respectivelor atribute ale limbajului, analizat din perspectivă structuralistă; în schimb, termenul („numele”) care s-ar preta cel mai bine abordării gramatologice propuse de el ar fi cel de „*scriitură*”, căci acesta sugerează ideea de mișcare, de dinamizare și efemerizare a structurii lingvistice din chiar interiorul său, semnificațiile refuzând înghețarea, ele articulându-se dezarticulator în permanență (prezentul este refuzat), chiar în și prin lucrarea scriiturii.

Primul capitol al *Gramatologiei* este foarte sugestiv intitulat „sfârșitul cărții (al „operei” discursive și încheiate, în sensul acreditat de R. Barthes – *n.n.*) și începutul scriiturii”.

Prin substituirea conceptului de „semn” cu noțiunea-nume de „scriitură”, Derrida atacă deconstructiv chiar principiul identității și cel al unei ordini ireversibile, care sunt înlocuite cu noțiunea de „*différance*” (termen înrudit cu cel de „difference”, care exprimă ideea diferențierilor identitare, deci, în general, cea a nonidenticalului cu sine) și cu cea de „*indécidable*” (care desemnează caracteristici neutrale în raport cu opozițiile binare, net disociative, cu care operează metafizica modernă, deci, care, semnificant, nu pot fi cuprinse în nici una din cele două specii identitate, ceea ce

înseamnă cu nu pot fi fixate semnificativ niciunde).

Diada, ca opoziție a dualităților definitorii pentru paradigma modernă a simplității obținute pe cale disociativă („medicament/otravă, bine/rău, inteligibil/sensibil, sus/jos, spirit/materie, viață/moarte, interior/exterior, vorbire/scriere etc.”), dar și *triada* (inclusiv cea hegeliană) sunt considerate, nu în afara unei justificări demne de luat în seamă, drept expresii ale finitudinilor de-limitării. Diadele, de exemplu, „organizează un domeniu conflictual și ierarhizat care nu admite să fie nici redus la unitate, nici derivat dintr-o simplitate primară, nici sublimat sau interiorizat dialectic într-un al treilea termen”. Ar exista „termeni” care nu pot intra în „taxonomii finite”, pentru că semnificațiile lor „nu se lasă fixate de concept sau de conținutul unui semnificat”, ceea ce înseamnă că nu este vorba de polisemia, ci de diseminarea lor⁹.

Este lesne observabil că deconstrucția refuză orice criteriu reconstructiv normativ, coerent și evaluator; promovată în și prin scriitură, ea devine o pseudoreconstrucție, o fluiditate perpetuă a non-identităților incoerente, neinteligibile și imposibil de fixat semnificativ; motiv pentru care, ceea ce rămâne din demersul derridian, nu este reprezentat de unitatea „deconstrucție (diseminare, soluție) – reconstrucție”, sau negare – reafirmare novatoare, ci de unilateralitatea cvasi-exclusivistă a primilor termeni ai raporturilor, fapt ce îl împinge pe autor spre consecințele binecunoscute ale relativismului nihilist, atât de specific și atât de drag filosofilor de factură postmodernistă. În acest sens, Derrida notează explicit: „Diseminarea deschide la nesfârșit această ruptură a scriiturii care nu se mai lasă recusută, locul în care nici sensul, fie el și la plural, *nici vreo formă de prezență* nu mai fixează urma”¹⁰.

Scriitura nondiscursivă, ca expresie a deconstrucției conceptuale moderne, ambiguizează totul; o recunoaște - mai exact, chiar propune și susține această ambiguitate - însuși Derrida: „regula conform căreia fiecare concept primește, în mod necesar, două mărci asemănătoare -repetiție fără identitate -, una în interiorul sistemului deconstruit, cealaltă în exteriorul lui, trebuie să dea prilejul unei duble lecturi, unei duble scriituri și, ceea ce va apărea la timpul convenit (nu a apărut nici până în prezent și, ținând cont de incompatibilitatea anunțată între reconstrucție și normă sau chiar axionormativitate, este cert că nici nu ar avea cum să apară - *n.n.*), unei *duble științe*. Nici un concept, nici un nume (denumire, numire, desemnare - *n.n.*) nu se sustrage acestei reguli. Vom încerca să determinăm legea care ne constrânge (...) să numim «scriitură» ceea ce critică, deconstruieste, forțează opoziția tradițională și ierarhizată dintre scriitură și vorbire („vorbire”, în sens de limbaj normativ semnificativ - *n.n.*), dintre scriitură și sistemul (idealist, spiritualist, fonocentrist și, înainte de orice, logocentric) tuturor formelor alterității ei” (prin ultimii termeni este identificat sistemul conceptual la raționalității discursive moderne - *n.n.*).

Tezele epistemologico-postmoderniste ale reprezentanților celui de-al doilea val al antipositivismului logic, ale lui Barthes² și Derrida prezintă consecințe majore asupra configurației structurii comunicaționale postmoderne, în general și asupra comunicării politice, în particular. Ilustrarea evidentă a acestui fapt este concretizată de abordarea epistemologico-pragmatică a lui J.-Fr. Lyotard, pe care o vom expune în articolul din numărul următor al revistei.

Note

¹ Lyon, David. *Postmodernitatea*, București, Ed. DU Style, 1998, p. 41.

² *idem*, pp. 41-42.

³ *idem*, p. 41.

* Etapă definibilă prin tezele și procedurile lansate în *Critică și adevăr* (1966) și, cu precădere, în *S/Z* (1970) și *Leția* (1977).

⁴ Rațiu, Dan-Eugen, *Disputa modernism-postmodernism. Introducere în teoriile contemporane asupra artei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001, p. 100.

⁵ *Idem*.

⁶ *idem*, pp. 100-101.

⁷ *idem*, p. 105.

⁸ *idem*.

⁹ Derrida, Jacques, *Diseminarea*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997, pp. 25-26.

¹⁰ *idem*, p. 27.

European Personalist Model of State-Church Relations. Political and Legal Fundamentals in the 16th-17th Centuries*

Anca Parmena OLIMID

Abstract: *The subsequent analysis envisages three complementary perspectives: 1. firstly, the article analyses the evolution of structural, functional and methodological components of State-Church relations along two centuries (the XVIth and XVIIth centuries); 2. secondly, the article guides the research on the aspects of cultural, national and social emancipation. The Personalist Model of State-Church Relations is expressed by the creation of initiatives of religious communities. In this sense, modern Europe becomes a common historical and political space for all Christians which increased the peaceful coexistence, during the two centuries, a real crossroad of modern traditions 3. thirdly, the article highlights the exchange of themes and public discourse, the theological trends and the juridical opinions engaged to answer the great challenge of religious pluralism in the European modern society.*

Keywords: *Europe, State, Church, Religious Pluralism, Papacy.*

From *consensus ecclesiae*...

With this in mind, the paper displays four particular factors that will be considered. These are: 1. the historical, legal and political legacies of the past centuries, more particularly the role of the Church in creating an *European Personalist Model*; 2. the particular place occupied by religion in Europeans lives as a reaction to the modern assumption “*believing equals belonging*”. Nevertheless, a common “thread” can be discovered in each domain: education, family, social activities etc.; 3. an observable change in the church-citizen relation which operates on a *model of ecclesiastical choice* or an *obligation choice*

rather than a *model of social choice*. This attempt tends to assess the different influences and it includes, selectively, ongoing controversies concerning the term “model of church-state relations” (the disquiet in some Western countries in relation to new social and religious movements, the tensioned discussion about the consequences of the Reform and the references surrounding the acts of the papal government). Quite apart from the debates surrounding the religious situation, the specialized literature remarked a noticeable rise in tension in the Church-citizen relation; 4. the *pattern of a modern secular elite* considered to be a “unique case” in general terms – that is not the same at the global level.

Such a structure has an important methodological approach. In order to understand this complex searching, we will need to appropriate theological writings to historical events and political or social transformations. Furthermore, Olsen attempts to deal with historical roots, principles and concepts in a subsequent association with state. Accordingly, the author claims that “the history of Christendom is to a large degree a story of constant interaction, counteraction, or collision between church and state”¹. Markoff and Regan explicate why the themes of the religious expression present a range of variation including the same scenes, the same players and the same rational-legal legitimacy. The extended formula of “rational-legal (or bureaucratic) legitimacy” regards an “overall pattern of convergence” and it templates the religious aspirations and charts the ways in which religion appears a *consensus ecclesiae*².

This theoretical turnaround is truly remarkable in Peter’s book. The author argues that “the growth of a specific concept of ecclesiastical authority to represent the *consensus ecclesiae* paralleled the development of a number of particular spiritual movements which caused great concern on the part of communities and community spokesmen alike”³. First and foremost, the pull factor in this case is the provenance in terms of believing communities. Moreover, the so-called *medieval and modern Christian cosmology* takes on many forms and portrays a specific idea of tradition and authority. Thus, for example, the figure of Christ becomes merely an illusion by introducing “the essential notion of the Church” as a community of believers, a common center of existence with “the same orthodox faith”⁴.

...to dominus mundi

Herbert’s work on religion and society is primarily political and historical though

its approach is convincing. The author agrees that “in the seventeenth century continental Europe experienced bitter and prolonged religious wars. As a result, the political foundations of modern Europe were built on a consensus that religion should not be allowed to become a divine factor in public life”⁵. Herbert’s references to these existing religious consensus ideas were also carried a level further by Skinner’s theory. Skinner characterized the fundamental constitution of the modern world as an “appeal to natural law arguments” and a “demand for resistance as a purely political and non-sectarian argument”⁶. The basis of Herbert’s and Skinner’s theories and of the moral and theological crisis which inspired them lay in their autonomous vision of the nature of human being. This new theory not only represents a break with others scholars working hypothesis, but an even major rejection of the intellectual debate surrounding the social and political attitudes associated with the teachings of the Catholic Church characterizing the doctrine of the “priesthood of all believers”⁷, as we will see, the literature has more recently developed.

Quite apart from the debates surrounding the common sense of the communities of believers, Koenigsberger remarks an eclectic use of many biblical themes as one of the characteristic feature of the European early modern civilization. The author intends to add a composite picture of criticism or rejection concerning the emotional role of religion. This phenomenon started notably and rapidly during the seventeenth century as a longstanding alliance of the *European Christian cosmology*. This social and political relegation of doctrine and moral, science and religion plays an important role for the achievement of a European Personalist Model. Furthermore, Koenigsberger observes that “a number of tricky philosophical and

theological problems could arise when the implications of the different traditions were pursued”⁸.

Höfele *et al.* suggest that the history of *consensus ecclesiae* in early modern period might played the major role in the formation of a pluralized political consciousness. At the same time, different concepts and terms of the religious division applied to sixteenth and seventeenth centuries. The authors emphasize how “from the 1520s onwards, religious plurality was a fact of life in large parts of Europe, and in some part of Europe, Poland for instance, by the middle of the century this began to be a dynamic factor in a pluralized political consciousness”⁹. The authors agree that the political stability and religious pluralism, as a practical consolidation of the European *consensus ecclesiae*, move automatically towards a dealing emotional transformation of modern political society.

Surely, scholars like Casanova easily develop the theory of the European exceptionnalism of religious vitality “reconstructing analytically the transformations of modern European societies, but also as an analytical framework for a comparative research agenda which aims to examine the historical transformation of all world religions under conditions of modern structural dimension”¹⁰.

I. Historical, legal and political legacies

The starting point is more controversial. It regards the debates surrounding the historical, philosophical, theological, social and legal role of the Church in shaping a European religious pattern. More precisely, Hughes Oliphant identifies three main characteristics or formative themes in the creation of a “medieval preaching”: variety, the ministry of the Word in interpreting Scripture and the reliance on what today

the ecclesiastical ceremonial of medieval Europe means”¹¹. Moreover, the author argues that “even more devastating to the structure of medieval Christianity, monasticism had become salt that had lost its savor. The vows of poverty, chastity, and obedience were ignored to the point that the monastic orders become wealthy landowners”¹².

These formative themes evolved over the medieval period, but their complex appearance can be observed in forming a self-evident understanding of historical, political and legal heritage of the past. An important example will suffice to illustrate this assumption. However, Thorndike argues that “the triumph of Christianity hastened the decline of classical art, literature, philosophy, and science, which it was eventually to replace by a theology, a literature, and an art of its own”¹³. In short, the author appreciates that “while Christianity turned its back upon much in classical civilization, it also retained a considerable amount of ancient culture into Middle Ages”¹⁴.

At a more subtle level, many of these problems were quite uncertain. This trend is best illustrated by Singman through a parallel between the traditional practices of living history and “the pervasive emphasis” of material realities. In fact, the author himself has already developed such a hypothesis. As he argues the personal experience of each individual structures and processes the position of a historical event. Particularly, the new approach localizes and integrates the modern society delving into a more speculative interaction between the modern political institutions and the specific “topics relating to ordinary life”¹⁵. Crucially, he also emphasizes that “no book on the Middle Ages can truly convey the profound physical differences between medieval life and the modern world”¹⁶.

More contributors also tried to elucidate this particular relationship between early modern day life practices and religious obligations of the past. For example, Achen's hypothesis is an outstanding initiative on the "religious structure on the everyday life of the individual". The author defines the reflections on the popular motif in early eighteenth-century European religious imaginary by understanding the edificatory effects of the "everyday devotion commemoration" practices¹⁷.

II. Believing equals belonging

The debate on Church's historical and political heritage in modern Europe is obviously various evolving legal and religious institutions. In his book, Feldman surveys the need of social communities to find divinity in its rich landscape. The author argues that "ironically, as religion fractured after the fourteenth century, law began to recover from a long period of fracture. The early modern period of European history, and feudalism in particular, saw a social organization in which Religion was strong and essentially monolithic, at least as a matter of socio-cultural "common sense", while law was largely splintered"¹⁸.

Furthermore, Rubin institutionalizes the variety of Christian life in modern life. Focusing on practical Christian life, the author defines the interpretative process of "the domestication and of familiarization", through the observation of the life circle and the degrees of clerical involvement. To encounter the contributions and attitudes of religious practice the author follows the recommended procedures of modern studies approaching to various religious cultures and experiences. To focus on Christian practice, Rubin appreciates that "religious practice will emerge in the call for protection by merchants on journey, or in the needs of fishermen for special

arrangements of prayer when away from their villages"¹⁹.

By emphasizing the essential disagreement with the teachings of the medieval Church, Schwill assures that the major pillars of the theology of the Church are "faith and contrition, but by the multiplication of ceremonies and outward of worship, the necessity of the soul seeking to put itself at peace with God, as a preliminary to all else, was frequently neglected"²⁰. Goldie particularizes the meanings of the modern theories of the *imperium of the papacy* acknowledging an affinity between Roman law doctrines, the teachings of Scripture and the Christian political thought²¹. The various "modern Christianities" evoke a broad religious horizon through time and space considering over a comprehensive study on the "decline of religious monopolies" as the sources of identity which leaved "individuals increasingly responsible to negotiate their own meanings and identities in an ever-changing world"²². In all, Mill associates both practical and theoretical perspectives of modern Church from the sixteenth century onward. Situating this study within an array of social, theological and legal arguments on this issue, the author argues that the classical functions of religious life move from the traditional institutions to consumer cultures providing a so-called "*deregulation*" religion²³. In defining the ideology of believing and/or belonging, Stark and Finke illustrate the role of religious participation offering traditional testimonies against arguments of mass enthusiasm in "*organized*" religion²⁴. The authors also manage to open a window onto many political and theological evolutions affecting Church-State relation.

Literature agrees that, with few exceptions, one of the most striking features of secular Church in modern Europe is the obvious relationship between the simple Christian and the Church

institution. At the same time, Cameron related this issue to the plurality and diversity of religious perceptions. The first and most pressing question is the one of belonging²⁵. At the same time, for example, the author explains that the Waldensian heresy, experienced along the sixteenth and seventeenth centuries, embraced a large expanse of time, space and experience. The Waldensian movement exposed criticism and contested the assumption *believe equals belonging* by recombining the sample formula of *uncontested faith*. The complex relationship between faith and practice represents the main issue concerning the religious life. Indeed, important questions follow from this the status of citizens. One of the most important examples indicates the religious life as an unequivocal indicator of the decline of the institutional commitment. In this issue, an important comprehension regards the conceptual oscillation between the interpersonal tension and intergroup skepticism.

III. Church-citizen relation: encounter and dialogue with God and Justice

A third point concerns the Church-citizen relation. Working out appropriate theological and sociological themes is the essence of behavioral codes in modern society. There is, on the other hand, similar debate about the consequences of this *ecclesiastical commitment* (in form of religious life and belief practices). This view is supported by Davis with a more complex interpretation concerning a "personal God". The author also argues that "the first articles in this theology is the existence of a personal God who, though all pervading and all-powerful, does not reveal Himself immediately to the human beings"²⁶. The first half of the theory is relatively straightforward and reflects the critical dimension of religious ritual at the time of the sixteenth century. Quite apart

from this, Davis's arguments need to be largely understood in terms of individual and collective examples.

De facto, the same point of view is developed by Clutterbuck's arguments. In her opinion, in reference to God, it is perfectly possible to develop an orientation towards a critical debate over the analytical "encounter" between justice, faith and mercy. The author argues that "the primary meaning of the transitive verb "encounter" suggests conflict, difficulty, and a meeting with the unexpected"²⁷.

A final observation with respect to Davis and Clutterbuck's arguments regards the controversy surrounding the sociological thinking. Such forms derive from the theological and philosophical legacies of Church-State relations, out of which grows the notion of God's justice. Furthermore, this combination introduces "an idea into western warfare that was never again lost sight of during the middle ages, and determined the ways in which warfare was viewed and judged by theologians, canon and civil lawyers and historians"²⁸.

But it is precisely this shift across various terms and notions that "inevitably take the path of a fragmented study of the different types of relationships between the various denominations and society"²⁹. Rémond encourages the option for a tangible reality from an institutional and disciplinary point of view. In developing this theory, traditional pattern becomes a secular experience in addition to the relative popularity of religion in modern Europe. Looked at from these arguments, however, the author agrees that the living spirituality steeped in a common piety "in the accomplishment of God's plans". Beneath these arguments, the same theory lies however a common explanation: the sixteenth and seventeenth centuries of relations between God and citizens distinguished from the proceedings of the

real life substantially transforming the religious unity and “parceling out the Christendom”³⁰. The key feature of the theological view in this matter refers to the growing religious pluralism including religious groups communities as result of “the parceling of territory and confessional division”³¹.

Rather than provocative, Coster and Spicer argue that the “sacred” relation between God and believers became one of the major facets of investigation in late medieval and early modern religious life across the European continent³². Reactions to this debate vary from society to society arriving to a mutual comprehension.

A conclusion perspective can be found in Bireley’s study. As the author explains, the European pattern of Church-citizen relation comprises complicated mix of religious allegiance, stereotypical questions and historical interpretations. Bireley concludes there are two major establishments in the “new *modus vivendi*”: a distinctive level of development of the modern institutions in England, France and Spain and a continuous demographic growth and economic development accompanying the social tensions³³.

IV. Patterns of modern secular elite

The fourth dimension of the discussion concerns the role of the secular elite taking as starting point the increasing role of secular traditions in religious communities. The challenge which emerges is regards the self-understanding of modern life. Historically, modern elite voluntarily accepted modernity, in their history and thought. Eire agrees that this acceptance occupied the central place in Catholic spiritual life due to the history of piety and spirituality³⁴. Nevertheless, the author offers a developed discussion of modern religious elites from *two perspectives*: substantive and methodological. Without pretending to

bring new solutions, Wiesner demonstrates the connections between the two main bases of the intellectual heritage in early modern Europe, Aristotle and Christianity. The author views a popular stereotype that led to a sense of certainty in values during the modern period³⁵. On the other hand, Nanda presents the expanding intellectual elite strongly involved in new movements even if “European society was undeveloped and unprotected”³⁶.

Dealing with controversies and conflicts, Janse and Pitkin focus on the construction of clerical communities and the reconstruction of religious identity. Their study explores the theme of coexistence between missionary strategies and confessional pluralistic conditions. In fact, following the trend of the period, the authors show how this religious transformation structured a “unilateral clerical denomination and imposition of a uniform piety”³⁷.

The point was well-covered in Dixon’s work. Within such a uniformity of faith, the author observes the majority of the religious affairs were ruled by ecclesiastical elites “from the collection of titles and clerical appointments to ritual observances”³⁸. This alternative approach conjures the growing interests engaged in the study of beliefs, customs, rituals and ceremonies in the outside life of churches and monasteries. The urge to adopt such a distinctive argument is strongly revealed by Cameron. Furthermore, the author demonstrates how “the reformers’ writings were first studied by their Italian equivalents, namely the ecclesiastical elite of regular clergy, academics and senior churchmen”³⁹.

This critical position is reinforced by Coppa who assumes that papal authority ignored the larged intellectual climate. These developments were claimed by the political elite inquiring “rationalism, empiricism, scientific analysis, philosophical” and challenging “the universal role of the

papacy”⁴⁰. Brady equally admits that the so-called *sacerdotal imperium* reflects the modern European religious system with a difference: a merely religious ideology where nations and communities were more exclusive rather than universal. In the new “papal civilization”, “above the national claims, of course, the ruling elite long claimed to represent more universal values embodied” in a so-named “civilization”⁴¹.

Conclusions

The basic argument of this paper is that religious and legal foundations of modern Europe lead to the formation of a *European Personalist Model of Church-State relations*. As this model is based on what the literature distinguishes in particular in the medieval terms, during the modern times, the same model enters into equation only when the state is significantly examined as *counter-cases*.

For the most part, these observations lay out several competing working hypothesis that were discussed, such as medieval and modern theories concerning the European Christian cosmology, examination regarding the church-state and four approaches of understanding of *consensus ecclesiae* during the sixteenth and seventeenth centuries. In other words, the paper defines the *religious homogeneity* based on the ethnic, linguistic, ceremonial and cultural factors that lead to a *European Personalist Model of Church-State Relations*.

Parts of this paper have been presented at the Internacional Colloquium *Image and Political Power in the Golden Age: the European Festive Culture between Representation and Instrumentalisation*, Craiova, 21-23 of October 2010. Organisers: Romanian Academy, Institute for Social and Humanities Research, Craiova, Group PROTEO, University of Burgos, Brukenthal Museum, Sibiu.

* Acknowledgment

„This work was supported by the strategic grant POSDRU/89/1.5/S/61968, Project ID 61968 (2009), co-financed by the European Social Fund within the Sectorial Operational Program Human Resources Development 2007 – 2013.”

Notes

¹ V. Norskov Olsen, *Christian faith & religious freedom*, New York, Brushton, 1996, p. 38.

² John Markoff, Daniel Regan, *Religion, the State and Political Legitimacy in the World's Constitutions* in Thomas Robbins, Roland Robertson, *Church-state relations: tensions and transitions*, New Brunswick, N.J. Transaction Publishers, 1987, pp. 161-163.

³ Edward Peters, *Heresy and authority in medieval Europe: documents in translation*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1980, p. 23.

⁴ *Ibidem*, p. 22.

⁵ David Herbert, *Religion and civil society: rethinking public religion in the contemporary world*, Brookfield, Vt., Ashgate Publishing Company, 2003, p. 8. For more see J. Martin Bailey, *The Spring of Nations: Churches in the Rebirth of Central and Eastern Europe*, New York, Friendship Press, 1991; David B. Barrett, George T. Kurian, Todd M. Johnson, *World Christian Encyclopedia: A Comparative Survey of Churches and Religions in the Modern World*, Vol. 1: *The World by Countries: Religionists, Churches, Ministeries*, Vol. 2: *The World by Segments: Religions, Peoples, Languages, Cities, Topics*, 2nd ed., New York, 2001.

⁶ Quentin Skinner, *The foundations of modern political thought: The age of reformation*, Vol. 2, Cambridge, Cambridge University Press, 1978, p. 322.

⁷ See the debate surrounding *priesthood of all believers* as the central idea in the thought of the Reformers developed by Goldie. The author argues that “crucially, the Reformers asserted the sanctity of civil sovereignty” (Mark Goldie, *The civil religion of James Harrington* in Anthony Pagden, *The Languages of Political Theory in Early-Modern Europe*, New York, Cambridge University Press, 1990, pp. 199-200).

- ⁸ H.G. Koenigsberger, *Science and Religion in Early Modern Europe* in Seymour Drescher, David Sabean, Allan Sharlin (eds.), *Political Symbolism in Modern Europe*, New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1982, p. 170.
- ⁹ Andreas Höfele, Stephan Laqué, *Introduction* in Andreas Höfele, Stephan Laqué, Enno Ruge et al., *Representing Religious Pluralization in Early Modern Europe*, Berlin, Lit Verlag, 2008, p. 3.
- ¹⁰ José Casanova, *Beyond European and American Exceptionalisms: towards a Global Perspective* in Grace Davie, Paul Heelas, Linda Woodhead, *Predicting religion: Christian, secular, and alternative futures*, Hampshire, Ashgate Publishing Limited, 2003, pp. 17-23.
- ¹¹ Hughes Oliphant Old, *The Reading and Preaching of the Scriptures in the Worship of the Christian Church*, Vol. 3: *The Medieval Church*, Grand Rapids, Michigan, Cambridge University Press, 1999, pp. XIV-XVII.
- ¹² *Ibidem*, p. 472.
- ¹³ Lynn Thorndike, *The History of Medieval Europe*, Whitefish, MT, Kessinger Publishing, 2005, p. 112.
- ¹⁴ *Ibidem*, p. 116.
- ¹⁵ Jeffrey L. Singman, *Daylife in Medieval Europe*, Westport, Connecticut, Greenwood Press 1999, p. X.
- ¹⁶ *Ibidem*, p. XIII.
- ¹⁷ Henrik V. Achen, "The Passion Clock"- A Lutheran "Way of the Cross" in Eyolf Østrem, *Genre and ritual: the cultural heritage of medieval rituals*, Copenhagen, Museum Tusulanum, 2005, pp. 119-121.
- ¹⁸ Stephen M. Feldman, *Law and Religion: A critical anthology*, New York, New York University Press, 2000, p. 454.
- ¹⁹ Miri Rubin, *Medieval Christianity in practice*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 2009, p. 3.
- ²⁰ Ferdinand Schwill, *A Political History of Modern Europe: From the Reformation to the Present Day (1907)*, Kessinger Publishing, LLC, 2008, p. 66.
- ²¹ Mark Goldie, *op. cit.*, p. 202.
- ²² Vincent J. Miller, *Consuming religion: Christian faith and practice in a consumer culture*, London, Continuum, 2005, p. 91.
- ²³ *Ibidem*, p. 73.
- ²⁴ Rodney Stark, Roger Finke, *Acts of faith: explaining the human side of religion* Berkeley, California, University of California Press, 2000, p. 67.
- ²⁵ For more see Euan Cameron, *Waldenses: rejections of holy church in medieval Europe*, Oxford, Blackwell, 2000, pp. 2-5.
- ²⁶ William Carless Davis, *Medieval Europe*, New York, Oxford University Press, 1960, p. 134.
- ²⁷ Charlotte Clutterbuck, *Encounters with God in medieval and early modern English poetry*, Hampshire, Ashgate Publishing Limited, 2005, p. 7.
- ²⁸ Karl Leyser, Timothy Reuter, *Communications and power in medieval Europe: the Gregorian revolution and beyond*, London, Hambledon Press, 1994, p. 192.
- ²⁹ René Rémond, *Religion and society in modern Europe*, Oxford, Blackwell Publishers, 1999, p. 1.
- ³⁰ *Ibidem*, pp. 110-113.
- ³¹ *Ibidem*, p. 113.
- ³² Will Coster, Andrew Spicer, *Introduction: the dimensions of sacred space in Reformation Europe* in Idem, *Sacred Space in Early Modern Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, pp. 1-16.
- ³³ Robert Bireley, *Early Modern Catholicism* in David Whitford, *Reformation and Early Modern Europe: A Guide to Research*, Kirksville, Mo., Truman State University Press, 2008, pp. 58-59.
- ³⁴ For an overview see Carlos M. Eire, *Early Modern Catholic Piety in Translation* in Peter Burke, R. Po-chia Hsia, *Cultural Translation in Early Modern Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, pp. 83-100.
- ³⁵ Merry E. Wiesner, *Women and gender in early modern Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, pp. 268-272.
- ³⁶ S. P. Nanda, *History Of Modern Europe And The World*, New Delhi, J.L. Kumar for Anmol Publications Pvt. Ltd., 2000, p. 1. For more recent contributions on the subject see James Beckford, *Cult Controversies: The Societal Response to the New Religious Movements*, New York, Tavistock Publications, 1985.
- ³⁷ Wim Janse, Barbara Pitkin, *The formation of clerical and confessional identities in early modern Europe*, Leiden, Brill, 2006, p. 18. For more see also Carrilo de Albornoz, Angel Francisco, *Religious Liberty: A general Review*

of the Present Situation in the World, General Council of Churches, 1964;

³⁸ Scott Dixon, *Introduction* in C. Scott Dixon, Dagmar Freist, Mark Greengrass, *Living with religious diversity in early-modern Europe*, Farnham, Burlington, VT Ashgate, 2009. p. 16. For more, see George Moyser (ed.), *Politics and Religion in the Modern World*, London, Routledge, 1991; David Nichols, *God and Governments in an "Age of Reason"*, New York, Routledge, 1995.

³⁹ Euan Cameron, *Italy* in Andrew Pettegree, *The early Reformation in Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, pp. 169. See also Robert Markus, *The End of Ancient Christianity*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990, pp. 1-10.

⁴⁰ See Frank J. Coppa, *Politics and the papacy in the modern world*, London, Praeger, 2008; I. F. Maclear, *Church and State in the Modern Age: A Documentary History*, New York, Oxford University Press, 1995; Martin Marty, R. Scott Appleby, *The Glory and the Power: The Fundamentalist Challenge to the Modern World*, Boston, Beacon Press, 1992.

⁴¹ Thomas A. Brady, *Communities, politics, and Reformation in early modern Europe*, Boston, Brill, 1998, p. 475. See also Franco Ferrarotti, *Faith Without Dogma: The Place of Religion in Postmodern Societies*, 2nd ed., New Brunswick, NJ, Transaction Publishers, 1993.

Politică, stat și morală în gândirea iluministă

Constanțiu DINULESCU

Abstract: *Illuminism has represented an essential qualitative shift in the evolution of manhood spirituality as it brought with it a categorical victory of reason over medieval dogmatic conceptions. This article is a synthetical presentation of the ideas (freedom, supremacy of the law, separation of powers etc.) of the main illuminist thinkers (Kant, Locke, Montesquieu, Voltaire, Diderot, d'Holbach, Rousseau etc.), who, during the Modern and Contemporary Ages, would become true norms of the rule of law, met in the political practice of Western states.*

Keywords: *Illuminism, philosophy, liberty, authority, equality, legality.*

La cumpăna secolelor al XVII-lea – al XVIII-lea o realitate se impune, densă, cu greu delimitabilă, desigur, și totuși de necontestat: Europa Secolului Luminilor. Ea încetează să se dezvolte când abia dispărea Europa clasică, iar gândirea Luminilor este pe cale să se stingă, sau să se transforme, la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Ea subzistă în cadrul revoluției industriale, de care este în mare măsură responsabilă¹.

Pe la 1750, filosoful și politicianul Turgot spunea: „Enfin toutes les ombres sont dissipées; quelle lumière de toutes parts... quelle perfection de la sagesse humaine” – „În sfârșit, toate umbrele s-au risipit; câtă lumină din toate părțile...câtă perfecțiune a înțelepciunii omenești”². Se simte din ce în ce mai mult, la sfârșitul secolului al XVII-lea , pe Batrânul Continent, o încercare de impunere în societate a unor principii și

valori care, deși intuite de burghezia dornică de schimbare, vor fi răspândite și elaborate de filosofi secolului al XVIII-lea, în mare parte francezi.

Momentul apariției epocii iluminismului este socotit a fi anul 1687 când a văzut lumina tiparului lucrarea lui Isaac Newton: *Philosophiae naturalis principia mathematica*³. Indiscutabil, *Epoca Luminilor* a semnat o cotitură calitativă esențială în evoluția spiritualității omenirii, o victorie semnificativă a rațiunii asupra concepțiilor mistico-religioase din Evul-Mediu⁴. Fiind considerată o perioadă din gândirea europeană caracterizată de accentuarea rolului experienței și al rațiunii, de neîncrederea față de religie și față de autoritatea tradițională⁵, această epocă nu a însemnat doar cristalizarea treptată a idealurilor societății liberale, seculare și democratice, ci o adevărată mișcare antifeudală.

Was ist Aufklärung? S-a întrebat Kant în *Berlinische Monatsschrift* din decembrie 1784⁶, când a considerat potrivit să procedeze la un examen retrospectiv de conștiință.

Immanuel Kant a definit iluminismul⁷, principalul curent filosofic din secolul al XVIII-lea, drept „ieșirea omului din starea de minorat de care însuși s-a făcut vinovat. Minoratul înseamnă neputința de a se servi de propriul său intelect fără fi condus de cineva. Acest minorat provine din vina noastră, dacă motivul său nu este o deficiență a intelectului, ci lipsa de hotărâre și curaj în a face uz de el fără conducerea altuia. Să ai curaj în folosirea propriului tău intelect este deviza iluminismului”⁸.

Înțelegem că iluminismul a fost pentru om o criză de creștere, voința de a ieși din copilăria sa. Dacă, în epocile precedente, omul rămâne sub tutelă, aceasta se datora propriei lui greșeli: nu avusese curajul să se servească de rațiunea lui, întotdeauna a avut nevoie de o poruncă exterioară. Însă redevenise stăpân pe sine, începuse să gândească prin el însuși: *Sapere audi*. Libertatea de a gândi și de a vorbi este nelimitată la omul cultivat, la savant; ea este limitată la cei care, exercitând o funcție socială, trebuie s-o îndeplinească neapărat: ofițerul, clericul, bancherul⁹.

În 1687, *Principia Philosophiae Naturalis* reprezenta cartea lumii moderne care pe planul cosmologiei, în spațiul infinit al geometriei euclidiene, o singură formulă matematică include toate fenomenele: proporționalitatea cu masa, proporționalitatea inversă cu pătratul distanței. Vreme de două secole conceptul de atracție universală este suficient pentru a explica totul. Distorșiunea dintre universul geometric și algebric al științei noi, pe de o parte, și reprezentările întemeiate pe calități, și ierarhizate, ale universului social și religios, pe de alta, contribuie, cu începere din 1690-1700, la o reconsiderare în gândire a societății pe ranguri. *Tractatus theologico-*

politicus datează din 1670, *Eseul* fundamental al lui Locke, din 1690. Dar se petrece ceva și mai grav: apariția între 1685 și 1715 a unui raționalism necreștin, mai bine zis anticreștin¹⁰. Această a doua Europă clasică alunecă imperceptibil de la marea tulburare a crizei de conștiință, sau a conștiințelor, analizată de Paul Hazard¹¹, până la primele „lumini” timide. Secolul al XVIII-lea, „acest secol pătimăș anticreștin”, cum îl numea Jean Ehrard, s-a născut în întregul lui în perioada cuprinsă între 1685 și 1715¹². Îndelungatul secol al XVIII-lea, incapabil de a reconstrui calmează raționalismul tânăr în momentul plenitudinii sale când, în marea sa carte *Etica*, Spinoza propune matematizarea totală a universului moral. Criza de conștiință înseamnă mai întâi criza gândirii creștine. După 1680 totul se schimbă: apare un nou raționalism, viguros și cuceritor, cu atât mai fascinant cu cât atacă Bisericele vlăguite de revărsarea propriilor bogății. Rugurile se sting, ele nu mai ard aproape de loc între 1670 și 1680. Totuși, niciun act nu a subminat atât de profund imaginea creștină asupra lumii, precum revocarea Edictului din Nantes¹³, făcută în 1685. Istoria revocării este gravă deoarece este târzie, Franța Reformei catolice așa apare văzută din afară, în realitate însăși elita Reformei catolice este persecutată, iar protestanții francezi se apropiaseră în secolul al XVII-lea de catolicismul căruia augustinismul îi dăduse o înfățișare nouă. Dar revocarea este urmată de o altă probă generatoare de neînțelegere și tulburări: bula *Unigenitus*, din 8 septembrie 1713, în care cenzura canonică atingea un citat textual din Evanghelie, declanșând apelurile unor episcopi în 1717. În același timp, credințele populare în semne, precum cometele, urmează a fi dărâmate în numele astronomiei noi și mai ales al Raționalismului cartezian aplicat la istorie.

Un alt gânditor al secolului al XVII-lea, Richard Simon deschide calea spre

critica raționalistă pur științifică și socio-logică a Sfintei Scripturi, prin *L'Histoire critique du texte du Nouveau Testament* (1689), *L'Histoire critique des versions du Nouveau Testament* (1690), *L'Histoire critique du commentaire du Nouveau Testament* (1693)¹⁴.

L-a precedat Spinoza, dar nu pentru că ar avea argumente științifice pentru a prefera interpretarea raționalistă a Sfintei Scripturi. Este sfârșitul viziunii tragice asupra condiției omului, sfârșitul tensiunii dramatice, atât de fecunde pentru spirit, prin transferul integral, mai cu seamă, al caracterelor ontologice ale Dumnezeuului creștin către natură, acest mit vechi înveșmântat oriental, transfer ce anunță transferul final al cosmologiei lui Laplace în beneficiul universului vid, geometric și stupid¹⁵.

Pentru credincioși, rațiunea era o scântee divină, o fărâamă de adevăr dată muritorilor, în așteptarea zilei în care ei ar păși pe tărâmul morții, unde ar vedea pe Dumnezeu față în față¹⁶. I se contestă orice caracter înăscut, ea se formează în același timp în care se formează sufletul nostru și se perfecționează odată cu el. Ea se confundă cu această activitate interioară care, lucrând asupra datelor simțurilor, ne furnizează ideile noastre abstracte și se diversifică în calități. Rolul rațiunii, în prezența obscurului și a îndoielnicului este a se pune pe treabă, judecă, compară, folosește o măsură comună, descoperă, decide. Funcția ei înaltă este să releve adevărul, să denunțe eroarea. De rațiune depind întreaga știință și întreaga filosofie¹⁷.

În timp ce Diderot în *Bijuterii indiscrete* înfățișează Experiența cu o torță în mână, Pietro Verri în *Templul Ignoranței* o înfățișează într-un palat dărăpănat, cu picturi oribile, naufragii și războaie civile, cu Moartea și Sterilitatea¹⁸.

Lumina, sau mai exact luminile, pentru că nu era vorba de o singură rază, ci de un

fascicol care se proiecta asupra marilor mase de umbră care mai acopereau pământul, acesta a fost cuvântul magic pe care epoca l-a spus și l-a respus cu plăcere, dimpreună cu altele. Luminile emanau din augustele legi ale rațiunii, ele însoțeau, ele urmau Filosofia care înainta impetuos. Luminați erau copiii secolului, erau torțe ale căror licăriri le îndrumau cursul gândirii și acțiunii lor: zori prevestitori, ziua și soarele. Tații fuseseră niște orbi, dar fiii vor fi copii ai luminii.

Puțin le păsa că imaginea a fost la fel de veche ca și lumea, și că ea s-a născut poate în momentul în care fiii lui Adam, speriați de noapte, se liniștiseră văzând mijindu-se de ziuă. Puțin le păsa chiar că ea a fost teologică: „Eu sunt lumina lumii, iar acela care mă urmează nu merge în întuneric”. Era pentru prima dată când o epocă își alegea numele¹⁹. Începea secolul luminilor, începea *Aufklärung*-ul.

Rațiunea este marea lege a lumii, Ființa supremă însăși este supusă Adevărului care, în plan teoretic, rămâne fundamentul moralității. Însă d'Alembert a subliniat cel mai bine legătura când a notat, în capitolul IV al lucrării *Elemente de filosofie*: „Morală este poate cea mai completă dintre toate științele, atât în privința adevărilor care-i sunt principii, cât și în privința înlănțuirii acestor adevăruri”²⁰.

La mijlocul secolului al XVIII-lea, continuă încă enigmele, marile lacune, reprezentate pe hărțile epocii de pete albe sau mențiunea terra incognita. Pretextul lui Chateaubriand pentru călătoria lui în America în 1791, este descoperirea trecătorii din nord-est, spre Pacific. Alte enigme sunt izvoarele principalelor fluvii americane ori africane. Această descoperire progresivă este, de asemenea, un capitol de istorie intelectuală și politică a umanității²¹.

În Vechiul Regim, pe bună dreptate, nu există o societate a Vechiului Regim, ci societăți ale Vechiului Regim²².

Operele lui Montesquieu²³, Voltaire²⁴, Diderot²⁵, d'Holbach, J. J. Rousseau²⁶, Helvetius au produs o profundă schimbare în gândire, care prin acești „răspânditori de lumină” a premers marilor răsturnări revoluționare de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și până la jumătatea celui următor.

Mediul principal al formării și afirmării gândirii iluministe în veacul al XVIII-lea a fost Franța. Cazul Franței a avut parte de o analiză detaliată și scilipitoare într-o carte a lui Roger Chartier, intitulată într-o manieră extrem de adecvată: *The Cultural Origins of the French Revolution* (1991)²⁷. Chartier preia și detaliază teoria inițiată de Tocqueville²⁸ și dezvoltată de Daniel Mornet, cum că ideile reformiste și critice ale Iluminismului au accentuat decisiv criza vechiului regim pe măsură ce acesta era tot mai amenințat de pericolul unei revoluții. Chartier susține că scriitorii și tipograful care au creat o sferă publică a clasei de mijloc au pregătit și terenul pentru atitudinea critică a francezilor față de monarhie în deceniile de dinainte de revoluție. Autorii de broșuri, filosofii, scriitorii, gazetarii și editorii lor au constituit forțele sociale esențiale ce dirijau procesul respectiv și ei se intersectau cu un public cititor tot mai larg, aparținând unei clase sociale ușor inferioare, dar tot mai capabilă de o lectură critică. Cu toate că pune problema în mod corect, întrebându-se cine citea în acea vreme și cum interpretau lectorii ceea ce citeau, în cele din urmă Chartier acceptă cadrele largi ale argumentației culturale, făcând legătura dintre aceasta și modificările radicale de genul secularizării proprietății asupra credințelor religioase, desacralizarea poziției sociale privilegiate a regelui și evaluarea ei dintr-o perspectivă pragmatică²⁹, precum și răspândirea ideilor de libertate antiierarhică la

orașe³⁰ și împotriva autorității senioriale în spațiul rural³¹. Mai știm, de asemenea că, între sfârșitul anilor 1680 și cel al anilor 1780, procentul populației alfabetizate a crescut de la 29% până la 47% în rândul bărbaților și de la 14% la 27% în cazul femeilor³², că genurile de cărți publicate arată deplasarea interesului dinspre textele religioase spre ficțiune și spre scrierile politice și că lucrările cele mai radicale au fost publicate în afara Franței, declanșând o revoltă pe tema libertății presei, condusă de editorii francezi. Cu toate calitățile și lipsurile sale (căci autorul nu acordă nici un fel de atenție conținutului ideilor care au stimulat revoluția și pune accentul pe actanții din rândul clasei de mijloc, în dauna celor aflați pe o poziție inferioară în ierarhia socială), analiza lui Chartier în-lătură aproape orice îndoială legată de concluzia că revoluțiile *au* într-adevăr origini culturale.

Iluminismul francez a pornit de la empirismul și pragmatismul lui Hobbes și Locke, de la științele experimentale, care se dezvoltau intens: matematica, biologia, botanica, chimia, astronomia. Îndeosebi matematica și astronomia, prin descoperirile lui Galilei, Newton, Laplace, făceau mari progrese și înaripau conștiința omului, sporeau încrederea în rațiunea umană, interpretând rațional geneza societății. În locul ordinii sociale și politice feudale bazată pe tradiții biblice, pe concepții religioase, pe despotismul unei clase, pe originea divină a monarhiei, iluminiștii propuneau o societate întemeiată pe rațiune, pe libertate, pe egalitate, pe dreptul de a dispune, după voie, de proprietate, pe „un imperiu al rațiunii” în care să se realizeze conștient și practic fericirea universală în lumea pământeană, nu în ceruri. Primordială era libertatea, acel „bun care te face să te bucuri de celelalte bunuri”, însă, în același timp, egalitatea era concepută drept „principiul și temeiul libertății”.

În Franța mișcarea iluministă s-a afirmat prin grupul din jurul revistei *L'Encyclopedie ou Dictionnaire raisonne des sciences, des art et de métiers*³³, prin grupul din jurul publicației *Journal economique* cu Turgot³⁴, Quesnay³⁵, Goumay, numiți și fiziocrați; ei considerau natura și, în primul rând, pământul, prin agricultură și creșterea vitelor, drept principalul izvor al bogăției.

Preocupările în cercetări pe bază de experiment au condus la studiile științifice ale lui Georges-Louis Leclerc, conte de Buffon (1707–1788), despre care Rousseau afirma că „este cel mai frumos stilou al secolului”, fără să fi fost colaborator al *Enciclopediei*. După studii de matematică și fizică, adoptă viziunile metodice ale lui Newton și se interesează de botanică. Numit intendent al Grădinilor regelui (1739), constituie colecții și și coordonează laboratoarele de chimie și anatomie, alcătuind o operă impresionantă, *Istoria naturală generală și particulară*, în 36 de volume: *Istoria patrupedelor* (15 volume, 1749-1767), *Istoria păsărilor* (9 volume, 1770-1783), *Istoria mineralelor* (5 volume, 1783-1788) și un *Supliment* (7 volume, 1774-1783). În 1753 expune *Discurs despre stil*, cu prilejul intrării sale în Academia Franceză. El s-a dedicat unei vaste anchete despre istoria Pământului și vieții, în care, ca și Newton, a urmărit cunoașterea legilor care reglează funcționarea naturii, descriind, fără să clasifice, istoria și organizarea universului³⁶.

De obicei, istoricii așează în fruntea mișcării iluministe pe Voltaire (1694-1778)³⁷, scriitor, filosof, apărător al celor nedreptățiți, al superstiției, fanatismului, abuzului, a tot ce denatura mentalitatea umană și subjugă cugetele, strivea personalitatea omului. El n-a uitat că din pricina unui nobil fusese închis la Bastilia, apoi exilat în Anglia. Cercetând societatea britanică³⁸, trecută prin revoluția din

secolul al XVII-lea, Voltaire a fost influențat de constituționalismul politic, de avântul economiei capitaliste, în faza ei mercantilistă. Aici el remarcă spiritul de toleranță sau mulțimea riturilor și dogmelor, care înseamnă libertate religioasă, spunând în mod concis că „Anglia e țara sectelor”³⁹, chiar mai mult, libertatea politică și socială⁴⁰ care l-a fascinat pe Voltaire. Ideile lui Voltaire au fost, în primul rând, demolatoare. Libertatea filosofică din Anglia întărește la Voltaire credința că noua lume este în constituire, prin fondatorii științelor moderne și prin filosofia experimentală fondată de Bacon⁴¹, Locke⁴² și Newton⁴³. Necruțător și coroziv, îmbibat de filosofia lui Locke, a lovit cu toate fulgerele artei în stâlpii societății medievale: aristocrația, biserica, moravurile. El spune: „Locke a dezvăluit omului rațiunea omenească, așa cum un excelent anatomist explică resorturile trupului omenesc”⁴⁴. Socotea poporul, sau „starea a treia”, ca partea cea mai numeroasă, mai folositoare și mai plină de virtute a națiunii, opunând-o aristocrației trândave și decăzute. Susținea că libertatea individuală de gândire și acțiune este un drept natural. Înverșunat dușman al bisericii, el cerea desființarea Inchiziției, a torturii fizice și morale, dar acceptă în *Zadig* (1748) existența unei Ființe supreme, comună tuturor religiilor⁴⁵, deismul prin articolul *Dieu* din *Dicționar filosofic*⁴⁶. Preconiza o legislație unică pentru toți cetățenii, adică egalitatea în fața legilor, desființarea privilegiilor, scutirea țăranilor de toate obligațiile care nu erau în folosul visteriei statului. Susținea, însă, că transformarea societății se putea realiza prin colaborarea dintre monarhii înțelepți (despoții luminați) și filosofi și prin revoluționarea spiritului celor născuți spre a governa. A încercat să exemplifice această teorie filosofico-politică, și s-a gândit la domniile împăraților⁴⁷ Traian, Marc Aureliu sau regelui Ludovic al XIV-

lea, țarului Petru I al Rusiei. Colaborarea lui personală cu Frederic al II-lea, regele filosof al Prusiei, a eșuat lamentabil, ca și cea dintre Diderot și Ecarterina a II-a a Rusiei. Nega posibilitatea promovării maselor populare în areopagul conducerii; „Totul e pierdut, dacă gloata s-a pornit să judece”. Fără a fi ateu, a criticat cu asprime biserica, adică instituția care domina, în mod absurd, prin dogmă, prin cuvântul lui Dumnezeu. Dar totodată recunoștea necesitatea religiei susținând că „Rațiunea omenească este atât de puțin în stare să dovedească prin ea însăși nemurirea sufletului, încât religia a fost obligată să ne-o releveze”⁴⁸, pentru că fără teama de divinitate „gloatele” vor nimici ordinea socială. Făcea aprecierea: „în opinia că există un Dumnezeu, ne lovim de dificultăți, dar în opinia contrară ne lovim de absurdități”⁴⁹. Deși revoluția îl speria, totuși a prevăzut-o: „Lumina s-a răspândit într-atât din om în om, încât lumea va sări în aer, cu primul prilej, și atunci va produce o adâncă răsturnare. Ferice de cei tineri, ei vor vedea lucruri minunate”⁵⁰. Considera că „libertatea este, mai presus de toate, puterea de acțiune”⁵¹. El face considerații morale: „Virtutea și viciul, binele și răul moral sunt deci în orice țară ceea ce este folositor sau păgubitor societății”⁵².

Montesquieu (1689–1755) în *Scrieri persane*⁵³ a atacat și el tarele societății medievale, fiind prima lui capodoperă publicată în 1721 la Amsterdam, roman epistolar care, ca formulă literară, avea să cunoască o mare dezvoltare în secolul al XVIII-lea. Spre mirarea lui Montesquieu, care nu uitase, desigur, că în 1717, deci cu numai patru ani înainte, criticile cuprinse în epigrama redactată în limba latină de Voltaire prilejuiseră „copilului teribil” al secolului al XVIII-lea o încarcerare de 11 luni la Bastilia, nu porțile închisorii se deschid în fața lui de îndată ce în Franța se află cine este autorul *Scrisorilor persane*,

ci... ușile celor mai elegante saloane pariziene. Fiind președintele Curții din Bordeaux, „tonul ușuratic al cărții păru și mai amuzant în contrast cu gravitatea pe care o implică funcția de magistrat”, afirmă Gustave Lanson⁵⁴. A devenit celebru la vârsta de 32 de ani, pentru ca în 1727 să fie primit ca membru al Academiei Franceze.

Nu îndepărtata Persie cu societatea ei orientală îl preocupă pe Montesquieu, ci Franța de la începutul secolului al XVIII, acea țară slăbită de războaiele duse de Ludovic al XIV-lea, minată de uneltirile curtenilor recrutați din rândul lacheilor ce formează „pepiniera viitorilor mari seniori” și împărțită în tabere adverse de clerici avari și imorali. „Persanul Rica” privește însă Franța prin prisma mentalității sale orientale, dar pe nesimțite însă, turistul persan se va aclimatiza, devenind un lucid cetățean francez care nu se va amesteca niciodată în mulțime, ci va rămâne mereu izolat în locul său de la balcon, loc admirabil ales pentru a observa fără să fie văzut.

Despre regele Franței, „cel mai puternic cap încoronat din Europa”, spune că a făcut „războaie neavând alte fonduri decât titlurile de onoare de vânzare”, fiind „un mare vrăjitor”. Dar „există un alt vrăjitor mai tare decât el care îi stăpânește spiritul”, Papa care „îl face să creadă ba că trei nu fac decât unul, ba că pâinea pe care o mănâncă nu e pâine și vinul pe care îl bea nu e vin și mii de alte lucruri de soiul acesta”⁵⁵.

Referindu-se la lipsa de toleranță, Montesquieu acuză că „n-a existat niciodată o împărăție în care să fie atâtea războaie civile ca în împărăția lui Cristos”, iar în Italia și Spania sunt inchizitorii „care nu știu de glumă și îi ard pe oameni ca pe niște paie”⁵⁶.

În ampla lucrare *Spiritul legilor*⁵⁷, publicată fără nume de autor la Geneva în 1748, a fundamentat teoretic, după modelul englez, statutul de monarhie constitu-

țională, parlamentară, în care funcționează separarea puterilor, ca mijloc eficient de limitare, controlare și îngrădire a puterii regale: puterea executivă, puterea legislativă și puterea judecătorească. Din aceste bconsiderente este caracterizat a fi „cel mai influent dintre *philosophes* și cel ale cărui teorii au avut cel mai mare impact asupra sistemelor de guvernământ din statele zilelor noastre”⁵⁸. „Legile, în semnificația lor cea mai largă, sunt raporturile necesare care derivă din natura lucrurilor”, o lege, oricât de capricioasă ar părea, presupune întotdeauna un *raport*. Acest raport nu este arbitrar, ci logic, este rațional. Omul este o ființă inteligentă și va avea întotdeauna legi care să se potrivească acestei inteligențe: legile credinței, moralei, cele politice și civile. Montesquieu nu ia în considerare originea divină a legii, el nu este teolog, ci scriitor politic⁵⁹. Problema principală era realizarea libertății în societatea umană. Cu argumente de mare claritate, și elocvent, el a zguduit din temelie eșafodajul societății medievale: monarhia care „atunci când va tinde spre absolutism, are înainte de toate preocuparea de a simplifica legile”⁶⁰, teologia și scolastica. În locul acestora a propus o monarhie luminată, în care diviziunea puterii să anihileze orice tendințe tiranice. El apreciază guvernamintele care urmăresc „importanța ce se acordă onoarei, averii, vieții, libertății cetățenilor”⁶¹.

Montesquieu are încredere în spiritul cetățenului asupra căruia pedepsele blânde au „o impresie tot atât de puternică ca și pedepsele aspre în alte părți”⁶², fără „măsuri extreme; trebuie să fim cumpătați în folosirea mijloacelor pe care natura ni le pune la dispoziție pentru a-i conduce. Dacă se va cerceta cauza tuturor dezmăturilor, se va vedea că ea constă în impunitatea infracțiunilor, și nu în moderația pedepselor”⁶³.

În problema libertății, Paul Hazard apreciază *Spiritul legilor* care „arată că cel

mai bun Stat este acela care asigură maximum de independență cu maximum de securitate. Anglia era acest Stat model, în care libertatea apărea cu minunata virtute a Constituției engleze, acționând asupra poporului care o crease, producea caractere marcate, voințe încordate, ființe atente, neliniștite, vigilente, pasionate, de neînfrânt, care obțineau supremația mărilor, regatul comerțului, originalitatea spiritului, viguroasa perfecțiune a literelor și artelor”⁶⁴.

În interiorul statelor nu mai era relația între autoritatea Prințului și autorități superioare, Biserica, Imperiul: ci între guverne și guvernanți. Ele schimbau noțiunea de supus, nu mai existau supuși, existau cetățeni. Ele schimbau noțiunea de suveran, prin natura legăturilor care supuneau națiunea regelui, ci regele națiunii. Bolingbroke publica în 1749 *Letters on the spirit of patriotism*⁶⁵, în care explica faptul că instituția regelui este fondată pe dreptul comun și pe interesul general, avându-și originea în două legi instituite de Creator, legea universală a rațiunii și legea particulară la care fiecare stat s-a supus de bunăvoie. Monarhia ereditară nu se susține pentru că este cea mai bună dintre monarhii și că nu mai puteau să mai existe alți regi decât „patrioți”, numai în condițiile în care se identificau cu interesele patriei și acceptau condițiile pe care le crea patria.

Pentru majoritatea contemporanilor săi, Montesquieu a fost un spiritual filozof, meșter în mânăuirea frazelor lapidare și a paradoxului⁶⁶, artă pe care învățase să o aprecieze citind *Caracterele* lui La Bruyère⁶⁷, *Maximele* ducelui de La Rochefoucauld⁶⁸ și adâncile gânduri ale marelui Blaise Pascal⁶⁹.

J.J. Rousseau (1712–1778), prin originea lui își exprima ura față de abuzurile celor bogați, a mers și mai departe, teoretizând necesitatea republicii, în opera sa *Contractul social*⁷⁰. Scopul statului imaginat de el era apărarea celor nedreptățiți și săraci, prin

practicarea egalității în societate. În *Discurs asupra originii inegalității oamenilor*⁷¹ el susținea că, de la natură, toți oamenii sunt egali, iar inegalitatea a rezultat din existența proprietății, începând cu proprietatea asupra pământului. „Primul om care, împreună un loc și a spus *acesta este al meu* și a găsit oameni destul de proști ca să-l creadă a fost adevăratul întemeietor al societății civile”⁷². „Feriți-vă de a asculta pe acest impostor; sunteți pierduți dacă uitați că roadele sunt ale tuturor și că pământul nu-i al nimănui. Primul pas spre inegalitate este stima pentru cel care are calități superioare: cântă, dansează mai bine, este mai frumos, mai puternic, mai îndemânic, mai elocvent, ducând la viciu: pentru cei cu calități vanitatea și disprețul, rușinea și invidia pentru ceilalți”⁷³. Progresul este „în aparență spre perfecționarea individului, în realitate spre decăderea speciei”⁷⁴, fiind aleși principii „pentru a le apăra libertatea, nu pentru a le-o distruge”⁷⁵. Acuză despotismul *ex bonesto, nulla est spes* (care nu așteaptă nimic de la onoare), „treapta finală a inegalității”, „aici toți particularii devin egali, tocmai pentru că nu sunt nimic, iar supușii nemaivând altă lege decât voința stăpânului, iar stăpânul altă lege decât pasiunile sale, noțiunile de bine și rău ca și principii dreptății dispar din nou”⁷⁶. Urmează „legea celui mai tare”, noua stare de natură, dar una este starea de natură în puritatea ei, iar cealaltă este fructul unui exces de corupție⁷⁷. În raport de averile deținute ori nu, oamenii s-au împărțit în bogați și săraci, în puternici și slabi, în stăpâni și servi. De aici, încheierea tragică, lansată ca un strigăt de indignare, chiar de la începutul *Contractului social*: „Omul s-a născut liber, dar pretutindeni se află în lanțuri”⁷⁸. Totuși Rousseau binecuvânta momentul fericit al omului în care s-a smuls pentru totdeauna din starea naturală, transformându-se dintr-un animal stupid și mărginit într-o ființă

inteligentă, „într-un om”. Conducerea statului de către cei bogați, argumenta Rousseau, constituie un abuz, o nelegiuire. Fără egalitate, libertatea nu poate dăinui. Se impune deci primordialitatea egalității. De aici, el a teoretizat ca stat ideal republica micilor proprietari agrari și industriali, stăpâni pe o proprietate generată numai din muncă. În această republică „nici un cetățean să nu fie atât de bogat încât să-l poată cumpăra pe altul și nici unul să nu fie atât de sărac încât să fie constrâns a se vinde altuia”⁷⁹. Fiind întrebat de baronul d’Holbach de ce se poartă cu el atât de rece, Rousseau îi răspunde: „Sunteți prea bogat”⁸⁰.

Ideea egalității putea fi dedusă din conceptul despre natură, precum făcea Helvétius când încerca să arate, cu mare scandal, că în momentul nașterii nu există diferențe între om și om, și că numai educația pune amprenta inegalității pe reprezentanții speciei, toți egali la origine. Natura, după baronul d’Holbach, stabilește o inegalitate necesară și legitimă între membrii ei, fondată cu scopul conservării și fericirii Societății. Existând inegalități morale și fizice, ar fi stupid să vrei să egalizezi clasele, apreciază d’Alembert. Este suficient ca oamenii să fie egali în fața legii și ca nașterea să nu confere niciun privilegiu: în aceasta constă egalitatea⁸¹.

La sfârșitul *Scrisorii către d’Alembert*, Rousseau propune un program de serbări populare și civice, care va fi reținut de revoluție, iar religia civilă a clerului din *Contractul social* l-a inspirat pe Robespierre să înființeze cultul Ființei supreme⁸². El este deist, crezând în nemurirea sufletului, într-un Dumnezeu care, pe lumea cealaltă, răsplătește pe cei buni și pedepsește pe cei răi și a cărui existență îi este dovedită de minunile naturii și de intuiția credinței sale, „instinct divin”⁸³. Rousseau a conceput statul ca rezultat al înțelegerii contractuale între toți cetățenii năzuind la soluții raționale în

scopul biruirii greutăților impuse de natură. Suveranitatea în stat rezidă în popor. Guvernarea se exercită prin legi, care trebuie să fie expresia voinței întregului popor. Orice sistem legislativ să răspundă la îndeplinirea egalității și a libertății cetățenilor. Legiuitorii – preciza Rousseau – au misiunea măreață de a schimba chiar natura oamenilor. Totuși el este conștient că „o adevărată democrație n-a existat niciodată și nu va putea exista vreodată”⁸⁴. Realizarea unei societăți drepte ține de miracol: „ar trebui zei ca să dea legi oamenilor”⁸⁵. De aceea, el consideră că „legile sunt acte ale voinței generale”⁸⁶, idee preluată în articolul VI al *Declarației drepturilor omului și ale cetățeanului*⁸⁷. A prevăzut rolul revoluției în societate: „Despotul este stăpân numai atâta timp cât dispune de forță; de îndată ce poate fi izgonit, el nu are motiv să se plângă împotriva violenței; forța l-a menținut, forța îl răstoarnă, toate lucrurile își urmează drumul lor natural”⁸⁸.

De la apariție în 1762, *Contractul social*, beneficiind de talentul scriitorului, a fost catehismul oamenilor legii și burgheziei gălăgioase, înainte de a deveni „Coranul” revoluționarilor, după Mallet du Pan⁸⁹. Același autor remarcă faptul că „în clasele mijlocii și inferioare, Rousseau era de o sută de ori mai lecturat decât Voltaire”, iar în 1788, agitatorul Marat citea și comenta Rousseau „în promenadele publice, în aplauzele unui public entuziast”⁹⁰. *Lanțurile sclaviei* publicată în 1774 de Jean Paul Marat este o dezvoltare strălucită a tezelor lui Rousseau. Aceeași fidelitate față de Rousseau apare și în *Planul de legislație criminală* din 1778 al aceluiași viitor revoluționar⁹¹.

În lupta cu *Ancien Régime*, Voltaire a mânăuit arma ironiei, pamfletul persiflant, nimicitor; Montesquieu – demonstrația logică întemeiată pe argumente istorice, juridice, raționale, psihologice, politice; Rousseau s-a bătut cu spada celei mai pasionate elocvențe; argumentul rațional l-

a împletit cu expresia artistică, clocotitoare, patetică, dramatică, de aceea influența lui a fost considerabilă în Franța, în Europa și în America. Kant afirma că, pentru vremea lui, Rousseau a săvârșit în ordinea morală o revoluție tot atât de însemnată ca și cea săvârșită de Newton în fizică. *Contractul social* a fost cartea de căpătâi a revoluționarilor iacobini; Robespierre o știa de-a rostul și, împreună cu Saint-Just, a încercat să realizeze, în perioada dictaturii iacobine (1793-1794), o republică a oamenilor egali, virtuoși și patrioți.

Un rol important în răspândirea ideilor iluministe l-au avut presa și societățile politico-culturale. Din 1751 pînă în 1772, prin strădania lui Denis Diderot, *Enciclopedia sau Dicționarul explicativ al științelor, artelor și meseriilor*⁹² a strâns în jurul ei pe cei mai de seamă filosofi, artiști și oameni de știință iluminiști. Cele 22 de volume au constituit „un arsenal imens în care se făureau armele pentru dărâmarea vechii Franțe”⁹³ – cum o calificau înșiși contemporanii. Alte publicații au fost realizate de gânditori și ziaristi ca Rivarol, Condorcet, Brissot.

Diderot⁹⁴ face analiza drepturilor naturale în raport cu autoritatea politică susținând că „niciun om n-are de la natură dreptul de a porunci celorlalți. Libertatea este un dar la cerului și fiecare individ ce aparține aceleiași specii are dreptul să se bucure de ea, de îndată ce se bucură de rațiune”⁹⁵. El fusese arestat la închisoarea Vincennes timp de șapte luni⁹⁶ pentru, *Scrisoarea despre orbii*, publicată în 1749. Dialogul din *Nepotul lui Rameau* (1762) este prilejul pentru a critica societatea și categoriile sociale, precum o face și în *Călugărița*, scriere din 1760-1761, dar publicată 35 de ani mai târziu.

Abatele Mably (1709-1785), fratele filozofului Condillac, în al său tratat *despre Legislație* din 1776 sfătuiește să se

ajungă la „această frumoasă comunitate a binelui”⁹⁷ și s-a ridicat împotriva inegalității de condiții sociale, recomandând rezistența la opresiune⁹⁸, egalitatea absolută, subordonării executivului față de legislativ, tot acest program anunțând deja pe cel al viitorilor iacobini.

Condorcet (1743-1794), stimulat de d’Alembert pentru cunoștințele sale matematice, ca și pentru dubla sa alegere în Academia de Științe și Academia Franceză, s-a atașat Enciclopediei, a fost un ardent susținător al ideilor americane, publicând succesiv *Scrisorile unui cetățean din Statele Unite*, iar în alegerile din 1789 *Sentimentele unui republican*⁹⁹. Ideile americane au câștigat puțin câte puțin saloanele, cercurile literare și cafenelele, care deveneau, după un contemporan, „școlile publice ale democrației și insurecției”¹⁰⁰.

Războaiele eterne, războaiele religioase, războaiele de cotropire încercau un sentiment de tristețe, de dezgust, de disperare. Însă abatele de Saint Pierre nu dispera în 1743 când scria *Proiectul pentru a face pace veșnică în Europa*¹⁰¹, sub forma unei Uniuni perpetue între toți suveranii din Europa, care nu au pretenții între ei, iar tratatele se semnează cu trei sferturi din voturi în orașul Păcii care ar putea fi Utrecht, Geneva, Colonia sau Aix-la Chapelle.

De asemenea, literatura a venit în ajutorul gândirii iluministe, de pildă, comediiile lui Beaumarchais¹⁰², precum *Nunta lui Figaro*, *Bărbierul din Sevilla*, care prin ridiculizarea moravurilor aristocrației și prin simpatia pentru „starea a treia” erau socotite „revoluție în acțiune”. O serie de societăți politico-culturale, (bunăoară Muzeul la Bordeaux – o universitate liberă care funcționa sub lozinca Libertate – egalitate; Societatea amicii negrilor – condusă de Brissot și care se ridicau împotriva sclavajului din colonii; Clubul constituțional) erau frecventate de nobili liberali, precum La Fayette, Mirabeau, Condorcet,

participanți de prim plan în prima etapă a Revoluției franceze.

La Milano se formase un grup curajos de tineri, burghezi și nobili, care își propuseseră să combată, așa cum se întâmplă la fiecare schimbare de generație, gusturile retrograde ale părinților lor, însă care întreprinseseră mai mult decât o simplă frondă. Pentru a marca rumoarea lor bătaioasă, își luaseră un nume provocator, Societatea *dei Pugni* (Societatea loviturilor de pumn). Publicau o revistă intitulată *Il Caffè*, pentru că intelectualii se întâlneau într-o cafenea ideală, centrul discuțiilor¹⁰³. Animator era Pietro Verri, alături de el era Cesare Beccaria, un băiat greoi, fiul unui patrician al orașului, dar care citea filosofii francezi. El a produs o capodoperă cu lucrarea *Despre delictive și pedepse*¹⁰⁴, prima ediție a apărut în 1764, fiind urmată într-un interval relativ scurt de 32 de ediții în Italia și 13 în Franța¹⁰⁵, ceea ce-l făcea pe d’Alembert să afirme: „Deși mică, această carte ajunge pentru a asigura autorului ei un nume nemuritor”¹⁰⁶. A cerut transformarea societății, ca să triumfe demnitatea umană și drepturile omului, conturând viziunea iluministă despre justiție pe baza următoarelor principii:

- **legalitatea pedepselor:** „Numai legile pot stabili pedepsele corespunzătoare infracțiunilor”¹⁰⁷. El se opune spiritului legii deoarece „nu este lucru mai primejdios decât acea axiomă potrivit căreia trebuie să se consulte spiritul legii”¹⁰⁸, care „ar fi deci rezultatul unei logici rele sau bune a unui judecător, al unei digestii ușoare dificile; ar depinde de violența pasiunilor sale, de slăbiciunea care suferă, de relațiile judecătorului cu cel lezat și de toate acele forțe mărunte care schimbă aparențele oricărui obiect în sufletul nestatornic al omului”¹⁰⁹. El cere „un cod fix de legi, care să fie respectate în litera lor, nu lasă judecătorului altă sarcină decât aceea de a examina acți-

- unile cetățenilor și de a stabili dacă sunt conforme sau neconforme cu legea scrisă”¹¹⁰.
- **egalitatea pedepselor** care „trebuie să fie aceleași pentru primul și ultimul cetățean”¹¹¹, recunoscând că „egalitatea pedepselor nu poate fi decât exterioară, ele fiind în realitate deosebite pentru fiecare individ”¹¹². Totuși, Beccaria nu recunoaște individualizarea pedepselor de către judecători.
  - **personalitatea pedepselor** care nu trebuie să atingă alte persoane și responsabilitățile colective trebuie abolite.
  - **moderația pedepselor**, „pentru ca o pedeapsă să aibă efectul dorit este de ajuns ca suferința pricinuită de pedeapsă să depășească beneficiul pe care îl aduce infracțiunea; și în socoteala acestui prisos de suferință trebuie să intre inevitabilitatea pedepsei și pierderea profitului pe care l-ar aduce infracțiunea”¹¹³, iar „tot ce întrece această măsură e deci inutil și, ca atare, tiranic”¹¹⁴. Beccaria nu abolea imediat tortura, însă prin el tortura urma să dispară încetul cu încetul din codurile de dreptate criminală. Fiecare rând din cartea sa, acționând asupra spiritului legislatorilor, acționa totodată și asupra legii¹¹⁵.
  - **inevitabilitatea și promptitudinea pedepsei**, deoarece „una din cele mai puternice frâne ale infațiunilor nu este cruzimea pedepselor, ci inevitabilitatea lor”¹¹⁶. „Certitudinea unei sancțiuni, deși moderată, va face totdeauna o impresie mai puternică decât frica produsă de alta mai grozavă, unită cu speranța impunității”¹¹⁷.
  - **proporția dintre infracțiuni și pedepse**, deoarece „trebuie să existe o proporție între infracțiuni și pedepse”¹¹⁸.

Numai lichidarea privilegiilor feudale și introducerea principiului egalității în fața justiției vor face ca delicturile să scadă. Gaetano Filangieri¹¹⁹ din Neapole în *Știința*

legislației condamna marea proprietate. Giambattista Vico în *Principiile unei științe noi, cu privire la natura comună a națiunilor*¹²⁰ respingea concepția potrivit căreia istoria ar fi doar o simplă descriere a luptelor și a vieții monarhilor. În mediul german au afirmat idei iluministe Lessing¹²¹ și Kant¹²². În Rusia, Alexandr N. Radișev, în *Călătorie de la Petersburg la Moscova*¹²³, s-a situat pe o poziție revoluționară, îndemnând masele de iobagi la răscoală. Lessing apreciază valorile morale precum toleranța în operele dramaturgice din 1749, *Evreii și Liber-cugetătorul*, precum și adevărul când spune: „Nimic nu e mare dacă nu e adevărat. Adevărata valoare a omului nu poate fi știrbită de niciun adevăr”¹²⁴.

Sfârșitul de secol XVIII a reprezentat o adevărată etalare de idei modernizatoare, o incitare la schimbare mână de refuzul de a mai accepta o legislație defectuoasă, abuzurile de putere și privilegiile. Începând cu *teoretizarea separării puterilor în stat, atotputernicia legii* (Montesquieu), *contractul social și abolirea diferențelor dintre stările sociale, egalitatea*, (Rousseau), *dreptatea, toleranța religioasă* (Voltaire), *libertatea, lupta împotriva absolutismului* (Kant), *încrederea în progres* (Hegel) și continuând cu ideea unei *Constituții* (Locke) și a *proprietății* dobândite printr-un contract mutual (Hobbes), gândirea politică iluministă reprezintă cel mai important pas către întemeierea binelui unei comunități moderne.

Aceste idei au dominat conștiința Europei pentru că erau rezultatul unei lungi maturități, expresie a unor deziderate noi care aveau un caracter de simplitate ce transforma politica în logică. Ele au corespuns stadiului de evoluție a societății europene ce parcurgea tranziția de la Evul Mediu spre modernitate, mai întâi conceptual și la un nivel declarativ, apoi, dobândind configurația unei doctrine ce se va impune în Europa apuseană, iradiind la

nivelul continentului, chiar depășind granițele acestuia. Este meritul acestor reprezentanți ai iluminismului ale căror opere le-am prezentat mai sus, din care desprindem elocvent prețioase norme ale statului de drept întâlnite în practica politică a statelor occidentale din Epoca Modernă.

Note

¹ Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în secolul luminilor*, Traducere și cuvânt înainte de Irina Mavrodin, vol. I, Editura Meridiane, 1986, 23-24.

² Ulrich Im Hof, *Europa Luminilor*, traducere din limba germană de Val Panaitescu, Editura Polirom, București, 2003, p. 8.

³ Dan Bădulescu, *Împărăția Răului: New Age*, Editura Christiana, București, 2001, p. 31.

⁴ Maria Bulgaru, *Gândirea iluministă în Moldova: Opinii și Realități*, Editura Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2001, p. 19.

⁵ Simon Blackburn, *Dicționar de Filosofie*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 195

⁶ Roger Chartier, *Originile culturale ale revoluției franceze*, Traducere de Alina Bodnaru, Adina Laicu și Mihaela Mărcușanu, Editura Sedona, Timișoara, 1998, p. 31.

⁷ Immanuel Kant, *Răspuns la întrebarea: Ce este „luminarea”?*, în volumul Immanuel Kant, *Ideea unei istorii universale. Ce este „luminarea”? Începutul istoriei omenirii. Spre pacea eternă*, Traducere cu un studiu introductiv de Traian Brăileanu, Casa Școalelor, 1943, p.83-92.

⁸ *Ibidem*, p. 83.

⁹ Paul Hazard, *Gândirea europeană în secolul al XVIII-lea. De la Montesquieu la Lessing*, Traducere de Viorel Grecu, Editura Univers, 1981, p. 37-38.

¹⁰ Pierre Chaunu, *Civilizația Europei clasice*, Traducere și cuvânt înainte de Irina Mavrodin, vol. II, Editura Meridiane, 1989, p. 241.

¹¹ Paul Hazard, *Gândirea europeană...*, Editura Univers, 1981.

¹² Pierre Chaunu, *Civilizația Europei clasice*, p. 243.

¹³ *Ibidem*, p. 246.

¹⁴ *Ibidem*, p. 255.

¹⁵ *Ibidem*, p. 258-260.

¹⁶ Paul Hazard, *Gândirea europeană...*, p. 32.

¹⁷ *Ibidem*, p. 32-33.

¹⁸ *Ibidem*, p. 34-35.

¹⁹ *Ibidem*, p. 38.

²⁰ *Ibidem*, p. 161-162.

²¹ René Rémond, *Introduction à l'histoire de notre temps. l'Ancien Régime et la Révolution 1750-1815*, Éditions du Seuil, 1974, p. 28.

²² *Ibidem*, p. 48.

²³ Xavier Darcos, Bernard Tartayre, *Le XVIII-e siècle en littérature*, Hachette, 1986, p. 40-46.

²⁴ *Ibidem*, p. 98-136.

²⁵ *Ibidem*, p. 138-175.

²⁶ *Ibidem*, p. 232-277.

²⁷ Ediția în limba română: Roger Chartier, *Originile culturale ale revoluției franceze*, Traducere de Alina Bodnaru, Adina Laicu și Mihaela Mărcușanu, Editura Sedona, Timișoara, 1998.

²⁸ *Ibidem*, p. 17-21.

²⁹ *Ibidem*, p. 132-135.

³⁰ *Ibidem*, p. 168-171.

³¹ *Ibidem*, p. 160-161.

³² *Ibidem*, p. 79.

³³ Xavier Darcos, Bernard Tartayre, *Le XVIII-e siècle en littérature*, Hachette, 1986, p. 176-193; André Lagarde, Laurent Michard, *XVIII-e siècle. Les Grands auteurs français du programme*, vol. IV, Les éditions Bordas a Paris, 1970.

³⁴ André Lagarde, Laurent Michard, *XVIII-e siècle...*, p. 248.

³⁵ *Ibidem*, p. 245.

³⁶ *Ibidem*, p. 194.

³⁷ *Ibidem*, p. 98-136.

³⁸ Voltaire, *Scrisori filosofice*, traducere de M. Roșca, în Voltaire, *Opere alese*, cu un studiu introductiv de N. N. Condeescu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1957, p. 237-332.

³⁹ *Ibidem*, *Despre religia anglicană*, p. 255.

⁴⁰ Xavier Darcos, Bernard Tartayre, *Le XVIII-e siècle...*, p. 102.

⁴¹ Voltaire, *op. cit.*, în *loc. cit.*, *Despre cancelarul Bacon*, p. 274-279.

⁴² *Ibidem*, *Despre domnul Locke*, p. 279-285.

⁴³ *Ibidem*, *Despre Descartes și Newton*, p. 285-290.

⁴⁴ *Ibidem*, *Despre domnul Locke*, p. 281.

- ⁴⁵ Xavier Darcos, Bernard Tartayre, *Le XVIII-e siècle...*, p. 116.
- ⁴⁶ *Ibidem*, p. 131.
- ⁴⁷ *Ibidem*, p. 132.
- ⁴⁸ Voltaire, *Scrisori filosofice*, în Voltaire, *op. cit.*, *Despre domnul Locke*, p. 283.
- ⁴⁹ Idem, *Tratat de metafizică*, traducere de Sergiu Dan, în Voltaire, *op. cit.*, cap. II *Dacă există un Dumnezeu*, p. 355.
- ⁵⁰ *Ibidem*.
- ⁵¹ *Ibidem*, cap. VII *Dacă omul e liber*, p. 373.
- ⁵² *Ibidem*, cap. IX *Despre virtute și despre viciu*, p. 384.
- ⁵³ Montesquieu, *Scrisori persane*, traducere de Ștefan Popescu, prefața de Aurel Tița, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1957.
- ⁵⁴ Gustave Lanson, *Histoire de la Littérature française*, Hachette, 1912, p. 710.
- ⁵⁵ Montesquieu, *Scrisori persane*, p. 46-47.
- ⁵⁶ *Ibidem*, p. 58.
- ⁵⁷ Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, Traducere și note Armand Roșu, Studiu introductiv de Dan Bădărău, vol. 1-3, Editura Științifică, București, 1964.
- ⁵⁸ Walter Oppenheim, *Europa și despoții luminați*, Traducerea Roxana-Aura Duma, Editura All, București 1998, p. 12.
- ⁵⁹ Paul Hazard, *Gândirea europeană...*, p. 151-152.
- ⁶⁰ Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, p. 97.
- ⁶¹ *Ibidem*, p. 98.
- ⁶² *Ibidem*, p. 108.
- ⁶³ *Ibidem*, p. 109.
- ⁶⁴ Paul Hazard, *Gândirea europeană...*, p. 177.
- ⁶⁵ *Ibidem*, p. 182.
- ⁶⁶ Irina Eliade, *Prefață* la Montesquieu, *Scrisori persane. Caiete*, Traducere de Ștefan Popescu, Editura Minerva, 1970, p. XXXI.
- ⁶⁷ Xavier Darcos, Bernard Tartayre, *Le XVII-e siècle en littérature*, Hachette, 1987, p. 342-365.
- ⁶⁸ *Ibidem*, p. 198-205.
- ⁶⁹ *Ibidem*, p. 176-179.
- ⁷⁰ Jean-Jacques Rousseau, *Contractul social*, traducere de H. H. Stahl, introducere, comentarii și note explicative de J.-L. Lecerle, Editura Științifică, București, 1957.
- ⁷¹ Jean-Jacques Rousseau, *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității între oameni*, Traducere de S. Antoniu, cu introducere, comentarii și note explicative de J. L. Lecerle, Editura Științifică, București, 1958.
- ⁷² *Ibidem*, p. 118.
- ⁷³ *Ibidem*, p. 134.
- ⁷⁴ *Ibidem*, p. 128.
- ⁷⁵ *Ibidem*, p. 141.
- ⁷⁶ *Ibidem*, p. 154.
- ⁷⁷ *Ibidem*.
- ⁷⁸ Jean-Jacques Rousseau, *Contractul social*, p. 82-83.
- ⁷⁹ J. L. Lecerle, *Introducere* la Jean-Jacques Rousseau, *Discurs asupra originii...*, p. 15.
- ⁸⁰ *Ibidem*.
- ⁸¹ Paul Hazard, *Gândirea europeană...*, p. 170-172.
- ⁸² J. L. Lecerle, *Introducere* la Jean-Jacques Rousseau, *Discurs asupra originii...*, p. 20-21.
- ⁸³ *Ibidem*, p. 23.
- ⁸⁴ Jean-Jacques Rousseau, *Contractul social*, p. 181.
- ⁸⁵ *Ibidem*, p. 139.
- ⁸⁶ *Ibidem*, p. 136.
- ⁸⁷ Xavier Darcos, Bernard Tartayre, *Le XVIII-e siècle...*, p. 63.
- ⁸⁸ Jean-Jacques Rousseau, *Discurs asupra originii...*, p. 155.
- ⁸⁹ Ch. Aimond, *Histoire Contemporaine jusqu'au milieu du XIX-e siècle*, sixième édition, éditeur J. de Gigord, Paris, 1933, p. 24.
- ⁹⁰ *Ibidem*.
- ⁹¹ J.-L. Lecerle, *Introducere* la J. J. Rousseau, *Contractul social*, Editura Științifică, București, 1957, p. 62.
- ⁹² Xavier Darcos, Bernard Tartayre, *Le XVIII-e siècle en littérature*, p. 176-193.
- ⁹³ *Ibidem*.
- ⁹⁴ Diderot, *Opere alese*, Traducere de Gellu Naum, Studiu introductiv de Valentin Lipatti, 2 volume, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956.
- ⁹⁵ Idem, *Texte filosofice*, în Diderot, *Opere alese*, vol. I, p. 43.
- ⁹⁶ Valentin Lipatti, *Studiu introductiv* la Diderot, *Opere alese*, vol. I, p. 9.
- ⁹⁷ Paul Hazard, *Gândirea europeană...*, p. 173-174.
- ⁹⁸ Ch. Aimond, *Histoire Contemporaine...*, p. 25.
- ⁹⁹ *Ibidem*.
- ¹⁰⁰ *Ibidem* p. 26.
- ¹⁰¹ Paul Hazard, *Gândirea europeană...*, p. 180.

¹⁰² André Lagarde, Laurent Michard, *XVIII-e siècle...*, p. 383-404.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 154.

¹⁰⁴ Cesare Beccaria, *Despre infracțiuni și pedepse*, Traducere și note de Armand Roșu, Prefață Alexandru Balaci, Studiu introductiv Vasile Papadopol, Editura Științifică, București, 1965.

¹⁰⁵ Vasile Papadopol, *Studiu introductiv la Cesare Beccaria, Despre infracțiuni și pedepse*, p. LXXVII.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. XCI.

¹⁰⁷ Cesare Beccaria, *Despre infracțiuni și pedepse*, p. 13.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 15.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 15-16.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 16.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 66.

¹¹² *Ibidem*, p. 67.

¹¹³ *Ibidem*, p. 40.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 41.

¹¹⁵ Paul Hazard, *Gândirea europeană...*, p. 155.

¹¹⁶ Cesare Beccaria, *Despre infracțiuni și pedepse*, p. 55.

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 59.

¹¹⁹ Gaetano Filangieri, *Oeuvres*, traduites de l'italien, Nouvelle Edition, accompagnée d'un commentaire par Benjamin Constant et de l'éloge de Filangieri, par M. Salfi, Libraire de J. P. Aillaud, Tome 1-3, Paris, 1840.

¹²⁰ Giambattista Vico, *Principiile unei științe noi, cu privire la natura comună a națiunilor*, precedată de Autobiografie, Studiu introductiv, traducere și indici de Nina Façon, Note de Fausto Nicolini și Nina Façon, Editura Univers, București, 1972.

¹²¹ Lessing, *Opere alese*, traducere de Lucian Blaga, Studiu introductiv de Paul Langfelder, 2 volume, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958.

¹²² Immanuel Kant, *Ideea unei istorii universale. Ce este „luminarea”?* Începutul istoriei omenirii. Spre pacea eternă, Traducere cu un studiu introductiv de Traian Brăileanu, Casa Școalelor, 1943.

¹²³ Alexandr N. Radișev, *Călătorie de la Petersburg la Moscova*, ediția a II-a, traducere revăzută de acad. Prof. S. Sanielevici, Prefață de Tatiana Nicolescu, Cartea Rusă, București, 1956.

¹²⁴ Lessing, *Opere alese*, vol. I, p. 337.

Reflecții asupra impactului construcției simbolice a socialului și politicului prin propaganda comunistă în România

Andreea ZAMFIRA

Abstract: *The current article examines the impact of the communist propaganda on Romanians' social and political culture, Romanians' mentalities and civic attitudes. The author of this article, convinced that in order to understand the present (people's perception on politics and citizenship, political participation, etc.) is important to explain what happened in the communist past of our country, brought into question a subject which was almost forgotten by the Romanian scholars, The communism was not only a state of fact but also a state of mind, created through very diverse propagandist means (movies, pictures, writings, speeches etc.).*

Keywords: *Romania, propaganda, communism, cinema, society, history.*

Contextele de producere a noilor dinamici sociale și politice stau la baza unor relații de cauzalitate inedite, care, deși înscrise în dezbateră curentă din sfera disciplinelor socio-umane – încă nevalidată printr-o grilă de analiză sistemică –, ne învață deja forța prezentului și măsura mutațiilor din societățile moderne ale Europei de Sud-Est. În acest cadru general de schimbare socio-culturală și de re poziționare a politicului, examinarea reprezentărilor asupra socialului și politicului *ante* 1989 – *annus mirabilis* – ne apare ca fiind deosebit de elocventă pentru studiul mentalităților, al memoriei colective și al culturii sociale comune,

care, toate, amprentează gândirea politică și, la rigoare, câmpul socio-politic actual¹.

Un important număr de teme noi preocupă astăzi comunitatea oamenilor de știință și decuplează obiectul politic și obiectul social de sistemele de determinare clasice: identități europene, diversitate lingvistică, globalizare și guvernanta internațională, progres științific și tehnologic, valori post-materialiste și societate postindustrială, uniformizare ideologică și culturală, distanțarea partidelor politice în raport cu funcțiile lor inițiale (îndeobște de cea de reprezentare), delocalizarea și devoluția teritorială a puterii, etc. S-a scris în lucrările recente de știință politică despre incapacitatea identificării „binelui comun”², despre „cultura

unanimității”³, iar în cele de istorie, despre cauzele acestor disfuncții colective care creează o civilizație înapoiată și nefericită ca cea a României Europei de Sud-Est: despre „mitologie istorică”⁴, „schizofrenie intelectuală în masă”⁵ etc. Nu am exagera dacă am încerca să analizăm sindromul înapoierii pe baza unei grile de lectură împrumutate din psihologia socială și nici dacă am investiga asemenea „sindrom politic românesc”, cu atât mai puțin dacă ne-am raporta la scrierile care tratează „distanța temporală” dintre cele două (așazise) lumi contemporane: Occidentul și Orientul. Statul comunist nu a instituit numai o ordine de drept proprie, ci și una de natură psihologică, care să o susțină pe prima și care să procure regimului un plus de legitimitate. În mod evident, noua reprezentare simbolică asupra socialului și politicului, propusă și impusă atunci, a constituit, în termenii științelor comunicării de azi, produsul unei construcții strategice elaborate, unei construcții propagandistice. Nu este vorba aici de un produs livrat la cerere sau spre informare mai multor destinatari, posibili consumatori, ci despre crearea nevoii și a preferinței generale pentru un produs nou, operație care are loc exclusiv în condițiile îngrădirii libertății de a alege și ale absenței sau, mai bine spus, eliminării alternativei. „Pentru a-i convinge pe români de justetea politicii lor și în încercarea de a-și conferi o oarecare legitimitate, comuniștii nu au ezitat ca, pe lângă durele metode ale represiunii fizice, să folosească metode la fel de dure de persuasiune, declanșând o nemaîntâlnită ofensivă propagandistică de cucerire a minții și a sufletului populației țării”⁶.

Modelul în chestiune, împrumutat de la sovietici⁷, viza producerea unor mutații punctuale în mentalul colectiv, obiectiv pentru îndeplinirea căruia cinematografia, arhitectura, pictura, muzica, literatura și celelalte arte au fost transformate la scurt

timp după instaurarea noului regim în simple instrumente generatoare de imagini și mituri ideologizante. Întru acest demers aberant – aberant întrucât rezulta dintr-o vedere extrem de îngustă asupra lumii și a vieții în general și ignora completamente diversitatea concepțiilor despre om, societate și politică – au fost sacrificate toate celelate sisteme de valori pe care omenirea le imaginase de-a lungul a secole întregi. Vechile valori, demonizate pe soclul istoriei recente, nu au mai fost păstrate nici măcar în muzee, în biblioteci, pe ecran ori în sălile de teatru. Dorința de suprimare totală a vestigiilor unei istorii trecute traduce, în fapt, caracterul paranoic, paroxistic, al noii viziuni asupra destinului colectiv. Pentru a corespunde noii logici a partidului unic, măreția vremurilor apuse a fost redusă la dimensiunea unor evenimente premergătoare (Burebista⁸, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul au fost prezentați ca înaintașii legendari ai lui Nicolae Ceaușescu), regimul democratic parlamentar căruia i-a succedat cel totalitar a fost topit în forma unei regretabile erori constituționale (cetățenii nu se pot bucura de libertăți depline, ne spun comuniștii, decât prin intervenția statului care a identificat în prealabil adevăratele nevoi pe care aceștia le au în viața privată), burghezia pe care proletariatul este chemat să o înlăture spre binele poporului apare reprezentată ca depozitarul tuturor relelor lumii, a decăderii morale (lăcomie, grandomanie, avariție, viclenie, etc.). Istoria și-a atins apogeul, „omului nou” i-au fost revelate în sfârșit adevărurile absolute. Iată de ce, fără greșală, viziunea care a dirijat activitatea aparatului propagandistic comunist ar putea fi considerată ca fiind de origine paranoică. Un singur adevăr era admis, cel agreat de puterea politică, toți opozanții sistemului – de la fasciști la liberali – apăreau a fi „dușmanii” poporului, un singur regim era capabil să înfrângă forțele oculte

ale acestor opozanți, un singur lider politic avea vocația de a împlini destinul țării.

Ajunși la o astfel de lectură asupra realității, liderii comuniști, pentru a își pune în operă proiectul statal, au încercat să impregneze propagandistic cultura populară cu ideile noii epoci politice. În domeniul cinematografiei, spre exemplu, 1968 a marcat începutul ideologizării producțiilor autohtone. O serie importantă de pelicule apărute după această dată au jucat rolul unor veritabile politici de partid și au servit mitologizării și, astfel, rescrierii istoriei naționale. Conținutul ideologic al filmelor istorice, precum *Pădurea spânzuraților*, *Răscoala*, *Dacii*, *Columna*, *Mihai Viteazul*, *Ștefan cel Mare*, *Anii eroici*, era dublat de cel specific „filmelor de actualitate”. Utilizate ca și instrumente de educare a masei, filmelor comuniste le era redusă dimensiunea pur artistică, sporită funcția manipulatorie. Încărcate de mesaje politice (antiimperialism, antifascism, lupta de clasă ca metodă de igienizare a naturii umane, PCR – erou al națiunii, etc.), filmele istorice și cele de actualitate au devenit gradual una dintre cele mai eficiente metode propagandistice. Reprezentările simbolice asupra istoriei și actualității odată fabricate, „construcția socială a fericirii”⁹ prin intermediul cinematografiei (dar, desigur, și a celorlate arte) avea să devină curând o nouă provocare pentru partidul comunist: *Cei mai frumoși 20 de ani*, *București – file de epopee*, *Semnături pentru mileniul III*, *Cu poporul și pentru popor*, *Filmul – documentul viu al devenirii noastre*, *Un surâs în plină vară*, *Ultima noapte a singurătății*, *Lumina de iulie*, *Drumuri în cumpănă*. Într-o societate fericită, în care sistemul politic era dominat de PCR – ca unic partid angajat manifest în serviciul „binelui comun” –, cultul personalității lui Ceaușescu, întemeietorul noii lumi, făcea parte în mod absolut firesc din registrul de trăiri naturale ale popo-

rului; în cinematografie, acesta a fost creat și întreținut prin intermediul mai multor producții, printre care amintim: *O viață închinată fericirii poporului*, *Al patriei erou între eroi*, *Suflet din sufletul țării*, *Ani eroici pe plaiuri de legendă*, *Partidul s-a născut în zi de mai*, *Un om pentru istorie*, etc.

Procesul comunist de atomizare a societății românești, de fragilizare – ori chiar de atrofiere – a eului colectiv, a redat România, care experimentase guvernări de inspirație occidentală în perioada 1866-1944, Europei de Sud-Est. Deși în anii '90 „reîntoarcerea la normalitate” a fost preconizată pentru primele două decenii, acest lucru nu s-a produs nicidecum atât de repede iar scenariul adecvării ori al revenirii la modul de gândire și de organizare socio-politică occidentală apare ca fiind nerealist, cel puțin deocamdată.

În literatura de știință politică contemporană, țările postcomuniste și Occidentul constituie două zone opuse ale ansamblului european. Acestei demarcații, istoria îndepărtată și cea recentă servesc drept sursă principală de argumente. În urma experienței comuniste trăite de țările Europei Centrale și Orientale – această Europă privită adesea ca având o personalitate bicefală –, partiția vechiului continent în trei Europe¹⁰ pare să nu mai fie de actualitate. Cele „trei spații imagine distincte”, astfel prezentate de Guy Hermet¹¹, sunt rar disociate de acum înainte, separarea fostelor țări comuniste de Occident devenind, în schimb, indiscutabil mai rigidă. O serie de factori – printre care și etnicitatea¹², identitățile naționale suprapuse¹³ – transformă Europa Centrală și Orientală într-o unitate de analiză (am putea spune) mai specială, care ridică multiple întrebări științelor sociale și politice. În tezele occidentale, națiunea și democrația sunt net separabile¹⁴. În universitățile din Vest, există politologi care par a fi uitat par-

cursul democrațiilor occidentale, mergând încă și mai departe și propunând o lectură simplistă a relației dintre națiune și democrație. În această ordine de idei, considerăm utilă prezentarea unui punct de vedere diferit, al lui Daniel Barbu: «La chute des régimes communistes donc a légué aux sociétés de l'Europe Centrale et Orientale une mission redoutable: celle de partir à la recherche du peuple, voire de ressusciter la nation comme projet politique à la fois successoral et alternative par rapport à la nation socialiste sans classes. La tâche est difficile car, un peu partout en Europe Centrale, Orientale et du Sud-Est, les sociétés se sont repliées sur des valeurs de facture ethnique. Certes, la renaissance de la mémoire collective, de la dignité des peuples des identités linguistiques et culturelles est en soi un phénomène compatible avec les pratiques démocratiques. Les peuples ont droit à leur histoire et à leur destin»¹⁵.

Adesea, viziunile optimiste în ceea ce privește viitorul țărilor din Est sunt presărate cu puncte de interogație. Peter Mair, spre exemplu, consideră consolidarea democrației a fi pur și simplu „o chestiune de timp și de experiență”. În concepția autorului irlandez, țările din Sud-Est, instabile astăzi, vor avansa pe calea democrației și a dezvoltării economice la fel ca și Spania în ultimii douăzeci de ani sau ca Germania după al Doilea Război Mondial¹⁶. Cu toate acestea, există anumite particularități care îl fac pe autor să își amintească de diferențele în raport cu Occidentul. Una dintre aceste particularități este societatea civilă subdezvoltată și fragilă, aspect asupra căruia lucrările de specialitate nu ascund niciun secret. După 1989, în România, dar și în alte țări vecine, «cultura unanimității», astfel descrisă de Barbu, a ocupat multă vreme locul dezbaterii publice¹⁷, fapt care a întârziat emergența unei veritabile

societăți civile. Potrivit lui Richard Rose și lui Neil Munro, partidele politice din Europa de Sud-Est, spre deosebire de cazul occidental, nu au fost imaginate de societatea civilă¹⁸; aceasta a fost suprimată de partidele comuniste (cu excepția Poloniei unde disidenții și manifestările de masă au fost tolerate¹⁹).

Particularitățile sistemelor politice din țările Europei Centrale și de Est determină o bună parte a autorilor să observe că imitarea experiențelor occidentale nu este neapărat grila de lectură cea mai folosită²⁰. Pentru a inventa o astfel de grilă, analiștii țărilor ex-comuniste propun ca reperele teoretice clasice să fie adaptate la realitățile sociale și politice²¹. Să ne oprim din nou la cazul României! După Cristian Preda, «la transition roumaine est plus liée au passé de la nation qu'au présent de la démocratie». În acest sens, Constituția din 1991, de exemplu, întreținând miturile naționale românești²² nu este decât unul dintre nenumărații indicatori. Efectele perverse ale sistemului electoral românesc, rata scăzută a participării la alegeri, instabilitatea guvernamentală, rolul proeminent al Statului în raport cu autoritățile locale²³ completează tabloul realităților României Europei de Sud-Est și, în același timp, dau măsura evoluției democratice a acestei țări altădată comunistă. Richard Rose include în acest tablou încrederea extrem de redusă în oamenii politici²⁴, „competiția fără instituționalizare”²⁵, etc. În știința politică și sociologie, disfuncțiile de acest tip sunt puse eminamente pe seama regimului comunist, care, prin mijloace represive și propagandistice, a ajuns să mutilizeze – literalmente – memoria, identitatea și mentalul colectiv. Tocmai printr-o analiză atentă asupra construcției simbolice a politicului și socialului, construcție operată înainte de '89 de regimul comunist, ar putea fi identificate punctual fragilitățile „României Europei de Sud-Est” de astăzi.

Note

¹ Daniel BARBU, *Indistincția. O cronică a sfârșitului politicii românești*, Editura Art, București, 2010.

² Alexandra IONESCU, «Le postcommunisme roumain - une quête manquée du bien commun», *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol. I, No. 2, 2001, pp. 447-469.

³ Daniel BARBU, *Republica absentă*, Nemira, București, 1999.

⁴ Lucian BOIA, *Două secole de mitologie națională*, Humanitas, București, 2002; IDEM, *Istorie și mit în conștiința românească*, Humanitas, București, 2002.

⁵ Eugen DENIZE, Cezar MĂȚĂ, *România comunistă. Statul și propaganda 1948-1953*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2005; Alexandr IAKOVLEV, *Ce que nous voulons faire de l'URSS*, Seuil, Paris, 1999, p. 26.

⁶ *Ibidem*, p. 11.

⁷ Peter KENEZ, *The Birth of the Propaganda State. Soviet Methods of Mass Mobilization 1917-1929*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985.

⁸ „[...] mitul dacic a fost reînviat în forme apropiate de mitologia extremei drepte a anilor '30, statul dac al lui Burebista ajungând să prefigureze România lui Ceaușescu”, considera Lucian BOIA, *Miturile comunismului românesc*, Editura Universității din București, București, p. 13.

⁹ Anca ALEXANDRU, «1989. Documentarul politic românesc și 'construcția socială a fericirii', apogeul imaginii partidului unic», *Sfera politicii*, No. 141, An. XVII, 2009; IDEM, «Filmul românesc și educația în procesul de formare al omului nou», *Sfera politicii*, No. 135, An. XVII, 2009.

¹⁰ Jenő SZÚCS, *Les trois Europes*, préface par Fernand Braudel, trad. du hongrois par Véronique Charaire, Gábon Klahiczay et Philippe Thureau-Dangin, Harmattan, Paris, 1985.

¹¹ Guy HERMET, *Histoire des nations et du nationalisme en Europe*, Éditions du Seuil, Paris, 1996; Alain MONNIER, «L'Europe de l'Est: différente et diverse», *Population (French Edition)*, 46e Année, No. 3, 1991, pp. 443-461; Maria TODOROVA, *Balkanii și balcanismul*, Humanitas, București, 2000, p. 27.

¹² Oana-Valentina SUCIU, «Are We at the End of Ethnicity?», *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol. IX, No. 3, 2009, pp. 501-514.

¹³ Rogers BRUBAKER, *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*, Cambridge University Press, Cambridge & New York, 1996.

¹⁴ Pierre MANENT, «La démocratie et la nation», *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol. I, No. 1, 2001, pp. 9-17.

¹⁵ Daniel BARBU, «De l'ignorance invincible dans la démocratie. Réflexions sur la transformation post-communiste», *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol. 1, No. 1, 2001, pp. 19-29. (p. 21); Alexandru RADU, *Nevoia schimbării. Un deceniu de pluripartidism în România*, Editura "Ion Cristoiu", București, 2000, p. 251.

¹⁶ Peter MAIR, «What is Different about Post-communist Party Systems», in IDEM, *Party System Change. Approaches and Interpretations*, Clarendon Press, Oxford, 1997, pp. 175-199.

¹⁷ Daniel BARBU, *Republica absentă...op.cit.*; IDEM, «Participation politique et clivages politique en Roumanie. Du communisme au post-communisme», in Jean-Michel DE WAELE (éd.), *Les clivages politiques en Europe centrale et orientale*, Université de Bruxelles, Bruxelles, 2004, pp. 137-167; Alexandra IONESCU, «Le postcommunisme roumain - une quête manquée du bien commun», *Studia Politica...op.cit.*

¹⁸ Maria SPIROVA, *Political Parties in Post-Communist Societies. Formation, Persistence, and Change*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.

¹⁹ Richard ROSE, William MISHLER, Christian HAERPFER, *Democracy and its Alternatives. Understanding Post-Communist Societies*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1998.

²⁰ Herbert KITSCHELT, «Divergent Path of Postcommunist Democracies», in Larry DIAMOND, Richard GUNTHER (eds.), *Political Parties and Democracy*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore & London, 2001, pp. 299-327.

²¹ Pascal DELWIT, Jean-Michel DE WAELE (sous la direction de), *La démocratisation en Europe Centrale. La coopération paneuropéenne des partis politiques*, Harmattan, Paris, 1998;

Cătălin ZAMFIR, *O analiză critică a tranziției. Ce va fi «după»*, Polirom, Iași, 2004; Gerardo L. MUNCK, Carol SKALNIK LEFF, «Modes and Transition and Democratization: South America and Eastern Europe in Comparative Perspective», *Comparative Politics*, Vol. 29, No. 3, 1997, pp. 343-362; Daniel-Louis SEILER, «Peut-on appliquer les clivages de Rokkan à l'Europe Centrale», in JEAN-MICHEL DE WAELE (éd.), *Partis politiques et démocratie en Europe centrale et orientale*, Université de Bruxelles, Bruxelles, 2002, pp. 131-146 etc.

²² Cristian PREDA, «La nation dans la Constitution», *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol. I, No. 3, 2001, pp. 733-763. (p. 762)

²³ IDEM, «Consensualism administrativ și partitocrație», *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol. IV, No. 3, 2004, pp. 541-555;

IDEM, «Perspectives d'intégration à l'UE et systèmes de partis en Roumanie», *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol. II, No. 4, 2002, pp. 1181-1193; IDEM, «Système politique et familles partisans en Roumanie postcommuniste», *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol. II, No. 2, 2002, pp. 555-576; IDEM, «Sistemul politic românesc după patru scrutinuri», *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol. I, No. 1, 2001, pp. 217-246; Filon MORAR, *Democrația privilegiilor. Alegerile aleșilor în România*, Paideia, București, 2001.

²⁴ Sarah BIRCH, *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe*, Palgrave, Macmillann, New York, 2003.

²⁵ Alexandra IONESCU, «Les partis politiques postcommunistes: une question de pertinence conceptuelle», *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol. II, No. 2, 2002, pp. 547-553.

Politică și management în organizațiile publice. Perspective teoretice

Cătălina Maria GEORGESCU

Abstract: *The study of public organizations has been the object of intense and seminal preoccupations of researchers who aimed at configuring the identity of a new scientific discipline using different theoretical and empirical arguments and approaches. Some theorists used complex comparative approaches which focused either on the nature of public organizations in relation to private ones, or argued for the change in paradigm from traditional, classic bureaucracies to innovative, post-bureaucratic organizations, driven towards change. Other approaches studied public organizations according to systems' theory and analysed them as open, dynamic systems in relation to their environment. Moreover, some of these approaches went further and analysed public organizations in relation to the political environment and democracy, establishing the foundation for two coherent, yet contradictory approaches: the politics-administration dichotomy and complementarity between politics and administration theory. Other approaches studied public administration as public management. The conclusion one can grasp from the literature is that both management and politics have to be taken into account for a coherent analysis of public organizations.*

Keywords: *management, paradigm, politics, public organization, theory.*

Scurtă introducere: organizațiile publice ca obiect de studiu

Organizațiile publice au rolul de a realiza și furniza unele activități fundamentale, productiv-economice, politico-sociale, cultural-educative, activități de apărare și promovare a intereselor de securitate națională.

Mihai Păunescu (2008) face distincția între administrația publică, considerată un sistem reglementat normativ și legislativ, și birocrație – construct aplicabil atât în sfera

publică, cât și în cea privată, cu scopul de a raționaliza activitățile organizațiilor, teoretizat de Max Weber în 1924 sub forma principiilor autorității rațional-legale¹.

George A. Boyne (2002) analizează trei ipoteze despre natura de organizație publică prin demersuri empirice. Se argumentează astfel faptul că organizațiile publice sunt mult mai birocratice, iar managerii publici sunt mânați într-o măsură considerabil mai mică de spiritul materialist și sunt caracterizați în același timp de o angajare organizațională mult mai slabă decât managerii care activează în sectorul

privat. Cu toate acestea, cea mai mare parte a evidenței statistice este derivată din studii care utilizează măsurători restrânse ale naturii publice și nu reușesc să controleze alte variabile explicative relevante. Concluzia autorului accentuează nedumerirea acestuia dacă datele prelevate la momentul respectiv subestimează sau supraevaluează natura distinctă a organizațiilor publice².

Cercetările au înfățișat câteva dintre caracteristicile mai evidente ale organizațiilor de stat și private din prisma caracteristicilor generale (mandat, scopuri, obiective, răspundere), a orientării inovatoare (managementul schimbării, bariere și stimulente în vederea schimbării, influența mediului extern organizațional, constrângeri bugetare), a managementului resurselor umane (reglementarea recrutării, selecției, angajării, promovării, demiterii, stimulente, beneficii) și a efortului în muncă (feedback, recompense, remunerare, norme de grup, flexibilitate de a crea noi locuri de muncă)³.

Organizațiile publice sunt astfel încastate în guvernare, scopurile le sunt influențate de politica națională, au obiective diverse sau nu foarte bine articulate și sunt răspunzătoare în fața statului. Politica și birocrăția excesivă (fenomenul de tip “red-tape”) restricționează inovația în organizațiile publice care sunt astfel slab stimulate de a devia de la procedurile operaționale standard. În termeni de eficiență, constrângerile bugetare slabe le permit să funcționeze cu pierderi, însă tot constrângerile bugetare le fac pe acestea răspunzătoare în fața politicului. Managementul resurselor umane este guvernat de reglementări și standardizare rezultând o lipsă de flexibilitate în a crea noi locuri de muncă și o lipsă a feedback-ului asupra performanței, precum și o libertate limitată de a realiza ajustările necesare⁴.

Administrația publică și managementul public – diferite abordări

O abordare devenită clasică este cea a managementului științific, care a fost dezvoltată prin lucrările lui Frederick Taylor în aproximativ aceeași perioadă ca și abordarea birocratică clasică a lui Max Weber. Taylorismul se bazează pe patru principii de bază ale managementului științific: promovarea legilor științifice în producție, selecția științifică a angajaților pe baza atributelor fizice, mentale și psihologice, motivarea științifică a angajaților, operarea unei noi diviziuni a muncii prin designul științific al proceselor și fluxurilor de muncă în termeni de eficiență și productivitate⁵.

Cu toate acestea, mediul în care operează în prezent funcționarii publici se schimbă rapid și dramatic. Acest mediu nou necesită noi abordări pentru organizarea și managementul organizațiilor publice. Unele caracteristici ale modelului birocratic par inadecvate pentru a face față schimbărilor noi și anticipate din sectorul public. Astfel, organizațiile publice trebuie să aibă în vedere noile teorii, practici și tehnologii care pot ajuta la creșterea performanței acestora. În același timp, teoreticienii insistă asupra rămânerii la putere a modelului birocratic și evitării blamării acestui model pentru designul slab sau pentru managementul deficitar⁶.

Teoriilor clasice weberiene și tayloriste ale birocrăției care promovau dezumanizarea explicită sau implicită a organizației le-au fost opuse abordările care promovau relațiile umane⁷, validând empiric teoria care afirma că factorii sociali și psihologici determină schimbări în productivitatea muncii angajaților. Schimbările au apărut în termeni de comunicare în cadrul ierarhiei și încurajarea participării angajaților la procesul

decizional, precum și introducerea unor elemente care să crească satisfacția angajaților din punct de vedere social și psihologic⁸.

Abordările contemporane ale teoriei organizației testează empiric ipoteze legate de comportamentul organizațional, structură, schimbare, psihologie⁹. Cele mai relevante astfel de abordări includ abordarea sistemică care face distincția între teoria sistemelor închise și teoria sistemelor deschise (David Easton, 1965), abordarea subsistemelor organizaționale (Daniel Katz și Robert Kahn), abordarea culturii organizaționale care afirmă existența impactului organizației asupra proceselor cognitive și sistemelor de valori ale membrilor săi (Mary Douglas, 1986), abordarea evoluționară (Herbert Kaufman, 1985)¹⁰.

Dihotomia politică-administrație

Diferitele perspective asupra raporturilor dintre politică și administrație includ, printre altele, teoria dihotomiei politică-administrație ai cărei promotori (Woodrow Wilson (1887), Frank Johnson Goodnow (1914), Frederick Taylor (1919), Luther Gulick (1933), Max Weber (1947)), chiar dacă nu au folosit acest termen, au discutat despre absența politicului din administrație și, pe de altă parte, teoria complementarității dintre politică și administrație (Svara 1999). Punctul comun al promotorilor primei abordări constă în dezideratul acestora cu privire la crearea unui corp de funcționari publici, neutri din punct de vedere politic și un sistem de recrutare și promovare bazat pe merit în cadrul unei ierarhii stricte. Autoritatea în cadrul acestui sistem se păstrează prin reguli formale, raționale, care însă nu împiedică schimbarea, cu condiția ca mediul organizațional să facă necesar acest lucru¹¹.

Abordări comparative în studiul organizațiilor

Teoreticienii au identificat existența tendințelor care conduc reforma din sectorul public în direcția unui nou model de organizare publică, numit modelul post-birocratic. Care sunt caracteristicile modelului post-birocratic? Care este legătura dintre acest model și organizațiile cu performanță ridicată? Cum pot fi create aceste organizații cu performanță sporită? Cum poate fi susținută performanța ridicată? Acestea sunt întrebările la care cercetătorii și-au propus să găsească răspuns. Un prim pas poate fi discutarea din perspectivă comparativă a modelelor birocratice și post-birocratice de organizare. Diferențe relevante apar în ceea ce privește politicile și cultura managerială, structura și orientarea spre piață.

Schimbarea de paradigmă se bazează pe argumentul că, în timp ce organizația birocratică pune accentul pe nevoile organizației, pe reguli și proceduri, lipsa consultării, cooperării, menținerea status-quo-ului și orientarea spre proces/proceduri formalizate, organizația post-birocratică este orientată înspre calitatea serviciilor oferite cetățenilor, leadership participativ, asumarea riscurilor, răspundere pentru rezultate nu pentru procesul în sine, inovare și acțiune colectivă a membrilor organizației¹².

În ceea ce privește structura, organizațiile birocratice îmbrățișează o structură centralizată, bazată pe principiul ierarhiei și control central, împărțită pe departamente operaționale, în timp ce orientarea post-birocratică pune accentul pe descentralizarea autorității și a controlului și adoptarea formei non-departamentale, în care serviciile sunt oferite de diverse mecanisme. Modul în care aceste tipuri de organizații abordează piața constituie un alt

element de diferențiere, în care birocrațiile – orientate de buget – acționează în sensul impunerii unui monopol al livrării serviciilor, iar organizațiile post-birocratice intră în competiție cu sectorul privat în domeniul serviciilor oferite cetățenilor, finanțându-și programele pe baza recuperării costurilor¹³.

David Osborne și Ted Gaebler (1992) argumentează pentru crearea unei noi paradigme de “guvernare antreprenorială” prin cercetări care au produs controverse în mediul academic. Printre cele mai importante principii enunțate de către teoreticienii acestei guvernări antreprenoriale amintim următoarele: separarea procesului de luare a deciziilor politice de fazele de implementare a acestor decizii și livrarea serviciilor¹⁴ astfel încât managerii sunt liberi să aleagă alternative la îndemână precum *contracting-out* sau parteneriatele; măsurarea performanței organizațiilor și concentrarea pe rezultate mai degrabă decât pe input-uri; tratarea cetățenilor, beneficiari finali ai serviciilor publice, ca și clienți, prin mijloace specifice marketingului și oferirea de garanții pentru serviciile oferite; descentralizarea guvernării prin trecerea de la principiul superiorității ierarhice la principiul participării și al lucrului în echipă; minimizarea mecanismelor birocratice și a programelor publice prin accentuarea mecanismelor de piață și crearea de instituții noi pe piață pentru umplerea lipsurilor existente¹⁵. Evan M. Berman, James S. Bowman, Jonathan P. West și Montgomery Van Wart (2005) abordează de asemenea în manieră comparativă organizațiile publice tradiționale față de cele inovatoare punând accentul asupra definițiilor diferite date meritului – egalitate în sistemele tradiționale spre deosebire de performanță corelată cu misiunea organizației în sistemele inovatoare –, precum și locului central ocupat de reguli și

proceduri în sistemele tradiționale, respectiv de performanță și rezultate în organizațiile inovatoare¹⁶. Cei patru cercetători compară organizațiile publice tradiționale și pe cele inovatoare prin prisma a patru seturi de valori considerate esențiale pentru analiză: valori la nivel macro, valori cu privire la structură, valori cu privire la muncă și, nu în ultimul rând, valori cu privire la angajat¹⁷.

Michael Barzelay (1992) își bazează analiza pe un studiu de caz al Programului STEP din Minnesota (*Striving Toward Excellence in Performance*). Acesta cere organizațiilor publice trecerea de la paradigma birocratică la paradigma post-birocratică. În special, el cere folosirea de strategii inovative pentru trecerea unei agenții birocratice la stadiul de “agenție pentru clienți”. Trecerea de la paradigma birocratică la paradigma post-birocratică necesită transformări precum trecerea de la monopol la competiție, de la reglementări/control la stimulente, de la o structură centralizată și nedemocratică, la o structură descentralizată și participativă, aplatizarea ierarhiei, îmbogățirea posturilor, centrare asupra inovației și schimbării etc.

David Rosenbloom și Deborah Goldman (1993) au impus studiul comparativ asupra organizațiilor publice prin prisma abordărilor managerială, politică și legală. Fundamentată pe premisa creșterii eficienței și eficacității activității, abordarea managerială promovată de Max Weber (1947), Frederick Taylor, Luther Gulick și Lyndall Urwick (1937)¹⁸ a stat la baza diferitelor mecanisme destinate eficientizării serviciilor publice: managementul operațional, managementul prin obiective, tehnica evaluării și reviziei programului, managementul calității totale, dezvoltarea organizațională¹⁹.

Abordarea politică în studiul organizațiilor publice analizează influența mediilor politice intern și extern asupra organizației publice folosind în acest scop

dimensiuni analitice precum cele de putere, autoritate, reprezentare, pluralism, autonomie, raporturi cu legislativul, descentralizare²⁰. Cea de-a treia abordare discutată de David Rosenbloom și Deborah Goldman este centrată asupra legalității activității organizațiilor publice folosind dimensiuni analitice precum cele de independență sau reglementări constituționale²¹.

O nouă paradigmă...

Existența unei diversități de abordări și teorii în studiul organizațiilor publice, unele dintre acestea prezentate de noi în acest articol, a constituit argumentul principal pentru afirmațiile unor teoreticieni conform cărora disciplina administrației publice se confruntă cu o criză identitară datorată în mare parte nerecunoașterii unei singure paradigme unitare²². Cercetătorii care au avansat această idee s-au bazat pe argumentul conform căruia în studiul administrației publice nu a fost formulată încă întrebarea care să surprindă esența acestei discipline. În urma unei riguroase analize a literaturii, Andy Spears și Rodney Stanley în lucrarea "The Fifth Paradigm of Public Administration? Public Organizational Theory as a Possible Solution To the Perennial Big Questions of Public Administration" propun reșezarea disciplinei administrației publice pe bazele paradigmatic teoriei organizației publice ghidată de o singură întrebare de cercetare care să se adreseze problemei esențiale a randamentului organizațiilor publice. Conform celor doi cercetători, randamentul organizațiilor publice este o combinație de eficiență, eficacitate, echitate, răspundere și înțelegere în doze diferite în funcție de misiunea organizației publice evaluate. Expunerea celor doi cercetători se încheie cu îndemnul la ajungerea la un consens între teoreticieni și cercetători în ceea ce

privește găsirea celor mai bune metode calitative și cantitative de cercetare.

Concluzii

În studiul lor, cercetătorii Andy Spears și Rodney Stanley consideră că ceea ce aceștia consideră a fi o "criză identitară" a disciplinei poate fi înlăturat prin consensul general al cercetătorilor din domeniu cu privire la recunoașterea unei singure paradigme în studiul organizațiilor publice. Preocupările cercetătorilor cu privire la stabilirea identității disciplinei administrației publice s-au materializat în diferite abordări teoretice și empirice. Activitatea de cercetare asupra organizațiilor publice s-a înscris astfel în diferite paradigme, unii cercetători reclamând problema nerecunoașterii unei singure paradigme de către întreaga comunitate științifică. Administrația publică a fost astfel cercetată din perspectiva managementului public, din perspectiva relației cu sfera politică și valorile democrației, sau din perspectiva identificării mecanismelor de creștere a eficienței și eficacității politicilor publice. Mai mult, există și abordări comparative care analizează organizațiile publice în raport cu cele private sau argumentează în favoarea schimbării de paradigmă de la organizațiile tradiționale la cele post-tradiționale și inovative.

Având în vedere existența acestei diversități de abordări teoretice și empirice în studiul organizațiilor publice, nu putem să nu ne adresăm o întrebare, pe cât de simplă la prima vedere, pe atât de complicată în ceea ce privește oferirea unui răspuns acceptabil: în ceea ce privește activitatea organizațiilor publice, cât de mult este management și cât de mult este politică? În acest moment nu putem decât să afirmăm, dacă mai era nevoie, faptul că atât politica, cât și managementul trebuie

privite drept părți esențiale în cercetarea organizațiilor publice.

Note

¹ Mihai PĂUNESCU (coord.), *Management public în România*, Iași: Polirom, 2008, pp. 17-19.

² George A. BOYNE, "Public and Private Management: What's the Difference?", *Journal of Management Studies*, 2002, 39 (1), pp. 97-122.

³ Dennis A. RONDINELLI, "Can public enterprises contribute to development? A critical assessment and alternatives for management improvement", prepared for *United Nations Expert Group Meeting on Reinventing Public Enterprise Management*, October 27-28, 2005, New York.

⁴ Ibidem.

⁵ David ROSENBLOOM, Deborah GOLDMAN, *Public administration: understanding management, politics and law in the public sector*, New York: McGraw-Hill, 1993, pp. 145-146.

⁶ Kenneth KERNAGHAN, Sandford F. BORINS, Brian MARSON, *The New Public Organization*, Institute of Public Administration of Canada, 2000, p. 1.

⁷ Ne referim în principal la teoriile formulate de Amitai Etzioni, Elton Mayo și Fritz Roethlisberger

⁸ David ROSENBLOOM, Deborah GOLDMAN, *op. cit.*, p. 148.

⁹ Ibidem, p. 159.

¹⁰ Ibidem, pp. 159-167.

¹¹ Vezi, în special expunerea cu privire la caracteristicile birocrățiilor din perspectiva lui Max Weber, în Fred A. KRAMER, *Dynamics of public bureaucracy: an introduction to public management*, Cambridge, Mass, Winthrop., 1981, pp. 83-85.

¹² Kenneth KERNAGHAN, Sandford F. BORINS, Brian MARSON, *op. cit.*, p. 18.

¹³ Ibidem, pp. 17-18.

¹⁴ "steering" și "rowing" în original.

¹⁵ Kenneth KERNAGHAN, Sandford F. BORINS, Brian MARSON, *op. cit.*, pp. 17-18.

¹⁶ Evan M. Berman, James S. Bowman, Jonathan P. West, Montgomery Van Wart, *Human Resource Management in Public Service: Paradoxes, Processes, and Problems*, SAGE, 2005, p. 30.

¹⁷ Ibidem, p. 10.

¹⁸ David ROSENBLOOM, Deborah GOLDMAN, *op. cit.*, p. 167.

¹⁹ Ibidem, pp. 172-175.

²⁰ Ibidem, pp. 176-180.

²¹ Ibidem, pp. 183-186.

²² Andy SPEARS, Rodney STANLEY, *The Fifth Paradigm of Public Administration? Public Organizational Theory as a Possible Solution To the Perennial Big Questions of Public Administration*, sursa: http://www.angelfire.com/tn3/rstanley/Publications/Fifth_Paradigm.PDF.

Bibliografie:

BARZELAY, Michael, *Breaking through Bureaucracy. A New Vision for Managing in Government*, University of California Press, 1992.

BERMAN, Evan M., James S. BOWMAN, Jonathan P. WEST, Montgomery Van WART, *Human Resource Management in Public Service: Paradoxes, Processes, and Problems*, SAGE, 2005.

KERNAGHAN, Kenneth, Sandford F. BORINSs, Brian MARSON, *The New Public Organization*, Institute of Public Administration of Canada, 2000.

KRAMER, Fred A., *Dynamics of public bureaucracy: an introduction to public management*, Cambridge, Mass, Winthrop., 1981.

RAINEY, Hal G., Robert W. BACKOFF, Charles H. LEVINE, "Comparing Public and Private Organizations", in *Public Administration Review*, Vol. 36, No. 2,

March/April 1976.

<http://www.jstor.org/pss/975145>

ROSENBLOOM, David H., Deborah D. GOLDMAN, *Public administration: understanding management, politics and law in the public sector*, New York: McGraw-Hill, 1993.

SPEARS, Andy, Rodney STANLEY, *The Fifth Paradigm of Public Administration? Public Organizational Theory as a Possible Solution To the Perennial Big Questions of Public Administration*, sursa: http://www.angelfire.com/tn3/rstanley/Publications/Fifth_Paradigm.PDF

Asociația – persoană juridică de drept privat în legislația românească

Irina Olivia POPESCU

Abstract: *The creation, organization and functioning of the association, as legal subject are regulated by Law no. 26/2000. According to this legal document the association is the legal subject consisting of at least three persons who give their consent in order to affect their knowledge, material contribution and work, in order to realize a public interest activity. The association becomes a legal person when it is subscribed in the Registry of associations and foundations, kept by the Court which has legal jurisdiction according to the headquarters of the association. The functioning of the association is realized through its organs, the General Assembly, the Conducting Committee and the Controller. The association can be declared as a public good association if it fulfills some special conditions.*

Keywords: *association, legal personality, constitutive act, statute, public good.*

Actul normativ aplicabil în materie de asociații și fundații este Ordonanța Guvernului nr. 26/2000¹. Potrivit dispozițiilor art. 86 din actul normativ menționat, intrarea în vigoare a Ordonanței coincide cu momentul abrogării Legii nr. 21/1924² care reglementa persoanele juridice³. Potrivit art. 4 din O.G. nr. 26/2000, asociația reprezintă subiectul de drept constituit din trei sau mai multe persoane care, pe baza unei înțelegeri, pun în comun și fără drept de restituire contribuția materială, cunoștințele sau aportul lor în muncă pentru realizarea unor activități în interes general, comunitar, sau, după caz, în interesul lor, personal nepatrimonial.

Ca atare, se consacră în debutul ordonanței, exercitarea dreptului constituțional de liberă și deplină asociere. Scopul

declarat al asociațiilor îl reprezintă realizarea unor interese generale, locale sau de grup. Realizarea acestui scop prevăzut în actul constitutiv presupune asigurarea mijloacelor materiale corespunzătoare. În acest scop, textul legal permite *accederea la resursele materiale proprii, precum și la cele publice... prin crearea și instituirea unui parteneriat activ între acestea și autoritățile publice centrale sau locale*⁴.

Ordonanța Guvernului nr. 26/2000 a fost modificată prin Ordonanța Guvernului nr. 37/2003, fiind amendate următoarele articole⁵:

- art. 1 care face referire la explicarea termenilor *interes general* și *interes comunitar*;
- art. 6 privind utilizarea denumirilor;

- art. 7 referitor la avizarea înființării viitoarelor organizații de către organele de specialitate ale administrației publice centrale;
- capitolul VI al Ordonanței Guvernului nr. 26/2000, introdus prin Ordonanța Guvernului nr. 37/2003, prevede modificările și completările aduse procedurii de declarare a utilității publice.

Dobândirea personalității juridice a asociației coincide cu momentul înscrierii asociației în Registrul asociațiilor și fundațiilor ținut la grefa judecătorească în a cărei circumscripție teritorială își are sediul asociația.

Potrivit art. 6 alin. 1 pentru dobândirea personalității juridice, asociații încheie actul constitutiv⁶ și statutul asociației⁷, în formă autentică, sub sancțiunea nulității absolute.

Actul constitutiv și statutul sunt supuse controlului instanței de judecată. Astfel, oricare dintre asociați, în baza împuternicirii din partea asociației, împuternicire care trebuie menționată în Actul Constitutiv, poate formula cerere de înscriere asociației în Registrul Asociațiilor și Fundațiilor. Cererea de înscriere trebuie să fie însoțită de actul constitutiv, statutul asociației și actele doveditoare ale sediului și patrimoniului inițial. Conform, ordonanței care reglementează regimul asociațiilor, verificarea legalității asociației se realizează în termen de trei zile de la depunerea cererii de înscriere și a documentelor arătate mai sus. Instanța de judecată dispune, prin încheiere, înscrierea asociației în Registrul asociațiilor și fundațiilor⁸.

Referitor la aplicabilitatea principiului publicității ședinței de judecată în ceea ce privește înscrierea asociației în Registrul asociațiilor și fundațiilor, se poate observa că textul de lege aplicabil în materie nu face nici o precizare. Ca atare, având în vedere regula publicității ședințelor de judecată⁹ și adagiul roman potrivit căruia excepțiile sunt de strictă interpretare și apli-

care¹⁰ reiese faptul că ședința de judecată este publică.

Referitor la dispozițiile art. 9 alin. 1 din actului normativ menționat trebuie observat că acest text de lege cuprinde numai *reglementări referitoare la o fază intermediară, prealabilă pronunțării asupra fondului cauzei, stabilind expres și limitativ o derogare de la principiul constituțional al publicității numai pentru citarea reprezentantului asociației în scopul de a i se pune în vedere să remedieze neregularitățile constatate până la termenul de judecată viitor care se va stabili*¹¹. În concluzie, neavând un text legal în baza căruia să extindem aplicabilitatea acestor dispoziții și în situația înscrierii asociației, prevederile acestui articol nu se pot extinde prin analogie și la alte situații.

În același sens pot fi invocate și dispozițiile art. 10 alin. 1 și alin. 2 al Ordonanței Guvernului nr. 26/2000, care prevăd procedura de urmat la termenul fixat în scopul acordării posibilității de remediere a neregularităților constatate arătând că la termenul fixat, în situația în care instanța de judecată constată că neregularitățile sunt înlăturate, instanța va lua act de aceasta prin încheiere, iar în situația contrară instanța de judecată va respinge cererea prin încheiere motivată¹².

Cu toate că textele menționate privesc numai cererea de înscriere a asociației, în vederea dobândirii personalității juridice, dispozițiile vor fi aplicabile și în ceea ce privește cererile de modificare a statutului și/sau a actului constitutiv al asociației - persoană juridică, în baza prevederilor art. 33 alin. 1 al Ordonanței Guvernului nr. 26/2000, care fac trimitere expresă la art. 8 - 12¹³.

Există posibilitatea ca verificarea legalității actului constitutiv și a statutului să se facă de judecător fără citarea petiționarului¹⁴. Așa cum am mai subliniat, în situația în care ar exista neregularități, instanța

de judecată la expirarea termenului prevăzut de art. 8 alin. 2, va cita, în camera de consiliu, pe reprezentantul asociației, punându-i în vedere în scris, să remedieze neregularitățile constatate până la termenul următor. Acest termen nu va putea fi mai mare de o săptămână, în conformitate cu dispozițiile art. 9 alin. 1¹⁵.

Încheierile prevăzute de art. 10 alin. 1 se vor pronunța în cel mult 24 de ore de la închiderea dezbaterilor și se vor redacta în termen de cel mult 48 de ore de la pronunțare¹⁶.

În conformitate cu dispozițiile art. 13, asociația își poate constitui filiale, ca structuri teritoriale, cu un număr minim de 3 membri, cu organe de conducere proprii și un patrimoniu distinct de cel al asociației sau sucursale, ca structuri teritoriale fără personalitate juridică.

Funcționarea asociației se realizează prin intermediul organelor acesteia: adunarea generală; consiliul director și cenzorul sau, după caz, comisia de cenzori. Adunarea generală este organul de conducere, alcătuit din totalitatea asociațiilor.

Consiliul director asigură punerea în executare a hotărârilor adunării generale. El poate fi alcătuit și din persoane din afara asociației, în limita a cel mult o pătrime din componența sa.

Recunoașterea utilității publice a asociației

O asociație poate fi recunoscută ca fiind de utilitate publică, cu îndeplinirea următoarelor condiții speciale¹⁷.

Printre aceste condiții se numără: a) activitatea asociației trebuie să se desfășoare în interes general sau al unor colectivități; b) asociația trebuie să funcționeze de cel puțin 3 ani; c) persoana juridică interesată trebuie să prezinte un raport de activitate din care să rezulte desfășurarea unei activități anterioare semnificative, prin derularea unor programe ori proiecte

specifice scopului său; d) valoarea activului patrimonial pe fiecare dintre cei 3 ani anteriori în parte să fie cel puțin egală cu valoarea patrimoniului inițial.

Ca urmare a recunoașterii utilității publice asociația dobândește *dreptul de a i se atribui în folosință gratuită bunurile proprietate publică și dreptul de a menționa în toate documentele pe care le întocmește că asociația este recunoscută ca fiind de utilitate publică*.

Dizolvarea și lichidarea asociației¹⁸

Potrivit art. 54 asociația se dizolvă: de drept; prin hotărârea instanței de judecată sau prin hotărârea adunării generale.

Dizolvarea de drept a asociației intervine într-una dintre următoarele situații: împlinirea duratei pentru care a fost constituită; realizarea sau, după caz, imposibilitatea realizării scopului pentru care a fost constituită, dacă în termen de 3 luni de la constatarea unui astfel de fapt nu se produce schimbarea acestui scop; imposibilitatea constituirii adunării generale sau a consiliului director în conformitate cu statutul asociației, dacă această situație durează mai mult de un an de la data la care, potrivit statutului, adunarea generală sau, după caz, consiliul director trebuia să se constituie; reducerea numărului de asociați sub limita fixată de lege, dacă acesta nu a fost complinit timp de 3 luni.

În ceea ce privește dizolvarea, prin hotărâre judecătorească, aceasta se poate realiza la cererea oricărei persoane interesate atunci când: scopul sau activitatea asociației a devenit ilicită sau contrară ordinii publice; realizarea scopului este urmărită prin mijloace ilicite sau contrare ordinii publice; când asociația urmărește un alt scop decât cel pentru care s-a constituit; când asociația a devenit insolubilă;

Așa cum am arătat, asociația se poate dizolva și prin hotărârea adunării generale. Hotărârea adunării generale prin care s-a

decis dizolvarea se depune în termen de 15 zile de la data ședinței de dizolvare, la judecătoria în a cărei circumscripție teritorială își are sediul asociația, pentru a fi înscrisă în Registrul asociațiilor și fundațiilor.

Note

¹ Publicată în Monitorul Oficial al României nr. 39 din 31 ianuarie 2000

² Publicată în Monitorul Oficial al României nr. 27 din 6 februarie 1924

³ Potrivit Legii nr. 24/1924 „Asociațiunile și fundațiunile, fără scop lucrativ sau patrimonial, create și organizate de particulari, nu pot dobândi personalitatea juridică decât în condițiunile legii de față”.

⁴ N. Săndulescu, *Unele implicații ale modificării și completării Ordonanței Guvernului nr. 26/2000 cu privire la asociații și fundații prin Ordonanța Guvernului nr. 37/2003*, Revista Dreptul nr. 3/2004, p. 45 - 50

⁵ *Ibidem*.

⁶ Conform art. 6 alin. 2 „Actul constitutiv cuprinde, sub sancțiunea nulității absolute:

- a) datele de identificare a asociațiilor: numele sau denumirea și, după caz, domiciliul sau sediul acestora;
- b) exprimarea voinței de asociere și a scopului propus;
- c) denumirea asociației;
- d) sediul asociației;
- e) durata de funcționare a asociației – pe termen determinat, cu indicarea expresă a termenului sau, după caz, pe termen nedeterminat;
- f) patrimoniul inițial al asociației; activul patrimonial, în valoare de cel puțin dublul salariului minim brut pe economie, la data constituirii asociației, este alcătuit din aportul în natură și/sau în bani al asociațiilor;
- g) componența nominală a celor dintâi organe de conducere, administrare și control ale asociației;
- h) persoana sau persoanele împuternicite să desfășoare procedura de dobândire a personalității juridice;
- i) semnăturile asociațiilor”.

⁷ Potrivit art. 6 alin. 3: „Statutul cuprinde, sub sancțiunea nulității absolute:

- a) elementele prevăzute la alin. (2), cu excepția celor de la lit. g) și h);
- b) explicitarea scopului și a obiectivelor asociației;
- c) modul de dobândire și de pierdere a calității de asociat;
- d) drepturile și obligațiile asociațiilor;
- e) categoriile de resurse patrimoniale ale asociației;
- f) atribuțiile organelor de conducere, administrare și control ale asociației;
- g) destinația bunurilor, în cazul dizolvării asociației, cu respectarea dispozițiilor art. 60”.

⁸ A se vedea art. 8 alin. 2 din OG nr. 26/2000

⁹ Această regulă rezultă din textul art. 127 al Constituției României, republicată la 31 octombrie 2003 potrivit căruia ședințele de judecată sunt publice, afară de cazurile prevăzute de lege.

¹⁰ În limba latină: *exceptio est strictissimae interpretationis*

¹¹ G.C. Frențiu, *Publicitatea ședinței de judecată în cauzele privind înscrierea asociației în registrul asociațiilor și fundațiilor sau modificarea actului constitutiv ori a statutului asociației*, Revista Dreptul nr. 5/2004, p. 139 – 141.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*

¹⁴ C. N. Popa, *Observații în legătură cu aplicarea Ordonanței Guvernului nr. 26/2000 privind asociațiile și fundațiile*, Revista Dreptul nr. 10/2001, p. 59 – 73.

¹⁵ R. Dimitriu, *Discuții în legătură cu Ordonanța Guvernului nr. 26/2000 cu privire la asociații și fundații*, în Revista Dreptul nr. 5/2000, p. 3 – 24.

¹⁶ A se vedea *Regulamentul privind organizarea Registrului asociațiilor și fundațiilor și Registrul național al persoanelor juridice fără scop patrimonial*, aprobat prin *Ordinul ministrului justiției nr. 954/B/C/2000 și publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 214 din 16 mai 2000*.

¹⁷ C. Bârsan, *Drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. Hamangiu, București, 2007, p. 124.

¹⁸ *A se vedea Decizia Civilă nr. 1436 din 1 noiembrie 2002, Curtea de Apel București, Secția a VI-a comercială, potrivit căreia „Societatea își păstrează personalitatea juridică dacă nu a fost parcursă faza lichidării, întrucât dizolvarea presupune o nouă fază a existenței societății, respectiv cea în care se pune capăt activității sale normale”.*

Noțiunea, caracterele sezinii și categoriile de moștenitori sezinari

Adela PĂTRAȘCU

Abstract: *Legal heirs who enjoy the benefit of the seisin are descendants and ascendants of the deceased, regardless the nature of their relation to the deceased. The new Civil Code provided that the heirs enjoying the seisin are the surviving spouse, privileged descendants and ascendants, and in their absence, the privileged collaterals. It is noted that the New Civil Code grants seisin particularly to the forced heirs, and in their absence, the seisin is granted to the privileged collaterals, as the deceased's closest persons. Next we presented the legal characteristics of the seisin and its effects. The main effects relate both to the real possession by the heirs enjoying the seisin for all the goods of the succession, and the exercise of rights and actions of the property acquired by inheritance.*

Keywords: *seisin, succession, heir, possession, title to inheritance.*

1. Noțiunea de sezină

Din momentul deschiderii succesiunii, drepturile succesoriale se transmit asupra moștenitorilor defunctului, indiferent de categoria din care aceștia fac parte. În ceea ce privește exercițiul drepturilor succesoriale, trebuie să distingem între trei categorii de moștenitori:

- a) moștenitorii sezinari, care se bucură de posesiunea de drept a moștenirii (art. 653 C. civ.);
- b) moștenitorii nesezinari, care trebuie să ceară notarului punerea lor în posesie, prin eliberarea unui certificat de moștenitor;
- c) legatarii care trebuie să ceară predarea sau plata legatului.

Conform art. 653 C. civ. “descendenții și ascendenții au de drept posesiunea succesiunii din momentul morții defunctului.

Ceialți moștenitori intră în posesiunea succesiunii cu permisiunea justiției”.

Termenul “posesiune” folosit în acest text de lege diferă ca înțeles față de cel din art. 1846 C. civ., care definește posesiunea cerută de lege pentru a putea uzucapa, deoarece sezină, desemnată ca “posesiunea de drept a succesiunii” nu presupune existența celor două elemente constitutive ale posesiei *corpus* (stăpânirea de fapt) și *animus sibi habendi* (intenția de a stăpâni bunurile pentru sine). Astfel, moștenitorul care se bucură de sezină poate exercita acțiunile succesoriale chiar dacă nu stăpânește în fapt bunurile moștenirii¹.

De asemenea, sezină nu presupune dreptul de proprietate asupra bunurilor

successorale, deoarece ea se poate întinde și asupra unor bunuri care nu sunt proprietatea sezinarului, iar, pe de altă parte, proprietarul unor bunuri successorale poate să nu aibă sezină. De exemplu, în cazul unui legat cu titlu particular, proprietatea acestui bun aparține, de la deschiderea succesiunii, legatarului care nu are sezină, iar sezina este atribuită de lege moștenitorului în linie dreaptă, deși acesta nu este proprietarul bunului care face obiectul legatului.

După cum am amintit, sezina nu se confundă cu transmisiunea drepturilor successorale, care operează din momentul deschiderii succesiunii, indiferent dacă moștenitorii au sau nu sezină. Prin urmare, posesiunea exercitată de moștenitorul nesezinar asupra unor bunuri successorale este legitimă chiar dacă acesta nu a fost trimis în posesie, deoarece transmisiunea drepturilor conferite moștenitorului respectiv în temeiul vocației sale ereditare a operat din momentul deschiderii succesiunii².

În concluzie putem defini sezina ca fiind beneficiul conferit de lege unor categorii de moștenitori legali ai defunctului care pot intra singuri în stăpânirea bunurilor succesiunii și pot exercita drepturile și acțiunile dobândite de la defunct, fără ca în prealabil, să fie necesară verificarea și atestarea calității de moștenitor pe cale notarială sau judecătorească,

2. Moștenitorii sezinari

În conformitate cu art. 653 alin. 1, moștenitorii legali care se bucură de beneficiul sezinei sunt rudele în linie dreaptă ale defunctului, adică descendenții și ascendenții defunctului, indiferent de gradul de rudenie sau de clasa de moștenitori legali din care fac parte, și indiferent dacă sunt sau nu moștenitori rezervatari.

În ceea ce privește rudenția, aceasta poate să rezulte din căsătorie, din afara căsătoriei sau din adopție.

Se observă că sezina este acordată descendenților ordinari ai defunctului, de exemplu, deși aceștia fac parte din clasa a III-a de moștenitori legali și nu sunt rezervatari, pe când acest beneficiu nu este acordat colateralilor privilegiați, care fac parte din clasa a IV-a de moștenitori legali și nici soțului supraviețuitor care este moștenitor rezervatar și vine la moștenire în concurs cu oricare dintre clasele de moștenitori legali.

De lege ferenda, considerăm că soțului supraviețuitor trebuie să i se acorde neapărat calitatea de moștenitor sezinar.

Noul Cod civil a prevăzut că moștenitorii care se bucură de sezină sunt soțul supraviețuitor, descendenții și ascendenții privilegiați, iar în lipsa acestora, colateralii privilegiați (art. 1126 din Noul Cod civil).

Se observă astfel că Noul Cod civil acordă sezina cu precădere moștenitorilor rezervatari, iar, în lipsa acestora, sezina este acordată colateralilor privilegiați, ca fiind persoanele cele mai apropiate defunctului (din punct de vedere al rudeniei). Includerea soțului supraviețuitor printre moștenitorii care se bucură de sezină ni se pare o idee salutară deoarece, de cele mai multe ori, soțul supraviețuitor este cel care rămâne în casa și gospodăria în care a locuit împreună cu defunctul, și de cele mai multe ori exercită în fapt posesia moștenirii și administrarea bunurilor succesiunii până când acestea sunt împărțite celorlalți moștenitori.

Codul civil în vigoare nu prevede un drept de rezervă pentru soțul supraviețuitor, acest lucru fiind stipulat prin Legea nr.319/1944, care nu a conferit soțului supraviețuitor și sezina asupra moștenirii. De aceea, considerăm că Noul Cod civil procedează corect în ceea ce privește includerea soțului supraviețuitor printre moștenitorii sezinari.

În ceea ce privește ascendenții, Codul civil în vigoare îi consideră moștenitori sezinari pe ascendenți, indiferent de gradul de rudenie în care se află cu defunctul.

Noul Cod civil limitează categoria ascendenților care se bucură de sezină la ascendenții privilegiați (adică acei ascendenți care beneficiază și de rezerva succesorală).

Suntem de asemenea de acord și cu limitarea acordării sezinei la ascendenții privilegiați, și, de asemenea, cu acordarea sezinei colateralilor privilegiați și în cazul în care nu există soț supraviețuitor, descendenți și ascendenți privilegiați, deoarece sunt rudele cele mai apropiate defunctului care pot administra patrimoniul acestuia până la împărțirea moștenirii între diversele categorii de moștenitori.

Calitatea de moștenitor sezinar va fi recunoscută numai acelor moștenitori care au vocație succesorală concretă la moștenire, în sensul că vor beneficia de sezină numai acei moștenitori care doresc și pot să vină la moștenire, nefiind renunțatori sau nevrednici, și care nu sunt îndepărtați de la succesiune, prin prezența unor moștenitori dintr-o clasă mai apropiată sau un grad mai apropiat de defunct.

În cazul în care moștenitorul rezervatar este exheredat, acesta păstrează calitatea de moștenitor sezinar, deoarece culege rezerva succesorală în calitate de moștenitor legal. Dacă, însă, defunctul a înlăturat de la moștenire prin voința sa, anumiți moștenitori nerezervatari (de exemplu, ascendenții ordinari) aceștia pierd și beneficiul sezinei.

Regulile care guvernează instituția sezinei sunt imperative astfel că, defunctul nu poate retrage sau acorda beneficiu altor categorii de moștenitori decât cele prevăzute de lege, și nici nu poate modifica efectele sezinei, după voința sa.

În conformitate cu art. 911 C. civ., testatorul poate acorda sezina temporară unui executor testamentar, cu condiția ca acesta să nu depășească o perioadă mai mare de un an de la deschiderea succesiunii. Sezina executorului testamentar diferă însă de sezina de care beneficiază ru-

dele în linie dreaptă ale defunctului, deoarece aceștia nu au numai posesia dar și proprietatea bunurilor imobile și mobile care aparțin succesiunii, pe când executorul testamentar are numai posesiunea bunurilor mobile ce aparțin moștenirii.

Executorul testamentar nu are însă o veritabilă "posesiune" asupra bunurilor mobile cuprinse în legate, ci doar o detenție precară deoarece bunurile sunt deținute în numele moștenitorilor care sunt adevărații posesori și proprietari. Executorul testamentar nu este decât un sechestr³, care pe baza unui mandat⁴ din partea testatorului, este împuternicit să asigure executarea dispozițiilor testamentare.

Pe de altă parte sezina executorului testamentar nu exclude beneficiul sezinei ce aparține moștenitorilor sezinari⁵. Astfel, în ceea ce privește bunurile mobile, cele două sezine pot coexista, având însă un conținut diferit, în limitele prevăzute de testament.

Sezina executorului testamentar prezintă următoarele aspecte specifice⁶:

- a) își are temeiul în voința testatorului, neavându-și izvoarele în lege. Astfel, testatorul este liber să instituie sau nu un executor testamentar asupra moștenirii sale, în scopul de a asigura îndeplinirea în bune condiții a execuției testamentare;
- b) conferă executorului testamentar numai o detenție precară a bunurilor la care se referă, spre deosebire de posesia adevărată pe care o au adevărații moștenitori sezinari;
- c) detenția pe care o implică privește numai bunurile mobile;
- d) are durată maximă de un an de la decesul testatorului sau de la data când executorul testamentar poate să-și exercite efectiv atribuțiile. Durata fixată poate fi redusă de către moștenitorii sezinari, prin oferirea sumelor necesare plății legatelor sau prin plata acestora;

- e) în baza sezinei de care beneficiază, executorul testamentar are dreptul de a urmări pe debitorii moștenirii, putând primi plăți și elibera chitanțe, fără ca la rândul său să poată fi urmărit de creditorii succesiunii, și fără a putea să-i plătească pe aceștia fără consimțământul moștenitorilor.

Executorii testamentari sunt niște mandatarilor de o natură particulară, deoarece, în dreptul comun, mandatul încetează după moartea mandantului, pe când în cazul executorului testamentar, mandatul lui începe exact în momentul morții testatorului, odată cu deschiderea succesiunii⁷.

3. Caracterele sezinei

În ceea ce privește natura juridică a sezinei aceasta prezintă următoarele caractere: caracterul individual, caracterul succesiv, caracterul divizibil și caracterul imperativ⁸.

a) Caracterul individual

Acest caracter rezultă chiar din Cutuma Parisului care, prin art. 318, atribuia sezina, în mod individual, succesibilului celui mai apropiat chemat să moștenească (sau *hair plus proche*)⁹.

Art. 653 C. civ. român atribuia sezina descendenților și ascendenților defunctului, indiferent de clasa de moștenitori din care aceștia fac parte sau de gradul lor de rudenie în raport cu defunctul, dar cu condiția de a nu fi nevrednici sau renunțatori și de a nu fi înlăturați de la moștenire de rude dintr-o clasă mai apropiată sau de un grad mai apropiat cu defunctul.

b) Caracterul succesiv

Dacă moștenitorul sezinar renunță la moștenire sau este îndepărtat ca fiind nevrednic, el devine străin de succesiune astfel încât pierde și beneficiul sezinei, iar moștenirea va fi culeasă, în condițiile legii, de succesibilul în linie dreaptă următor

care va dobândi, în mod retroactiv, de la data deschiderii succesiunii, atât moștenirea cât și sezina.

Sezina are, prin urmare, un caracter succesiv și operează cu efect retroactiv, deoarece descendentul sau ascendentul chemat în primul rând la moștenire are sezina actuală, iar moștenitorii în linie dreaptă următori au o sezină virtuală, care se va consolida prin renunțarea sau îndepărtarea ca nevrednic a celui dintâi.

Dacă moștenitorul sezinar care a renunțat la noștenire, revine în termenul de prescripție de 6 luni de zile, asupra renunțării sale, el redobândește dreptul de a culege moștenirea și, bineînțeles, și calitatea de moștenitor, cu condiția ca, în acest timp, moștenirea să nu fi fost acceptată de alți succesibili. Prin urmare, legea "atribuie moștenitorilor următori sezina numai sub condiția rezolutorie a revenirii moștenitorului preferabil în rang asupra renunțării sale"¹⁰. Astfel, moștenitorii în grad subsecvent care sunt rude în linie dreaptă cu defunctul nu vor trebui să ceară punerea în posesie, deoarece aceasta este prevăzută de lege doar pentru celelalte categorii de moștenitori.

Noul Cod civil a modificat termenul de opțiune succesorală de la 6 luni la 1 an de la data deschiderii succesiunii (art. 1103 din Noul Cod civil). Considerăm că termenul de 1 an pentru exercitarea dreptului de opțiune succesorală este prea mare și că cel prevăzut de Codul civil în vigoare, de 6 luni de zile este suficient pentru ca moștenitorii defunctului să poată opta dacă acceptă sau nu moștenirea. Păstrarea termenului de opțiune succesorală de 6 luni de zile prezintă interes și din punct de vedere economic, deoarece bunurile moștenirii pot intra mai repede în patrimoniul moștenitorilor care acceptă moștenirea, astfel încât ele pot fi gestionate mai bine din punct de vedere economic.

c) Caracterul divizibil

În cazul în care sunt mai mulți moștenitori sezinari se pune problema dacă aceștia pot exercita, fiecare în parte, drepturile și acțiunile defunctului pentru întreaga succesiune sau numai pentru partea de moștenire care i se cuvine fiecăruia.

În acest sens, în literatura franceză de specialitate¹¹ s-a susținut faptul că sezina are un caracter indivizibil, oricare dintre moștenitorii sezinari putând exercita toate drepturile sau acțiunile moștenirii (acțiunea în revendicare, acțiunea în anularea unui contract încheiat de defunct etc.).

Împărțim opinia¹² conform căreia sezina are un caracter divizibil, deoarece creanțele din activul și pasivul succesoral se divid de drept între moștenitorii universalii și cu titlu universal de la data deschiderii succesiunii moștenirii, proporțional cu partea ereditară (art. 1060 C. civ.) din moment ce fiecare comoștenitor nu va putea fi urmărit de către creditorii succesiunii decât pentru partea sa, urmează că acesta, la rândul său, nu poate urmări pe debitorii succesiunii decât pentru partea de moștenire ce i se cuvine.

d) Caracterul imperativ

Normele care reglementează instituția sezinii au un caracter imperativ, astfel încât, testatorul nu poate modifica, prin voința sa, modul de atribuire al sezinii sau efectele pe care aceasta le produce. Testatorul poate dispune numai în condițiile și în limitele legii, deci numai în limitele cotității disponibile.

4. Efectele sezinii

Principalele efecte ale sezinii privesc atât stăpânirea de fapt de către moștenitorii sezinari a tuturor bunurilor succesiunii, cât și exercițiul drepturilor și acțiunilor patrimoniale dobândite prin moștenire.

a) În ceea ce privește bunurile ce aparțin succesiunii, moștenitorul sezinari poate

intra în stăpânirea de fapt și administrarea tuturor acestor bunuri, fie ele mobile sau imobile, fără a fi necesară îndeplinirea unei formalități prealabile.

Moștenitorii sezinari au dreptul și chiar obligația¹³ de a stăpâni și administra patrimoniul succesoral, înainte de obținerea certificatului de moștenitor, putând percepe fructele naturale și civile încă din momentul deschiderii succesiunii¹⁴.

Există situații în care, moștenitorii, chiar și sezinari, trebuie să facă dovada drepturilor successorale. Astfel, în cazul depunerii bănești la CEC sau la alte unități bancare și atunci când titularul libretului nu a prevăzut clauza testamentară, moștenitorul trebuie să dovedească drepturile successorale cu certificatul de moștenitor eliberat de notarul public în cadrul procedurii successorale notariale sau după soluționarea neînțelegerilor pe cale judecătorească printr-o hotărâre definitivă și irevocabilă¹⁵.

Având în vedere faptul că transmiterea dreptului succesoral are loc din momentul deschiderii succesiunii, stăpânirea în fapt și pentru sine, de către un moștenitor nesezinari a anumitor bunuri din patrimoniul succesoral este legitimă, chiar dacă moștenitorul nesezinari nu a fost încă trimis în posesie. Practica judiciară a decis în acest sens că moștenitorul sezinari nu se poate prevala de sezină pentru a tulbura posesia moștenitorului nesezinari, care se poate apăra pe calea acțiunilor posesorii¹⁶ (art. 674 C. proc. civ.).

Moștenitorii sezinari nu vor fi în drept să pretindă posesia de fapt asupra unui bun succesoral, posedat de alte persoane cu care se află în indiviziune¹⁷.

b) În ceea ce privește drepturile și acțiunile patrimoniale dobândite prin moștenire, moștenitorul sezinari le poate

exercita din momentul deschiderii succesiunii. Astfel, acesta va putea exercita toate acțiunile patrimoniale ale defunctului (de exemplu, acțiunea în revendicare, acțiunea pentru repararea unui prejudiciu cauzat defunctului printr-un fapt ilicit etc.) și se va putea apăra, în calitate de pârât, față de terții care au intentat împotriva lui acțiunea pe care o aveau contra defunctului¹⁸.

În literatura de specialitate s-a exprimat și opinia¹⁹ conform căreia creditorii succesiunii nu pot urmări pe moștenitorii nesezinari decât după trimiterea acestora în posesie, până atunci ei putând urmări doar pe moștenitorii sezinari. Această opinie a fost însă combătută în literatura de specialitate întrucât plata obligațiilor succesoriale nu reprezintă o consecință a sezei ci a transmiterii pasivului succesoral, care se divide de drept între moștenitori de la data deschiderii succesiunii²⁰.

Astfel, moștenitorul sezinar va putea fi urmărit de către creditorii moștenirii ca pârât²¹, fără atestarea prealabilă a calității de moștenitor.

De asemenea, un efect al sezei este faptul că moștenitorul sezinar va putea să exercite acțiunile posesorii și petitorii chiar dacă nu a posedat nici un moment bunul care face obiectul acestei acțiuni²², acesta fiind, de altfel, efectul cel mai caracteristic al sezei²³.

Spre deosebire de moștenitorii sezinari, moștenitorii nesezinari nu vor avea dreptul de a exercita drepturile și acțiunile patrimoniale ce au aparținut defunctului decât după o verificare prealabilă a chemării lor la succesiune și a calității lor succesoriale, control care are menirea de a proteja atât drepturile altor succesori care ar avea calitate succesorală preferabilă, cât și interesele unor terți care au avut ra-

porturi juridice cu defunctul și care au interesul de a se stabili calitatea succesoriilor²⁴.

Note

¹ M. Eliescu, *Transmisiunea și împărțea moștenirii în dreptul Republicii Socialiste România*, Editura Academiei, București, 1966, p. 60. În practica judiciară s-a decis că moștenitorul sezinar are această calitate chiar dacă nu stăpânește, în fapt, bunurile succesoriale, acestea fiind posedate de persoane care nu sunt moștenitori sezinari sau care nu au de loc calitatea de moștenitori. Vezi T.J. Cluj, dec. civ. nr. 49/1978, în RRD, nr. 8/1978, p. 66; D. Chirică, *Drept civil. Succesiuni*, Editura Lumina Lex, București, 1996, p. 259; Fr. Deak, *Tratat de drept succesoral*, Editura Actami, București, 1999, p. 524.

² M. B. Cantacuzino, *Elementele dreptului civil*, București, Editura Cartea Românească, 1921, p. 249.

³ C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil român*, vol III, Editura ALL, București, 1998, p. 611, nr. 1463.

⁴ M. Popa, *Drept civil. Succesiuni*, Editura Oscar Print, București, 1995, p. 116.

⁵ Cas. I, dec. nr. 354/1980, în C. civ. adm., vol. II, Editura All Beck, București, 1999, p. 341.

⁶ M. Duțu, *Dicționar de drept privat*, ediția a II-a, Editura Mondan, București, p. 699.

⁷ C. Apel București, III, 86, febr., 13/88, Dr. 21/88, în C. Hamangiu, N. Georgean, *Codul civil adnotat*, vol II, Editura All Beck, București, 1999, p. 357-358.

⁸ Vezi M. Eliescu, *op. cit.*, p. 62-64.

⁹ *Cutuma din Paris*, art. 318: "le mart sainsit le vif sau hair le plus proche et habile à succeder".

¹⁰ M. Eliescu, *op. cit.*, p. 63.

¹¹ Henri și Leon Mazeaud, Jean Mazeaud, *Leçons de droit civil*, vol. IV, Paris, 1963, p. 917 M. Grimaldi, *Droit civil. Succession*, troisième édition, Litec, Paris, 1995, p. 389-399.

¹² M. Eliescu, *op. cit.*, p. 63-64; Fr. Deak, *op. cit.*, p. 527.

¹³ D. Alexandresco, *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român*, vol. III, partea a II-a, București, 1912, p. 59.

¹⁴ M. Grimaldi, *op. cit.*, p. 399-402.

¹⁵ Tot astfel se va întâmpla și în cazul păstrării bunurilor mobile în casete de siguranță bancare

închiriate potrivit art. 8 din Legea bancară nr. 58/1998.

¹⁶ T.J. Hunedoara, dec. nr. 138/1971, în RRD nr. 7/1971, p. 153. Într-o acțiune în tulburarea posesiei intentată de legatarul universal deținător al bunurilor succesoriale (în speță soția supraviețuitoare) moștenitorul rezervatar care nu a atacat testamentul (în speță copilul înfiat) nu va putea invoca efectele sezinii, în justificarea actului său de tulburare și pentru a paraliza exercițiul acțiunii posesorii.

¹⁷ T.J. Cluj, dec. nr. 49/1978, în RRD, nr. 8/1978, p. 66.

¹⁸ I. Dogaru și colab., *Drept civil. Succesiunile*, Editura All Beck, București, 2003, p. 491; I. Dogaru, V. Stănescu, M.M. Soreață, *Bazele dreptului civil, Volumul V. Succesiuni*, Editura C.H. Beck, București, p. 710.

¹⁹ D. Alexandresco, *op. cit.*, p. 58.

²⁰ M. B. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 249; C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *op. cit.*, p. 265; D. Chirică, *op. cit.*, p. 260.

²¹ Cu rezerva termenului de 3 luni și 40 de zile pentru inventar și deliberare, în care nu poate fi condamnat la plată.

²² Cas. I, dec. nr. 1909, în C. civ. adnotat., vol. II, Editura All Beck, București, 1999, p. 19.

²³ I. Turculeanu, *Succesiunile*, Editura Universitaria, Craiova, 2006, p. 268.

²⁴ M. B. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 247-248.

Testul Cochran pentru compararea mai multor eșantioane. Program aplicativ

Mihai-Radu COSTESCU

Abstract: *Cochran Test constitutes a special method of assessing the homogeneity of several samples, in case the studied variable is dichotomical or can be dichotomized. The test is subsequently presented, and for its utilization a TURBO PASCAL procedure was created.*

Keywords: *Cochran test, procedure, homogeneity, poll.*

Este un test aplicat pentru verificarea omogenității mai multor eșantioane într-un caz particular și anume cazul în care variabila luată în considerare este dihotomică sau poate fi dihotomizată. Dihotomizarea unei variabile se poate face prin alocarea semnului „+” acelei valori a variabilei care depășește un anumit nivel de referință ales (de obicei, mediana) sau a semnului „-” în cazul în care acea valoare este mai mică decât nivelul de referință ales. În cazul variabilei dihotomice, semnul „+” va semnala prezența fenomenului (admis, promovat, prezent, răspuns afirmativ etc.), iar semnul „-” va semnala absența fenomenului (respins, nepromovat, absent, răspuns negativ etc.). Se bazează pe o statistică X^2 .

Se testează deci ipoteza:

H_0 : cele k eșantioane sunt omogene;
cu alternativa

H_1 : cel puțin două eșantioane diferă semnificativ.

Pentru aplicarea testului se calculează statistica:

$$X^2 = (k - 1) \frac{k \cdot \sum C_j^2 - T^2}{k \cdot T - \sum L_i^2}$$

unde:

C_j = totalul semnelor „+” pentru coloana j ;

L_i = totalul semnelor „+” pentru linia i ;

T = totalul general al semnelor „+”;

k = numărul probelor (coloanelor).

Valoarea X^2 astfel calculată se compară cu valoarea $X_{k-1; \alpha}^2$ tabelară corespunzătoare numărului $k - 1$ al gradelor de libertate (k fiind numărul probelor) și nivelului de semnificație α ales.

În cazul în care această valoare calculată este mai mică decât cea tabelară se acceptă ipoteza conform căreia distribuțiile nu diferă, respingându-se în caz contrar.

Pentru utilizarea acestui test s-a realizat o procedură Turbo Pascal, prezentată în continuare. Restricțiile impuse pentru aplicarea procedurii privesc numărul de sondaje (probe), maxim 20 și volumele probelor

(egale), maxim 100. În final, procedura omogene, sau nu.
decide dacă eșantioanele pot fi considerate

procedure cochran_omogenitate;

{Procedura realizeaza verificarea omogenitatii unui numar de maxim 20 sondaje,
fiecare de volum maxim 100 datele sondajelor fiind dihotomizate,
+ simbolizand prezenta fenomenului, iar - absenta lui}

```
const plus='+';
type matr=array[1..20,1..100] of char;
  vector_linie=array[1..20] of integer;
  vector_coloana=array[1..100] of integer;
var i,j,k,n:integer;
  hi,hi_calculat,t,c2,l2:real;
  r:matr;
  c:vector_linie;
  l:vector_coloana;

begin
  write('Introduceti numarul sondajelor k = ');
  readln(k);
  write('Introduceti volumul sondajelor n = ');
  readln(n);
  writeln('Introduceti valoarea hi patrat corespunzatoare');
  writeln('numarului de sondaje k-1');
  write('si nivelului de semnificatie ales hi = ');
  readln(hi);
  t:=0;
  for j:=1 to k do
    c[j]:=0;
  for i:=1 to n do
    l[i]:=0;
  for j:=1 to k do
    begin
      writeln('Sondajul ',j);
      for i:=1 to n do
        begin
          write('r(',i,',',j,')=');
          readln(r[i,j]);
        end;
    end;
  for j:=1 to k do
    for i:=1 to n do
      if r[i,j]=plus then begin
        c[j]:=c[j]+1;
        l[i]:=l[i]+1;
        t:=t+1;
      end;
```

```

c2:=0;
l2:=0;
for j:=1 to k do
  c2:=c2+sqr(c[j]);
for i:=1 to n do
  l2:=l2+sqr(l[i]);
hi_calculat:=(k-1)*(k*c2-t*t)/(k*t-l2);
if hi_calculat<hi
  then
  begin
  writeln('hi calculat = ',hi_calculat:5:2,' < ',hi:5:2,' = hi');
  writeln('sondajele sunt omogene');
  end
else
  begin
  writeln('hi calculat = ',hi_calculat:5:2,' > ',hi:5:2,' = hi');
  writeln('sondajele nu sunt omogene');
  end;
end;
end;

```

De exemplu, să presupunem că un grup de 15 candidați a răspuns la 7 teste. Se cere verificarea ipotezei potrivit căreia răspunsurile nu diferă semnificativ între testele analizate, rezultatele fiind apreciate prin admis/respins.

Cand.	Test1	Test2	Test3	Test4	Test5	Test6	Test7	L_i	L_i^2
1	+	+	-	+	-	-	+	4	16
2	-	+	+	-	-	+	+	4	16
3	+	-	+	+	+	+	-	5	25
4	-	+	+	+	-	+	+	5	25
5	+	+	+	-	+	+	+	6	36
6	+	-	+	+	+	+	-	5	25
7	-	-	-	+	-	-	-	1	1
8	+	+	+	+	+	-	+	6	36
9	-	+	-	+	-	+	-	3	9
10	+	+	-	-	-	+	+	4	16
11	+	+	+	+	+	+	-	6	36
12	+	-	-	-	-	-	+	2	4
13	-	+	-	-	+	-	+	3	9
14	+	+	+	+	-	+	+	6	36
15	-	+	+	-	-	+	-	3	9
C_j	9	11	9	9	6	10	9	63	299
C_j^2	81	121	81	81	36	100	81	581	

Avem:

$$\sum C_j^2 = 581; \sum L_i^2 = 299; T^2 = 63^2 = 3969.$$

Înlocuind, obținem:

$$X^2 = (k-1) \frac{k \cdot \sum C_j^2 - T^2}{k \cdot T - \sum L_i^2} = (7-1) \frac{7 \cdot 581 - 3969}{7 \cdot 63 - 299} = 6 \cdot \frac{98}{142} = 4,14$$

Pentru un nivel de semnificație $\alpha = 0,05$ și $k = 7 - 1 = 6$ grade de libertate, avem $X_{6;0,05}^2 = 12,59$.

Deoarece

$$4,14 = X^2 < X_{6;0,05}^2 = 12,59,$$

acceptăm cu o probabilitate de 95% ipoteza conform căreia răspunsurile nu diferă semnificativ între testele analizate.

Rulând procedura prezentată, pentru acest exemplu, obținem:

hi calculat = 4.14 < 12.59 = hi sondajele sunt omogene

Bibliografie

1. Costescu, Mihai-Radu, *Metode statistice aplicate în științele sociale*, Casa de presă și editură Libertatea, Panciova, 2007
2. Costescu, Mihai-Radu, Ionașcu, Costel, *Prelucrarea electronică a informației*, Editura Universitaria, Craiova, 2001

The Influence of Sequence of Television News on Comprehension

Zoltán AMBRUS

István KÓSA

Csilla ZSIGMOND

Abstract: *The authors of the study examined the influence of the sequence of socially desirable and socially undesirable announced tv – news on comprehension. Subjects processed the news significantly better as grouped in the desirable block followed by the undesirable block. Desirable news were more efficiently comprehended in any case compared to undesirable ones. Alternating presentation resulted in a significantly better understanding of the undesirable news. News understanding was influenced by the degree of empathy only in the case of the alternating presentation.*

Keywords: *positive/negative news, (un)desirable mode of presentation, comprehension.*

The Research Problem

As far as we know, the comprehension of news previews has not yet been researched in a systematic fashion. Hence, most research conclusions have been drawn so far from fields such as cognitive psychology, psycholinguistics, communication science – research generally focused on the comprehension of newspaper articles and headlines based on the comprehension of words, sentences, and text.

Our study models televised news and their previews presented in simple sentences, therefore we have focused on theories, models, and conclusions of the cognitive sciences that are related to the processing of information in a short and concise form.

Given the fact that, despite the rapid spreading of the Internet, television is still

an important source of information for the majority of the population, we have asked what effect does the order of presentation of TV news (and their previews) have on the effectiveness of information processing, as well as what form of presentation of socially desirable and undesirable news – in blocks, or alternating between the two categories – is more likely to improve the efficiency of cognitive information processing.

Related research in the field of news cognition

It can be unequivocally established from the survey of relevant scientific literature that in the case of radio and TV news (Findahl and Höijer, 1975), just like newspaper headlines (Pléh and Terestyéni, 1980) and printed news (Van Dijk, 1988) the individual (listener, watcher,

reader) processes important information that is concise and summarizing more efficiently in the process of news consumption, while he is less able to recall, and hence understand, particular details.

According to research done by Reder and Anderson (1980), retrieving a long, detailed text is not easier than in the case of a concise, summarized version or abstract. In fact, in certain instances, its detailed nature makes the general comprehension and retrieval of the text harder.

Research aimed at the efficiency of radio news has confirmed that the experimental subjects tended to forget most of the delivered information within a short period of time after listening to the news item in question (Gunter, 1987).

In one of the early research experiments, the effect of miscellaneous information on the comprehension of news was analyzed (Findahl & Høijer, 1975). The subjects could retrieve 25% of the core message, but adding information about the location, participants, causes and consequences the efficiency of retrieving the information was increased to 30-40%.

The inclusion of causes and effects into the news material not only improved the subjects' capacity to retrieve these particular pieces of information, but led to a better comprehension of the news item itself. Thus, information that helps build situational models has a structural effect on the comprehension of news.

Research concerning television news has established that the rate of information gathered through watching televised news is higher than in other forms of media, which may be explained through the immediacy and actuality of TV news.

Despite the fact that, from a cognitive point of view, watching television can be considered a passive way of information – gathering, TV news may be more effective and convincing than that published in

print. This is explained by the fact that television, by way of its audiovisual nature, transmits on multiple channels of sense perception, as well as by the critical attitude that is more obvious toward written information (Barett & Sklar, 1980).

At the same time, in the case of TV news, due precisely to its dual (audiovisual) nature, the pieces of information transmitted on these distinct channels may lead to the interference effect, and, *ipso facto*, a drop in the effectiveness of information processing.

Another characteristic of TV news consumption is that it is usually not a motivated act, and since the viewer does not always focus on the content of the news item, his processing of the information is not thorough and systematic enough, which results in the rapid forgetting of the information (Kellermann, 1985).

The cognitive effectiveness of spoken and subtitled televised news was analyzed through experimental methods by Ambrus et al.(2007).

In the case of spoken TV news, the cognitive processing of the substance of the news is significantly better than with subtitled news, which may be attributed to the phenomenon of interference between the written headlines and the background speech.

In researching the effect of the order in which news items are presented on their comprehension, we have considered the results of two distinct types of research, the first focusing on news without positive or negative valence, containing multiple sentences, and the second, on the alternating transmission of news having positive and negative valence.

According to the results of research by Larsen (1981), subjects can recall the first sentences of news items much more effectively, which may be explained through the combined effect of primacy and macrostructure.

Other studies, also focused on messages independently of their valence, have reached similar conclusions. According to McGuire (1985) the relative position of the message moderates its effect.

The results of neurological studies may lead one to conclude that the human brain reacts automatically to strong negative impulses, in direct as well as indirect form (Grabe & Kamhawi, 2006). A number of studies have confirmed these conclusions with regards to TV news as well (see Hsu & Price, 1993; Newhagen, 1998; Grabe & Kamhawi, 2006).

Other studies have called to attention the fact that when the information is personally relevant, the receiver devotes more effort to comprehension, has greater message involvement, and pays more attention to its content (see Burnkrant and Sawyer, 1983; Greenwald & Leavitt, 1985; Lacznia, Muehling, & Grossbart, 1989).

Thus, personal relevance involves a greater cognitive effort, whose important indicators are heightened attentiveness and emotional arousal. The high level of emotional arousal manifests itself in alertness and excitement, while its low level is reflected in calmness, tranquility, and self possession.

A moderate level of arousal represents an optimal condition for the processing of information and may result in proximate or evasive reactions in the case of both positive and negative impulses.

Also important from the perspective of researching the order of news is the observation that men tend to interpret messages heuristically, using personal experiences and ideas, while women prefer integrative strategies of information processing (Brunel & Nelson, 2003).

Research Methodology and Hypothesis

The subject of our research is the cognitive effects of the sequence of presentation

of socially desirable and undesirable TV – broadcast news (news previews), in the context of an experiential study. As our research method, we used a laboratory experiment through which aspired to miniaturizing and organizing into experiential groups the mass communicational situation of TV news consumption.

According to our working hypothesis, based on the emergence of the contrast effect, news comprehension is more effective when socially desirable and undesirable news are presented one-by-one, in an alternating fashion.

Identifying and delineating the variables used in the experiment played an important role in the formation of the research design.

The independent variable, which was manipulated throughout the experiment, was the method of transmission-alternating, as well as in block – sequential form – of desirable and undesirable news items.

As quasi-independent control variables, we considered the sex, age, residence, and education of the experimental subjects.

The dependent variable that was measured during the experiment was the effectiveness of news comprehension, assessed through test results.

The tools of our research consisted of TV news material, complex datasheets, and empathy questionnaires.

In our study of the effects of news sequences, we used news edited in the form of simple phrases that contained socially desirable, as well as undesirable information.

In form, the news used in our research are similar to the headlines/news used by Pléh and Terestyéni (1980) to examine the effects of newspaper headlines. Hence, we worked with short, concise, informative news items, rather than lengthier news stories that describe the events in great detail.

Our news selection modeled average previews that usually precede news broadcasts, with three different sequential models.

When editing the selection of news items, we took into consideration the Limited Capacity Model of Mediated Message Processing (LCMMMP), from the field of cognitive psychology, and introduced in communication studies by Lang (2000). This model calls our attention to the fact that in case of an information overload, the subject will not be able to decipher and retrieve a portion of the information (news). On the other hand, the information processing system may not be used to its fullest capacity.

We have essentially categorized our news items broadly as socially desirable and undesirable. Despite the fact that there is some minor difference between these two categories and the good/bad, positive/negative distinctions used in the scientific terminology of news research, we have used these formulations interchangeably – for stylistic considerations, as well as to relate to the conceptuality of the scientific literature.

The adjectives ‘desirable’ and ‘undesirable’ refer to attitudes and phenomena that are supportive of and, respectively, inimical to the democratic-pluralistic values of humanism. For instance, the threat of terrorism in a socially undesirable, unacceptable, destructive phenomenon for people living in democratic societies. On the other hand, the growth of real wages, the improvement of economic and cultural relations, are desirable, constructive phenomena.

In light of the above, the news, for instance, that ‘As of next month, the threat of terror is expected to extend to smaller population centers as well,’ is undesirable, and conversely, news that ‘Starting next year, real wages will grow significantly in

the newest Member States of the European Union,’ is desirable.

In selecting our news items, we have consciously avoided ambiguously framed content.

When categorizing the news items, we have taken into consideration the categories of Rosengren (1970) as applied to international news. The six desirable and six undesirable news items are of the following categories: sport, health and wellness, education, politics, economics, and weather.

Beside the categorization described above, we have also established the criterion of neutrality for our news items. Our news items were neutral – lacking connotation – in the sense that they ideally did not provoke an extreme emotional reaction in our test subjects, did not remind the subjects of some anterior loss or grievance, and did not activate prejudices.

A lack of prejudice and a moderate level of emotional arousal were consistently aspired to in order to minimize the interference in examining comprehension based on cognitive information processing.

For this purpose, news such as those about companies who hire cheap labor from less developed countries would not be effective, since they would elicit prejudices and strong negative emotions that interfere with cognitive processing from some segment of the population.

At the same time, the news used in our research are of high relevance, i.e. transmitting news content important to the test subjects.

The complex datasheet contained, besides the demographic data of the subjects, the multiple-choice test designed for the three experiential groups (to whom the news were presented in 1. Alternating sequence; 2. Undesirable-desirable block sequence; 3. Desirable-undesirable block sequence).

The empathetic abilities of the test subjects were measured with the empathy subscale of the Eysenck – type JIVE questionnaire, containing 23 items.

The setting and course of the experiment

As the first stage of our research, we have conducted a test experiment before the ‘real’ one, with the participation of college students as experimental subjects on the basis of voluntary participation. The actual experiment included three experiential groups. Both experiments were used to observe news cognition in relation to the sequence of the news presented.

The subjects of the experiment were divided up randomly, on a first come, first serve basis into the different groups, ensuring adequate group equivalence.

We recruited the volunteers through various channels (print, broadcast, and internet ads, etc.)

The news material for all three groups was read by a sixty – some year old man of well – groomed appearance, commanding respect and authority.

The background for the news was a screen behind the anchorman, giving the impression of a regular television studio.

After being separated into groups, the subjects were then told in separate rooms that their participation in the experiment was anonymous, what material they would view, and what written tasks they would have to fulfill (the empathy questionnaire and the tests monitoring the effectiveness of cognition).

After the necessary instructions, the subjects filled out the empathy questionnaire without any time constraints, and, in the order of completion, they watched the news selection in groups of five. The selection was presented twice to each group in rooms adequately suited for the purpose.

The presentation of the news material (12 short news items) twice took 6-7 minutes on average.

After viewing/listening to the news material, the subjects filled out the data sheets and solved the multiple-choice problems designed to measure the efficiency of news cognition, in rooms equipped specifically for this purpose.

The experiment was conducted in the Institute of Social Sciences of Miercurea Ciuc, and the research team was assisted by student and faculty volunteers.

At the end of the experiment, the subjects received their gift packages and left, after answering some questions about the experiment, through which we got useful feedback about the interests, motivations, emotional states of the subjects.

General characteristics of the experimental subjects

As a result of our recruitment, fifty volunteers signed up to participate in the experiment, who were divided up randomly, on a first come, first serve basis into the different groups, ensuring methodologically adequate group equivalence. The first group ($N = 17$) was presented the alternating sequence of the news material; the second ($N = 16$) the block-format desirable-undesirable sequence, and the third ($N = 17$) the undesirable – desirable sequence.

After the presentation of the news material, it has been discovered during the filling out of the data sheets that a 72-year old retired man from the first group, as well as a 37-year old disabled woman, had problems with hearing and seeing, did not comprehend the viewed material, and could not complete the multiple-choice test effectively for the experiment. Hence, to avoid distortions in the results, the data and test sheets of these subjects were excluded from the database.

The group of 48 experimental subjects showed the following divisions in terms of sociological variables:

- I. Sex: 24 male (50%) and 24 female (50%).
- II. Area of residence: urban 38 (79,2%) and rural 10 (20,8%).
- III. Level of education: – we asked about the subjects' highest achieved level of education through open – ended questions, and based on the answers, we used two categories: 25 with high school diplomas or high school seniors (52,1%) and 23 college students or graduates with a college degree (47,9%).
- IV. Occupation: in case of the open-ended question about occupation, the responses had been so diverse that they could not be divided into homogeneous categories, and when we established multiple occupational categories, comparison became impossible due to the minimum number of cases. Hence, we relied on education during our analysis of relations. The occupational types selected most often were those of high school senior, and college student.
  1. Age: the average age of applicants is 25.5 years, with 18-year olds representing a plurality. The youngest subject was a 16-year old high school student, the oldest a 66-year old senior citizen.
  2. The levels of empathy of the test subjects were measured with the empathy subscale of the Eysenck – type JIVE questionnaire, containing 23 items. Based on the ability to empathize, the average empathy value

was 16.937 on a scale of 0-23.

Thus, the average volunteer, who responded to our recruitment ads in various forms of media, was the urban high school or college student.

Research Group Characteristics

Using the method of random selection, all three types of news sequencing-alternating – desirable/undesirable, block desirable-undesirable, as well undesirable-desirable – were watched by 16 volunteers. In order for the news cognition results of the three groups to be commensurable, we established the required group equivalence related to the subjects' sex, age, area of residence, and level of education.

The Results of the Experiment. The Effect of Sequence on Cognition in the Case of Desirable and Undesirable News

Our working hypothesis was that news cognition would be most effective in the case of a one-by-one, alternating sequence of the presentation of desirable and undesirable news items, rather than the block-sequence method. Through an intergroup comparison of the scores that reflect news cognition, however, our hypothesis has been falsified.

When examining the relations between groups, we first compared the results of the first group (alternating method) to those of the second (block positive-negative), and third (block negative-positive) groups. Since we analyzed the relationships between qualitative and quantitative variables, we used the *t* – test (Table 1).

TABLE 1

Analysis of the relationship between cognition in the case of alternating, and block desirable-undesirable modes of presentation (t – test)

	News sequence	N	Average	df	t	p
Total score	Alternating	16	7.0625	30	- 2.276	0.030
	Block positive – negative	16	8.6875			

We see in this case, then, that news cognition is significantly better in the case of the presentation of news items in blocks of socially desirable-socially undesirable news, compared to the one-by-one, alternating way of presentation. Out of the 12-point maximum of the multiple-choice test (which would mean that the subject has comprehended every news item), the block presentation of desirable-undesirable news resulted in an average of 8.68, whereas

with the alternating method, the average level of cognition was lowered to 7.06, the difference being significant ($p = 0.030$).

Surprisingly, this relationship is not repeated between alternating and block presentations if the block sequence is reversed, i.e. if the block of socially undesirable news items is presented before the socially desirable ones. This is shown in Table 2.

TABLE 2

Analysis of the relationship between cognition in the case of alternating, and block undesirable-desirable modes of presentation (t – test)

	News sequence	N	Average	df	t	p
Total score	Alternating	16	7.0625	30	0.525	0.603
	Block negative – positive	16	6.6875			

It can be seen that in this case, the effectiveness of news cognition is further lowered if the subjects are presented the news in an undesirable-desirable block sequence. The average number of news items comprehended by the subjects is 6.68, but the difference in results between alternating and block negative-positive

news sequences is not significant ($t = 0.525, p = 0.603$).

We have also examined whether there is a difference in cognition between the two types of block sequences, in terms of desirable-undesirable, and undesirable-desirable sequences of presentation. The results are shown in Table 3.

TABLE 3

Analysis of the relationship between cognition in the case of block desirable-undesirable, and block undesirable-desirable modes of presentation (t – test)

	News sequence	N	Average	df	t	p
Total score	Block positive – negative	16	8.6875	30	3.250	0.003
	Block negative – positive	16	6.6875			

We have observed a significantly strong relationship between news cognition, depending on the sequence of news blocks ($p = 0.003$). Our experiment shows that it was most useful to cognition to present a block of socially desirable news first, before presenting a block of socially undesirable news. Comprehension was significantly weaker in the case of the undesirable block being presented first.

When we analyzed desirable and undesirable news cognition independently from each other, we have found significant differences only in the case of block – sequence presentations. Comprehension in

the case of both positive and negative news items was found to be most effective if the news was presented in blocks, with the socially desirable block being presented first, before the socially undesirable news. In the case of alternating and block formats, we did not identify any significant relationships in the comprehension of either positive or negative news, but, as a tendency, block presentation was more effective than the alternating method in the comprehension of positive news ($p = 0.054$).

The rate of comprehension of positive and negative news is shown in Table 4.

TABLE 4

The indicators of comprehension of positive and negative news

Positive news comprehension	Average	Median	Mode	Dispersion	Minimum	Maximum	Total
Alternating	3.75	4	4	1.341	1	6	16
Block desirable – undesirable	4.68	5	6	1.302	1	6	16
Block undesirable – desirable	3.63	3.50	3	1,360	2	6	16

Negative news comprehension	Average	Median	Mode	Dispersion	Minimum	Maximum	Total
Alternating	3.31	3	2	1.447	2	6	16
Block desirable – undesirable	4	4	4	1.032	2	6	16
Block undesirable – desirable	3.06	3	3	1.123	0	5	16

It can be seen that in every case, the comprehension of positive news is better than that of negative news, regardless of the way of transmission. Since the subjects were presented six pairs of desirable and undesirable news, the comprehension of positive and negative news was measured on a scale of 0-6 (0 if no news item was comprehended, 6 if all of them were). The highest level of news comprehension was found in the case of positive news, if the news were presented in blocks, the positive block being presented first (4.68 average). The smallest difference between the comprehension of positive and negative news is registered in case of the alternating sequence. The lowest level of news comprehension was registered in the case of negative news, if the news were presented in a block format, with the block of socially undesirable news being presented first, before the socially desirable ones (3.06 average).

It can be concluded that news comprehension is affected in a positive way by a presentation of news in a block sequence, in an order of desirable-undesirable news items. We find it highly probable that the presentation of a socially desirable news block first ensured an optimal level of arousal, which positively influenced news processing, and led to significantly better news comprehension.

The effect of quasi-independent sociological variables on news comprehension

Taken together, i.e., regardless of the valence of the messages, we examined the effects of certain sociological variables on news cognition, before proceeding to an intragroup level of analysis.

With regard to the sex of the subjects of the experiment, it can be said that 'general' news comprehension is not related to sex; the rate of news comprehension of the two sexes does not show significant differences – the male average was 7.75, the female average 7.20 (12-point maximum). The type of the area of residence proved to be undecided as well, though in this case, the overrepresentation of urban people must be taken into consideration (79.2% of the subjects). The level of news comprehension of the urban group was 7.31, the rural group showing 8.10, but this difference is not significant ($t = 1.061, p = 0.294$).

We also examined the effect of education on news comprehension, although we had assumed that it would not influence news comprehension, since the overwhelming majority of volunteers were high school or college students, and hence a relatively homogeneous group in terms of education. The rate of comprehension among high school seniors and recent graduates was 7.375, and in the case of college students and college graduates, 7.583, and the difference

between these values is insignificant ($t = 0.343, p = 0.733$).

Age does not have a significant impact on news comprehension either, although there is a tendency seen in the correlation coefficient ($r = -0.218, p = 0.068$), according to which the news comprehension of young people is higher than that of older subjects, but this is just a tendency.

The level of empathic capabilities is also insignificant in its effect on news comprehension ($r = -0.147, p = 0.159$).

Analyses of Relations Within Groups

We have also tried to establish the way in which quasi-independent variables have an effect within the individual research groups. For this reason, we have deployed individual analyses of these variables within the groups.

Given the number of subjects in each group, however ($N = 16$), the results must be taken with caution. It must be noted here that the effect of the area of residence was not analyzed within either group, since

only 20.8% of the subjects, i.e. 10 people, hailed from rural areas, unpermitting of a breakdown according to residence.

Relations within the first group (alternating method of presentation)

First, we looked at the relationship between news comprehension and the sex of the subjects. In the case of news presented in an alternating fashion, this variable does not influence news comprehension; men scored an average of 7.87, and women 6.25 points (12-point maximum), but this difference cannot be considered significant ($t = 1.493, df = 14, p = 0.158$). There were no significant differences, in the case of breaking down the analysis into positive and negative news, if the news were positive (both men and women scored an average of 3.75 points out of a 6-point maximum). In the case of negative news, however, we have found significant differences (Table 5).

TABLE 5
An examination of the relationship between the comprehension of socially undesirable news and the subjects' sex (t – test)

Type of news	Sex of Subjects	N	Average	df	t	p
Negative news	Male	8	4.125	14	2.662	0.019
	Female	8	2.500			

Although the results must be interpreted carefully due to the low number of subjects, in this case, the rate of comprehension of men is significantly higher (4.125 average) than the level of comprehension of women (2.5 average) ($p = 0.019$).

The level of education is not a significant factor in news comprehension; high school seniors and those with high school

diploma scored an average of 6.778 (12-point max.), while college students and graduates scored an average of 7.428, but this difference is not significant ($t = -0.557, df = 14, p = 0.586$). Taking into consideration, however, the fact that most of the subjects were young, high school or college students or recent graduates, i.e. a relatively homogeneous group in terms of education,

the lack of a relationship is not surprising at all, but can be explained through precisely this homogeneity.

The relationship between age and news comprehension was measured through a correlation coefficient, and we could not establish a significant relationship in this case either ($p = 0.124$); but, given the value of the coefficient ($r = -0.307$), there is a reverse tendency of news comprehension being more effective in the young, compared to older, subjects.

The results of the empathy questionnaire and the rate of news cognition – both being quantitative variables – were compared by means of a correlation coefficient as well. We had presupposed that empathy does (or may) have an effect on the rate of news comprehension; more precisely, we assumed that this relationship is positive: the more empathetic a person, the better he would comprehend the news. Given the value of the correlation coefficient ($r = -0.431$), however, we can establish that a well – developed sense of empathy affects news comprehension in a significantly negative way ($p = 0.048$). It is highly probable that the strong, empathetic emotional involvement in the content of the news inhibits its cognitive processing, which lowers the rate of the efficiency of news comprehension; thus, a more empathetic person may get emotionally ‘stuck’ in a previous news item, not paying attention to subsequent news items as much as a person with a less well – developed would.

Relations within the second group (sequence of desirable-undesirable news blocks)

Similarly to the first group, we examined the relationship between news comprehension and the sex of the participants as well. It may be established from the results that sex does not influence this type of news comprehension (male average 8.777, female average 8.571). This is so even in the case of the analysis of

positive and negative news independently from each other ($p = 0.416$ for positive news, $p = 0.149$ for negative news).

Due to the relative homogeneity of the group in terms of education, we have not found significant differences in the level of comprehension between high school students/graduates and college students/graduates (the average of those with a high school degree being 8.857; that of college students and graduates 8.556, $t = 0.334$, $p = 0.744$).

The tendency identified between age and news comprehension in the first group was transformed into a strong relationship in the group presented with the blocks of desirable and undesirable news. In this case, age correlates in an unequivocally negative way with news comprehension, i.e., young people comprehend the news better, than older individuals ($r = -0.504$, $p = 0.023$).

The level of empathy does not have any significant influence on the comprehension of block positive-negative news ($r = -0.178$, $p = 0.255$).

Relations within the third group (sequence of undesirable – desirable news blocks)

The sex of the participants did not influence the comprehension of news presented in the sequence of an undesirable block followed by a desirable block (male average 6.285, female average 7, $t = -0.805$, $df = 14$, $p = 0.434$) in general, nor did it have a significant influence in the comprehension of positive and negative news independently of each other (positive news: male average 3.428, female average 3.777, $p = 0.627$; negative news: male average 2.857, female average 3.222, $p = 0.538$).

In terms of education, a significant relationship was not identified, due to the above mentioned group homogeneity (high school average 6.750, college average 6.625, $t = 0.139$, $p = 0.892$).

The effect of age upon news comprehension in the case of news blocked as such presents itself as a tendency, not as a strong relationship ($r = -0.272, p = 0.162$). But similarly to the first group (the alternating method of presentation), here too the value of the correlation coefficient suggests a reverse effect; the level of comprehension of older people is lower than that of the young.

The level of empathy did not influence the comprehension of block negative-positive news in any significant way ($r = 0.172, p = 0.262$).

Conclusions

1. During our study, our work hypothesis, according to which news comprehension is most effective when socially desirable and undesirable news are presented one-by-one, in a regular, alternating fashion, as opposed to blocks of positive-negative (or negative-positive) news, was not confirmed. Although the sequence of positive and negative news does influence comprehension, this latter is the most effective not in the case that we had presupposed, but rather, when the news are presented in blocks – the socially desirable block presented first, before the socially undesirable news items. In terms of possible explanations, we must take into consideration that our experiment dealt with high relevance news items, but they were ‘neutral,’ i.e. lacked connotation. This may also explain the fact that, regardless of the sequence, the comprehension of positive news was always higher than that of negative news. In this case, the ‘bad’ news lacked the gravity of news about death, deviance, and annihilation, that raise the level of attentiveness and interest of the subject (Shoemaker, 1996). Thus, our experiment has shown that, in terms of the effectiveness of news processing, the case in which the first message is positive ensures an optimal level of arousal, is the most useful. The contrast effect was not manifest in the case of six pairs of news items, when they

were presented in a regularly alternating fashion. A singular contrast – between the ‘good’ news block and the ‘bad’ news block – proved to result in better news comprehension.

2. We have not identified any significant relationships between the sex and the level of comprehension of the participants, except in the case of negative news during the alternating presentation – the comprehension of men in this case was significantly better than that of women, which coincides with previous results of experiments in the field. In the case of block-sequence presentations, similarly to the alternating method – regardless of the order in which the positive and negative blocks were presented – there were no significant differences.

3. Since the overwhelming majority (79.2%) of the participants in the experiment were urban, we did not pursue an analysis according to area of residence, due to the low number of subjects within each group.

4. With regards to the level of education of the participants, we did not find any significant differences in comprehension between high school students and graduates, and college students and graduates, which may be explained by the homogeneity of the groups in this regard (since most of the participants were high school seniors and college students).

5. In the case of a block presentation of desirable and undesirable news (in that sequence), age was found to significantly influence news comprehension; the level of comprehension of the young was higher than that of older participants. Within the other two groups, a similar tendency (short of a strong correlation) may be established. Thus, in conclusion, it can be established that, with age, the level of comprehension declines significantly – an observation confirmed by the literature of the field.

6. In the case of a regularly alternating sequence of news, empathy has a negative influence on comprehension: the more developed the emphatic abilities of the subject, the less effective the comprehension. In the other two instances, empathy does not significantly influence comprehension. This leads us to conclude that, throughout the experiment, there was no global reception of the content of the messages that would involve the participants' empathy; rather, the participants focused on the cognitive processing of information in a narrow sense of the term. The neutrality (lack of connotations) of the news items may be a feasible explanation for this phenomenon.

7. In conclusion, we consider our experiment to have been successful in the analysis of the role of sequence in the presentation of socially desirable and socially undesirable news, and for outlining future research questions in the field.

References

1. Ambrus, Z., Kósa, I., & Zsigmond, CS. (2007). Hírértés tv – ben bementett és feliratozott hírekből. Kézirat [Comprehension of televised and subtitled news, manuscript].
2. Barrett, M., & Sklar, Z. (1980). *The eye of the storm*. New York, Lippincott & Crowell.
3. Burnkrant, R. E., & Sawyer A. G. (1983). Effects of involvement and message content on information processing intensity. In R. J. Harris (Eds.), *Information processing research in advertising* (pp. 43-64) Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
4. Brunel, F. F. & Nelson, M. R. (2003). Message Order Effects and Gender Differences in Advertising Persuasion, *Journal of Advertising Research*, 43(3), 330-341.
5. Grabe, M. & Kamhawi, R. (2006). Hard Wired for Negative News? Gender Differences in Processing Broadcast News, *Communication Research*, 33(5), 346 – 369.
6. Findahl, O. & Hoijer, B. (1975). *Man as a receiver of information: On knowledge, social privilege and the news*. Stockholm: Swedish Broadcasting Corporation, Audience and programme Research Department.
7. Greenwald, A. G. & Leavitt, C. (1985). Cognitive theory and audience involvement, L. F. Alwitt & A. A. Mitchell (Eds.), *Psychological processes and advertising effects* (pp. 221-240) Hillsdale NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
8. Gunter, B. (1987). *Poor Reception: Misunderstanding and Forgetting Broadcast News*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
9. Hsu, M., & Price, V. (1993). Political expertise and affect: Effects on news processing. *Communication Research*, 20(5), 671-695.
10. Kellermann, K. (1985). Memory processes in media effects. *Communication Research*, 12(1), 83-31.
11. Kintsch, W. & Van Dijk, T. A. (1978). Toward a model of text comprehension and production. *Psychological Review*, 85(5), 363-394.
12. Lacznia, R. N., Muehling, D. D., & Grossbart, S. (1989). Manipulating message involvement in advertising research. *Journal of Advertising*, 18(2), 28 – 38.
13. Lang, A. (2000). The limited capacity model of mediated message processing. *Journal of Communication*, 50(1), 46 – 70.
14. Larsen, S. F. (1981). *Knowledge updating: Three papers on news memory, background knowledge and text processing*. Psychological Reports, 6(4) Aarhus: University of Aarhus, Institute of Psychology.
15. McGuire W. J. (1985). *Attitudes and attitude change*, G. Lindzey & E. Aronson (Eds.), *Handbook of social psychology* (3rd ed., pp. 233-346) New York: Random House.
16. Newhagen, J. (1998). TV news images that induce anger, fear, and disgust. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 42(2), 265 – 276.
17. Pléh, Cs. & T. Terestyéni (1980) *Az újságcímek hatásának nyelvi és tartalmi tényezői*. Budapest: Tömegkommunikációs

Kutatóközpont [‘The linguistic and content – based elements of the effects of newspaper headlines,’ Budapest: Mass Communication Research Center].

18. Reder, L. M. & Anderson, J. R. (1980). A comparison of texts and their summaries: Memorial consequences. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 19, 121 – 134.
19. Rosengren, K. E. (1970). International News: Intra and Extra Media Data, *Acta Sociologica*, 13(2), 96.
20. Shoemaker, P. (1996). Hard wired for news: Using biological and cultural evolution to explain the surveillance function. *Journal of Communication*, 46(3), 32 – 47.

Arhetipul renașterii în imaginea publicitară. Studiu de caz

Xenia NEGREA

Abstract: *In this article, we analyzed how the renaissance archetype, as Jung has presented it, can appear in advertising. For example, we have selected the image of an anti-aging product and we analyzed this image to see how the renaissance theme is followed at different levels in this image. We found that through a focused model, the elements of the image are structured in concentric circles, and through different levels of reading. The accent is moved from the obsession on persuasions. We found in the analyzed image a mechanism to maintain reader's attention as a capital goal of the contemporary message in advertising.*

Keywords: *Advertising, Jung, archetype, renaissance, green, white, circle.*

Preliminarii

Discursul publicitar apelează sistematic la fondul mitic și inevitabil arhetipal pentru a-și plasa mesajul. În studiile sale despre arhetipuri, Jung include și o intervenție despre renaștere. Potrivit psihanalistului, aceasta poate lua cinci forme diferite: metempsihoza, reîncarnarea, învierea (resurrectio), renașterea (renovatio) și participarea la procesul transformării (renaștere indirectă). Arhetipul renașterii apare astăzi în promovarea celor mai diferite categorii de produse. Noi am ales ca studiu de caz un produs cosmetic, marca Yves Rocher. Este vorba despre un produs anti-rid, denumit aparent simplu „Elixir 7.9”¹.

Dintre formele pe care le ia renașterea în lectura lui Jung, ne-am oprit asupra celui de-al patrulea tip, *Renovatio*, „renașterea *sensu strictiori*”, cum o numește

psihanalistul. Această categorie denumește renașterea din timpul vieții individuale, acea renaștere care afectează durata individuală de viață. Cuvântul include sensurile înnoirii, îmbunătățirii, prin acțiune magică asupra esenței².

Renașterea presupune două grupuri de evenimente: trăirea transcendenței vieții și trăirea propriei transformări³ (transformarea subiectivă). Aceasta din urmă reunește mai multe fenomene: diminuarea personalității, transformarea în sensul multiplicării, schimbarea structurii interne, identificarea cu un grup, identificarea cu eroul de cult; proceduri magice; transformare tehnică; transformare naturală⁴. În exemplul ales de noi, se fac trimiteri la procedurile magice, care presupun utilizarea unui ritual pentru a provoca o transformare.

Primul nivel de lectură. Captarea atenției

Imaginea aleasă este aparent simplă și presupune un model de lectură focalizat. În centrul paginii este poziționat obiectul promovat (un recipient), în jurul căruia, însă se construiește un vertij determinat de atașarea semnificațiilor. Culoarele alese, ca și caracterele literelor, nu par să agreseze și să subjuge atenția lectorului. Nuanțele de verde sunt punctate de alb pentru redarea imaginii propriu-zise. Negrul redă informațiile, mesajul scriptic propriu-zis: informații despre produs, caracteristici etc.

În fapt, după regulile scripturale ale lecturii obișnuite, în zona de umbră a paginii, acolo unde se petrece lectura minimală (jumătatea stângă a paginii), sunt oferite cu caractere mici informații lămuritoare pentru mesajul scriptic poziționat în zona activă, în zona de lectură maximală (jumătatea dreaptă a paginii).

Așa cum observa Vasile Sebastian Dâncu, în prezent, discursul publicitar tinde să mizeze din ce în ce mai mult pe funcția fatică a limbajului și mai puțin pe funcția conativă: „Împotrivindu-se zgomotelor și bruiajului, comunicarea publicitară este tot mai mult orientată doar înspre a-și afirma prezența (marca X există), de a menține contactul (marca X nu încetează să vi se adreseze) și de a aduna la un loc (X este peste tot)”⁵. În exemplul ales de noi, comunicatorul stabilește un dialog discret, dar acaparator, cu destinatarul prin jocul semnificațiilor pe care le atașează fiecărui gest vizual din pagină.

Potrivit modelului focalizat, în centrul paginii se află obiectul promovat, un recipient, de culoare verde, din interiorul căruia pornesc spre zonele periferice ale paginii cercuri concentrice sugerate de dinamica luminii și implicit a culorilor. Între interiorul și exteriorul recipientului/sticlei se stabilește dintru început o relație de oglindire, relație reluată și în jumătatea inferioară a paginii. Aici, regăsim înscrierile de pe recipient (mesajul esențial)

reflectate suficient de puternic și, de asemenea, mânerul obiectului care poate conduce spre consumator „elixirul”, din care este reprezentată chiar o picătură de alb.

Din centrul recipientului, reprezentat prin stilizări ale solarității, privirea urcă spre inscripția; „Elixir 7.9”. Inscripția și desenul se suprapun, se completează, în așa fel încât la acest moment al lecturii, soarele, cu irizări verzi, devine halo pentru ceea ce intuim a fi numele produsului. Descoperim în felul acesta un prim cerc, cel al sensului literal. În partea superioară a sticlei este numele și sigla brandului, iar în partea inferioară sunt rezumate calitățile și promisiunile elixirului: plante, anti-îmbătrânire și cu caractere mai pronunțate, promisiunea întineririi.

Următorul nivel, următorul cerc (cel al sensului alegoric), amplifică dramatizarea imaginii și vine în continuitatea ideii de magie, de „elixir”. Descoperim recipientul înconjurat în partea superioară de aureolă, îl descoperim contextualizat solar, iar la bază, flancat de instrumentul care poate conduce substanța miraculoasă din sticlă spre consumator. Acest al doilea cerc aduce maximul de dramatizare: pe de o parte simbolistica solară presupune jocul razelor și al strălucirii, pe de altă parte, în partea inferioară, substanța este prezentată în mișcare, sub forma unei picături gata să cadă pe pielea consumatorului. Cercul următor este cel comunicării directe. Pe fondul trecerii dinspre galbenul solar spre verde este plasată explicația: „Inovație anti-rid. 12 ani de cercetare. Yves Rocher inventează primul concentrat vegetal ultra-puternic, intensificator al tinereții tenului, cu 7 plante active și 9 brevete anti-rid. O singură picături din acest elixir de excepție, aplicată ca bază, dublează eficacitatea anti-rid a tuturor produselor pentru îngrijirea tenului. Cele 200 de femei care l-au testat au constatat de 2 ori plus de rezultate asupra: • fermității și densității

tenului • netezirii ridurilor • aspectului satinat • strălucirii tenului. Produs adaptat tuturor tipurilor de ten, Formulă elaborată fără parabenii⁷. Informația aceasta este reluată rezumativ, dar cu corp de literă mult mai mare, în partea inferioară a paginii: „ELIXIR 7.9/7 PLANTE. 9 BREVET ANTI-RID”. Comunicarea, însă, nu se oprește aici.

Al treilea cerc (cel al sensului mistic) este reprezentat de exploatarea culorii verde, cel mai puternic semnificativ al acestui discurs. Acest verde are nuanțe extrem de închise și acoperă pagina. Pagina în sine este utilizată de comunicator, preluând semnificațiile pătratului. Comunicatorul obține în felul acesta sensul general, extrem de cunoscut, al cercului închis în pătrat: scânteia din focul divin ascunsă în materia căreia îi insuflă viață.

Tema cunoașterii, a depășirii condiției prin rațiune, a deschiderii spiritului către cunoaștere este definitiv fixată în conștiința cititorului prin cele trei cifre evidențiate în imagine: 7, 9, 12. Șapte este cifra ordinii spirituale și reprezintă și numărul plantelor studiate și utilizate în obținerea substanței miraculoase. Nouă, chiar de la textele homerice, este cifra căutărilor fructuoase și simbolizează încununarea eforturilor și desăvârșirea unei creații⁶. Amintim aici și explicația lui René Allendy, potrivit căruia nouă este „numărul complet al analizei totale. El este simbolul multiplicității ce se înapoiază la unitate și, prin extensie, al solidarității cosmice și al mântuirii”. Cum este ultimul din seria de cifre, nouă anunță sfârșitul și reînceputul, este cel care anunță transmutațiile. În imaginea analizată, nouă reprezintă numărul brevetelor anti-rid dobândite până în momentul creării elixirului de către companie. Brevetele, eforturile încununate de succes, culminează acum în crearea elixirului. Numărul 12 este, în simbolistica generală, numărul lumii desă-

vârșite, este numărul unei împliniri, al unui ciclu încheiat. În imaginea de față, 12 reprezintă anii de cercetare care se împlinesc, iată, în realizarea esenței.

Formula esenței miraculoase. Visul cunoașterii împlinite

După această primă lectură, prin care *s-a afirmat prezența produsului*, urmează o a doua, prin care *se menține contactul destinatarului cu mesajul*. Această lectură secundă este declanșată în partea superioară a cercului al treilea, unde, în contururi vagi este situată o frunză, cu vârful limbului orientat spre interiorul paginii, adică spre flaconul deschis. Se realizează în felul acesta și un model de comunicare în plan vertical, descendent: frunză – recipient – picătură. În acest moment, se lansează și o decisivă provocare a abilităților interpretative și dialogice ale destinatarului. Miraculosul se poate deschide în explicații și în formule: „7.9”. În tradiția construirii mesajului publicitar, aceea a cultivării imitației, expresia „elixir 7.9” plasează consumatorul în registrul retoric al alchimiei. Unul dintre scopurile alchimistilor era acela de a obține „aurul de băut”, adică *elixirul de viață lungă*. Operațiunea alchimică fiind o „lărgire și o accelerare a generării naturale”, structura simbolică a paginii dobândește un alt tip de coerență. În acest nou context, identificăm în recipient chiar *athanorul*, iar cele două culori principale utilizate, verde și alb, prin dinamica montării lor în pagină având ca puncte galbenul (aurul, adică nemurirea), relevează alte conexiuni semantice: verde – involuție – inspirație și alb – evoluție – expirație. Ochiul este determinat în felul acesta să exerseze o lectură inversă, dinspre zona periferică a paginii, dinspre cel de-al treilea cerc, al sensului mistic, spre ultimul, cel al sensului literal, *i. e.* dinspre inspirație spre expirație,

dinspre involuție, matrice, haos spre evoluție, expirație, perfecțiune.

Cercurile concentrice, care ghidează lectura preiau în acest moment și sensul gradelor ființei, a tendinței perpetue a omului către perfecțiune, iar imaginea amintește de cunoscuta miniatură din *Liber divinatorum operum* de Hildegard din Bingen (aprox. 1230), „Omul în planul creației divine”. Lucrarea plasează omul în centrul cosmosului ca „măsură a creației”. Spațiul vital al acestuia este delimitat de cercul de foc (dragostea divină) și de cercul albastru (focul întunecat al judecării). Cele douăsprezece capete de animale, dispuse și ele într-un al treilea cerc, simbolizează virtuțile care pătrund în sufletul omenesc prin suflarea divină. Prin analogie, în imaginea studiată, regăsim în centru obsesia umanității – poțiunea miraculoasă a vieții/tineretii veșnice –, delimitată de cercul alb.

Vom insista în acest moment al analizei pe simbolistica albului, unul dintre semnele dominante ale imaginii. Albul este culoarea⁷ inițierii, este culoarea riturilor de trecere prin care se produc mutațiile ființei. Descoperim aici, albul în sensul pe care l-a exprimat Kandinsky. „Albul acționează asupra sufletului nostru precum liniștea absolută, liniștea care abundă în posibilități vii (...). Este un nimic plin de veselie juvenilă sau, mai bine zis, un nimic de dinaintea oricărei nașteri, a oricărui început”. Culoarea teofaniei, albul mobilizează aici accepția sa diurnă: culoare a revelației, a stării de grație, a transfigurării care uluiește, trezind facultatea de înțelegere și depășind-o în același timp⁸. Scrisă cu alb, expresia „Elixir 7.9” atinge un nivel superior de credibilitate – elixirul pierde din semnificațiile obscure și se apropie de zona diurnului, a raționalului, iar „formula” 7.9 pare să își descopere logica. Albul, așadar, aduce în discuție inteligența, exercițiul,

manifestul, semnul puterilor câștigate și recunoscute, al renașterii împlinite⁹.

Cealaltă culoare importantă a imaginii este verdele. Acesta reunește mult mai multe și mai ambigue sensuri. Pe de o parte, prin situarea în partea superioară a ultimului cerc a frunzei, se poate ghici o simbolizare a pădurii. În simbolistică, pădurea trimite la necunoscut, la regenerare și este reprezentată, de obicei, ca un loc întunecos, singuratic, care închide însă în miezul său luminișul, spațiul sacru al inițierii spirituale. În psihanaliză, pădurea reprezintă inconștientul. După Jung, spaimele iscate de pădure s-ar datora fricii în fața revelațiilor inconștientului. Și în psihanaliză, pădurea este în corelație cu ideea de regenerare.

Pe aceeași tematică, a generării/regenerării/ transfigurare prin cunoaștere, pădurea sugerată de culoarea verde poate fi citită și ca simbol al haosului, mai ales în partea periferică a imaginii, așadar, la nivelul celui de-al treilea cerc, cel care reunește sensurile misticii. Haosul matriceal, cel care conține potențialitatea, așteaptă apariția principiului organizator, a conștiinței modelatoare, așteaptă, ca în filosofia ermetică, artistul alchimist, care, în cazul de față, după nouă încercări, în doisprezece ani și cu cele șapte plante cunoscute numai de el poate sublima esența perfectă.

Dacă rămânem însă la primul nivel de interpretare, nu se pierde nimic din acumulările tematice referitoare la cunoaștere, la gestarea și revelarea unei taine. Verdele, nuanța liniștitoare, răcoritoare, umană, culoarea renașterii prin excelență, rezultat din interferențele albastrului și galbenului, include/ascunde și re-descoperă centrul în care se află comoara (formula magică inscripționată cu alb), promisiunea transformării (redată rațional prin cifre albe).

Revenind la teoria inițială, teoria jungiană a renașterii, recunoaștem în imaginea analizată o transpunere fidelă a

logicii transformării. Jocul cromatic și geometria subtilă care ordonează alegoric informația converg în ilustrarea ideii de transformare, de renaștere. Verdele germinal, substituit aici al potențialităților inconștientului, al mării matriceale, rămâne sursa vieții. Aceasta poate fi descoperită doar prin efort intelectual, prin *coniunctio*.

Prin regia calmă a imaginii studiate s-a reușit pe de o parte imitarea actului creației, atenția receptorului fiind condusă din aproape în aproape spre esența mesajului, anume încrederea în știința modernă, care a reușit să atingă ceea ce imaginarul colectiv reținuse ca simplu mit: transformarea miraculoasă prin intermediul unei picături.

Note

¹ Imaginea analizată a fost preluată din revista „Elle”, ediția română, februarie, 2011.

² Carl Gustav Jung, *Opere complete. I. Arhetipurile și inconștientul colectiv*, Editura Trei, București, 2003, traducere din limba germană de Dana Verescu, Vasile Dem. Zamfirescu, colecția „Biblioteca de psihanaliză”, colecție coordonată de Vasile Dem. Zamfirescu, p. 123.

³ Jung, *op. cit.*, p. 125

⁴ Idem, pp. 126-136.

⁵ Vasile Sebastian Dâncu, *Comunicarea simbolică. Arhitectura discursului publicitar*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, pp. 149-150.

⁶ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol. I-III, Editura Artemis, București, 1994

⁷ Alb este nonculoare. Unde a fost cazul, pentru fluența expresiei, am folosit sintagma „culoarea alb”.

⁸ idem, Chevalier.

⁹ Ibidem.